

Vsa Avstrija stoji pod utisom globokosežnega dogodka: smrt cesarja in apostolskega kralja Franca Jožefa I. pretresa duše vseh narodov in vseh slojev naše domovine. Pretežna večina Avstrijcev je poznala umrlega vladarja samo kot „cesarja“ kat'eksohen; bil jim je tip in obsežek monarha. To je tudi po vsem umljivo, kajti naša sedanja Avstrija je njegovo trudapolno delo, njena sedanja oblika, njen ustroj in njeno častno mesto med drugimi državami v Evropi so tesno zvezani, da ne rečem spojeni z bogatim življenjem njenega neumorno in vestno delavnega krmarja. Neutešeno stremljenje, osrečiti pestro skupino narodov monarhije, dvigniti njihovo kulturo v vsakem pogledu, to je presevalo še častitljivega starčka z mladeniškim ognjem. Vsaj bi drugače ne bilo mogoče človeški moči vstrajati skoraj polnih 68 let na pretežavnem in odgovornem mestu ter prehoditi toliko trnjevega pota obdanega od bodečega plota na obeh straneh. Kaj čuda, da so bile njegove zadnje besede: „Truden sem“ —

„Strudila ga je težka hoja“.

S trenutkom, ko je izpustila njegova delavna roka državno krmilo, postal je preblagi vladar s svojim ogromnim delom težko izčrpljiv zgodovinski problem. A ko je njegovo osebno delovanje zaključeno, smejo se avstrijski narodi strmé ozreti na nepregledno vrsto načrtov, zasnov, poizkusov, ukrepov in odlokov, izvršenih njim v korist in na podvig njihovega blagostanja.

„Muzejsko društvo za Kranjsko“ se kot znanstvena korporacija ob grobu nepozabnega cesarja spominja v iskreni hvaležnosti v prvi vrsti onih dobrot, ki jih je naklonila njegova očetovska skrb duševni kulturi v obče in znanstvu posebej. Od državnega osnovnega zakona, ki daje resni vedi popolno prostost, pa do zadnje ljudskošolske novele, od prve univerze pa do zasilnih ljudskih šol, od cesarske akademije do najmanjšega znanstvenega društva, od bogatih dvornih muzejev do malih privatnih zbirk, od dvorne knjižnice do najneznatnejše ljudske čitalnice: za vse te in podobne zahteve je imel vzvišeni duh monarhov razumevanje, za vse dobrohotno skrb in pravičnost.

Za njegove vlade so bile temeljito preustrojene univerze, dobile so prostost pouka in učenja. V totranski državni polovici smo dobili dve novi znanstveni ognjišči: vseučilišče v Črnovicah (1875) in češko v Pragi (1882), dočim je bila olomuška univerza razpuščena, ker ni imela več dovolj življenjskih pogojev. V Transilvaniji je bilo v Zagrebu pravzaprav na novo osnovano hrvaško vseučilišče in še-le letos se je pridružila visokim šolam v Budapešti in Kološu nova v Požunu. Poleg teh pa so nastale razne akademije: za umetnost, za trgovino, za konzulare in orientalski jezik. Razvile so se obstoječe akademije znanosti (Dunaj, Budapešta, Krakov; na novo so bile ustanovljene Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu (1866) in Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění (1890).

Nove gospodarske potrebe so dobile svoje visoke šole za tehniko, poljedelstvo, rudarstvo in veterinarstvo.

Razvoj srednjega šolstva je tako velikanski, da so se osobito gimnazije, realne gimnazije in realke za vlade v Bogu počivajočega cesarja potrojile; Avstrija se v tem pogledu in razmerno lahko kosa z marsikatero drugo državo. Tudi notranji ustroj se je približal pedagoškim in lokalnim zahtevam; ako imajo narodi še želja, je iskati vzroka v upravnih težavah.

Za vladanja cesarja Franca Jožefa I. je dobila pri nas tudi vsaka župna vas svojo šolo, četudi le za silo. S tem

je začel vidno padati analfabetizem v Avstriji v geometrični progresiji.

Za posebne zasluge in v podbudo na duševno-kulturnem poprišču je ustanovil blagopokojni vladar častni znak za umetnost in vedo; s tem je pokazal, kako ve spoštovati duševno delo.

Tudi naše društvo se je razvilo pod egido cesarjevih načel v to, kar je danes: v izključno znanstveno društvo. Brez teh načel bi njegovo delovanje bilo brez zaščite in podpore. Osebni značaj cesarja Franca Jožefa I. je bil stroga pravičnost, viteštvo, velikodušnost, milina in dobrohotnost; jamčil je vsakemu podaniku najvišjo oporo in pospeševanje njegovih stremljenj, da so bile le državi in človeštvu na korist. Kar velja o posamezniku, to velja o družtvih v še večji meri.

In ta neprecenljiva naša opora se je nagnila, uklonivši se božjemu sklepu. Prenehalo je biti očetovsko srcé, zaprlo se je oko, ki je odsevalo samo dobroto in ljubezen! „Muzejsko društvo za Kranjsko“ stoji v najgloblji tugi v družbi nepreglednih množic ob grobu velikega cesarja, kruto zadeto, da se je poslovil skrbni oče, dobrotni vladar, knez, ki je znal s svojo ljubeznjivostjo zabrisati vrzeli, ki so ga ločile od podanikov; prav zato se je znal tudi vživeti v stremljenja, želje in nade svojih podložnikov.

Vspričo veličastva smrti obljubujemo, da spomin na uzornega vladarja, viteškega gospoda, očetovskega gospodarja in neprekosnega človekoljuba nikdar ne zamre v naših srcih, ampak da mu ga vedno hvaležno ohranimo, tudi preko groba za vse čase. Če si je kdo zaslužil kak trajen in časten spomin, si ga je gotovo blagopokojni cesar Franc Jožef I.: „njegova dela gredo za njim“!

Pasijonska procesija v Loki.

JOS. MANTUANI.

V drugem letniku „Izvestij muzejskega društva za Kranjsko“ je podal njihov zaslužni ustanovitelj in urednik A. Koblar pod naslovom: „Pasijonske igre na Kranjskem“ črtico, v kateri je opozoril na škofjeloško procesijo in priobčil del njenega besedila, ki je zloženo v slovenskih stihih.

Da se poučim o celokupni vsebini, želel sem pred nekaj leti pregledati izvirnik. A komaj se je našla zanimiva in kulturnozgodovinsko važna knjižica ¹⁾. Pripetilo bi se pa lahko, da bi jo ugonobila kaka nesreča, recimo požar, potres ali podobne nezgode. Delce pa zasluži kot kulturnozgodovinski in zanimiv slovstven dokument naše pozornosti in ohranitve. Kaže nam, kako žilavo se je upirala ljudska govornica ugonobitvi. V mestu brižinskih škofov je bilo treba stihov v domačem jeziku v prireditvah, namenjenih širšim plastem. — Popolni ponatis bo nedvomno marsikateremu slovstvenemu zgodovinarju dobro došel, tako gledé jezika samega vobče, kakor tudi zaradi loškega narečja in zaradi „pesniške“ oblike posebej. Da se ta redkost ohrani potomcem, sem prepisal vso knjižico diplomatično natančno in jo objavljam na tem mestu. Ako uniči kaka nezgoda izvirnik, bo ostalo vsaj še nekaj ponatisov.

Preden pa spoznamo popolno vsebino izvirnika, si oglejmo o b kratkem genetični razvoj teh procesij, ki niso bile morebiti kaka posebnost Kranjske, ampak tudi drugodi v navadi. Ostanke imamo še dandanes na našem jugu: v Kopru — kjer sem jo videl sam —, dalje v Izoli, Piranu, Umagu, Motovunu, Visinadi, Rižanu, Lošinj, Krku, Čresu, Rabu, Pagu, Zadru, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku in v Blatu (na Korčuli). Posebno dolga je na Hvaru (7—8 ur!) ²⁾. Tam je sedaj pač odpadlo mnogokaj; stihov ne recitirajo več, ampak ude-

¹⁾ Prečastitemu samostanskemu predstojništvu, osobito g. gvardijanu o. Karolu Kemperle-tu in tedanjemu arhivarju, o. Erhardu Pečar-ju izrekam za njihovo ljubeznivo podporo in požrtovalno ter mudno preiskavanje knjižnice in arhiva svojo preudano in najtoplejšo zahvalo.

²⁾ Poročilo preč. g. o. Hiacinta Repiča, O. F. M. arhivarja in knjižničarja frančiškanskega samostana v Kopru; temu častitemu pomočniku in njegovim svedkom, posebno č. o. Ivanu Petkoviću O. F. M. in g. sodnemu svetniku Edv. pl. Kuhačeviću izrekam za njihovo podporo najudanejšo zahvalo. — Istotako so mi sporočili po č. g. podvodju kn.-šk. semenišča Franu Ferjančiču, v Ljubljani bivajoči bogoslovci tržaško-koperske škofije, gg. Kjuder in drugi, da se vrše te procesije razen v gori naštetih krajih tudi še v Poreču in Pulju; v Piranu da se nosi v procesiji presv. Rešnje Telo. — Vsem gospodom prirčno hvalo!

ležniki pojo latinski psalm „Miserere“. Odborniki zadrug in bratovščin hodijo še danes v kutah. Podob Kristovega trpljenja nimajo več; a bogato so zastopane umetniško izdelane svetilke in znaki poedinih bratovščin. Tudi sveče in baklje so bistvene pri teh procesijah, ki se vršé na veliki petek pod noč; prizor je nad vse resen in pretresljiv.

Ker jih nahajamo pri nas in nižje na jugu, pa tudi na severu, n. pr. na Dunaju, moramo sklepati, da so bile razširjene po velikem delu osrednje in zapadne Evrope. Ta razširjenost pa dokazuje, da morajo imeti ti obhodi star, skupen vir. Kje ga je iskati?

Srednjeveško bogoslužje je poznalo dokaj več procesij, kakor potridentsko. V vigilijah velikih praznikov in svečanosti, n. pr. o božiču, v postu, posebno na cvetni in veliki petek, potem veliko-nočno nedeljo, na vnebohod, o binkoštih, nahajamo v starih brevirjih po sklepu jutranjic ali večernic opazko: „Fit processio“. Te vrste obhodi so se tako ukoreninili, da so ostali ponekod v veljavi še po tridentinski reformi, n. pr. v Solnogradu, kakor izpričuje ondotna agenda iz l. 1575. Pred tridentinskim cerkvenim zborom pa so bile razširjene po vsej osrednji in zapadni Evropi; pozna jo n. pr. Halberstadski brevir iz l. 1515, ima jo Praški iz l. 1517, a tudi Milanski „breviarium Ambrosianum“ iz l. 1557 in drugih več.

Protestantska dōba jih je na mnogih krajih izpodrinila, po drugih pa zeló omejila. A prišla je dōba protireformacije, ki je marsikaj zopet uvedla. Tako tudi razne procesije. Jezuitje v Ljubljani so imeli spokorno procesijo³⁾ na veliki četrtek najbrž že l. 1598. Na podstavu teh razmotrivanj smemo torej zreti prvo in glavno kal poznejših pasijonskih sprevodov v liturgični procesiji.

Temeljna razlika med liturgično in poznejšo pasijonsko procesijo pa nam usiljuje vprašanje, kako in zakaj da je prišlo do dramatisiranja liturgične oblike? Glavni pomen pasijonskih obhodov ni več v njih samih, ampak v dramatični učinkovitosti njihovega ustroja.

Tudi ta stran ima svojo zgodovino. Z ozirom na kulturne odnošaje prejšnjih dob je skušala Cerkev vedno uplivati z vidnimi sredstvi na sloje, ki jih je pridobivala ali pa že pridobila krščanstvu. Ljudem močnih, neobrabljenih živcev, množicam brez globočje duševne kulture, plastem nezmožnim metafizičnega mišljenja je bilo kaj težko dopovedati, kako se je izvršilo naše odrešenje, koliko je trpel

³⁾ Prim. Ljubljanski Zvon, 1886, str. 88, kjer poroča Iv. Vrhovec v svoji študiji „Iz domače zgodovine II.“ po aktih ljublj. mestnega arhiva, da so sklenili Ljubljančanje prirejati veliki petek procesijo na čast Kristovemu trpljenju. Tu gre pač samo za preložitve procesije od velikega četrta na veliki petek in od jezuitov h kapucinom. Prim. Valvasor, Ehre d. H. Crain, XI, 697.

Izveličar — fizično in psihično —, kako je bil povečan in kaka razlika da je med njegovim ponižanjem in njegovim vstajanjem. Tu je morala priti na pomoč nazornost, da je premostila vrzel in učinkovala najprej na fizična čutila, po katerih so se mogle sprožiti šele duševne refleksije. To delo so prevzele velikonočnemu brevirskega oficiju dodane razširjatve, iz katerih se je izcimila najprej cerkveno-liturgična vstajenjska slovesnost, iz te pa velikonočne in končno pasijonske igre. Tako je prišla do veljave dramatika.

Kdaj da se je pričel ta razvoj, ni še popolnoma dognano. Poznamo pa tak dostavek — „tropus“ imenovan — v šentgalskem rokopisu iz 9. veka, med jutranjicami in hvalnicami velike sabote ⁴⁾. Ta tropus je postal po svojem dramatičnem zasnutku kal cerkveni velikonočni slovesnosti in se je pojavil v kratkem času po vsej Evropi — a že v razširjeni obliki. Ta je dobila polagoma tako preosnovo, da je bila razumljiva s pomočjo dramatične akcije tudi širšim slojem ⁵⁾. Jezik pa je zaenkrat ostal latinski, zaradi zveze z brevirskim oficijem. To je trajalo do vštetelega 12. veka ⁶⁾. Brevir iz št. Lamberta, pisan v drugi polovici 12. veka ⁷⁾, potem brevir c. kr. dvorne knjižnice na Dunaju iz 12. veka ⁸⁾, praški antifonar 13. veka ⁹⁾, in klosterneuburška slovesnost vstajenja Gospodovega, katera nam je ohranjena v osmih raznih rokopisih iz 13.—15. veka ¹⁰⁾, imajo isti vsposed vstajenjskega oficija, kakor poznejši antifonarji — a vseskozi samo latinsko besedilo.

V 13. veku pa že nastopa polagoma v liturgičnih knjigah solnograške cerkvene provincije po završenem oficiju, kakor nekak poljudni dodatek, velikonočna pesem v nemškem jeziku: „Christ ist erstanden“. Kakor dandanes, je zaključil tudi v srednjem veku ju-

⁴⁾ Prim. Coussemaker, E. de, *Histoire de l'harmonie au moyen-âge*, Paris 1851, str. 124 nsl. — Pfeiffer, H. *Das Klosterneuburger Osterspiel v: Musica Divina*, I., 158. — Tropus je kratek in sestaja samo iz vprašanja: „Quem quaeritis in sepulcro, o christicolae?“ in odgovora: „Jesum Nazarenum, o coelicolae! — „Non est hic, surrexit sicut praedixerat; ite, nuntiate, quia surrexit“.

⁵⁾ O razvoju besedila v tem dostavku prim. Lange, C. *Die lateinischen Osterfeiern, etc.* München, 1887. — Milchsack, G. *Die Oster- und Passionsspiele; Wolfenbüttel*, 1880. — Meyer, W. *Fragmenta Burana*. Berlin, 1901. Wirth, L. *Die Oster- und Passionsspiele bis zum XVI. Jahrhundert*. Halle, 1889. — Mantuani, J. *Geschichte der Musik in Wien*, I., Wien, 1904, str. 59.

⁶⁾ Lange, l. c., str. 82 nsl.

⁷⁾ Sedaj v graški vseučilišni knjižnici pod znakom Cod. ^{40/6}. — Prim. Mantuani, l. c. str. 79.

⁸⁾ Cod. 1890. — Mantuani, l. c.

⁹⁾ Milchsack, l. c. str. 58.

¹⁰⁾ Pfeiffer, H. v *Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg*, I., str. 11. nsl. — *Musica Divina*, I., 158.

tranjice za rezponzorijem po tretji lekciji „Te Deum“. Najstarejši antifonar, ki je oficijelno sprejel nemško pesem — morebiti so jo peli drugodi tudi v drugih ljudskih jeziki¹¹⁾ — je rokopis dunajske dvorne knjižnice iz 13. veka¹²⁾. Na listu 190^a je liturgija za slavnost vstajenja, v latinskem jeziku; ob sklepu pa navodilo, da se poje (imponitur ymnus) Te Deum. Po zahvalni pesmi pa se zahteva, da zapoje ljudstvo pod vodstvom duhovništva nemško velikonočno pesem. Neposredno potem sledé hvalnice¹³⁾.

Koncem 13., najkasneje pa začetkom 14. veka se je ta red izpremenil. Germanski muzej v Nürnbergu ima svečanost vstajenja v rokopisu 14. veka; tu je zvezana nemška pesem tesneje z liturgičnim vspevom: poje se pred ambrozijansko zahvalnico tako, da je postala bistven liturgičen del jutranjic¹⁴⁾. Priprosto ljudstvo naj bi se moglo udeleževati pri izvajanju te svečanosti neposredno s tem, da bi prepevalo v svoji materinščini. — A moč konservativizma je bila za enkrat še prevelika. Poljudnost se ni začela z rabo ljudske govornice, ampak s tem, da je krenila odločno na stran dramatike, pri tem pa obdržala še latinščino kot primeren jezik.

Svečanost Gospodovega vstajenja je ostala v brevirju vsaj do 15. veka bistveno neizpremenjena. Vendar je pa izvenliturgično privzemala vedno nove dodatke in se je tako razvila v velikonočno igro¹⁵⁾. V tej imamo poljudne prizore, namenjene širšim krogom¹⁶⁾.

¹¹⁾ Trubar jo pozna kot „vulgaris Slavorum cantus“; prim. Čerin, v Trubarjevem zborniku, str. 232. — Mantuani, Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi v Cerkvenem Glasbeniku, XXXVI, str. 41.

¹²⁾ Cod. 1768. — Prim. Mantuani, Gesch. d. Musik in Wien, I, 59.

¹³⁾ „Ac deinde, praeduce clero, concordet populus: Christ ist irstanden“, clero in chorum redeunte. Mox instant laudes, tali quas ordine pangas“.

¹⁴⁾ Cod. 22.933. — O tem rokopisu in njegovi starosti prim. Lange, l. c. str. 140 in Mantuani, l. c.

¹⁵⁾ Prim. razen že pred omenjenega slovstva (opomba 3 in 4) še: Salzer, P. A. Illustrierte Geschichte der deutschen Litteratur, I, 148. — Pfeiffer, H. Klosterneuburger Osterfeier und Osterspiel; = Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg, I. 11 nsl. — Isti, v Musica Divina I., 158 nsl.

¹⁶⁾ Priprostim ljudem so se te igre zelo priljubile, tako, da so po njih računali od leta do leta, kakor se to godi še dandanes po velikih ali tipičnih praznikih. Neidhart n. pr. polaga kmetskemu prirejevalcu spomladanskih veselic v posvetovanju s sodrugom ta-le odgovor na jezik:

Otte, kome daz österspiel
Sô lâ mich dînen rât besinnen.

In Trostberg imenuje svojo deklenco velikonočno igro svojega srea: „Si ist mîns herzen österspil“. Prim. v. d. Hagen, Minnesinger II., str. 72.

Vsebina velikonočnim igram je bilo Kristovo vstajenje in kar je s tem v tesnejši zvezi. Ti prizori so se čimdalje tembolj razpredli v besedilu. Na ta način so se odločili popolnoma od liturgije in so postali prave drame. In tu imamo za naše procesije že (drugo) korenino.

Te igre so bile pisane v latinščini, kakor smo rekli. Večina ljudi jih ni razumela; po kretnjah in mimiki je ponajveč morala sklepati na vsebino govora. Da odpomorejo temu nedostatku, začno vrivati posamezne kitice in pesmice v ljudskem jeziku med latinsko besedilo. Smer one dōbe je bila prijazna takemu postopanju. Takrat so nastajale kupoma jezikovno mešane pesmi, latinskemu stihu je sledil n. pr. nemški. To načelo je prodrlo tudi v dramatiki. Zeló značilen zgled za to trditev je benediktbeuernska velikonočna igra ¹⁷⁾. Tam je med latinskim besedilom vdetih več nemških pesem. To so bili ljudski glasovi v popularni obliki, kakor n. pr. ta-le prošnja:

Jesus, trost der sele mīn,
lā mich dir enpholhen sīn,
unde loese mich von der missetāt,
dā mich deu werlt darzū hat brācht ¹⁸⁾.

Več takih pesem, vzetih iz velikonočnih iger je ljudstvo uvedlo v cerkev in jih popevalo pri službi božji. A tudi narobe je postopalo: stare postne in spokorne pesmi, ki jih je prej pelo samo v cerkvi, je vstavljalo med latinsko besedilo velikonočnih in pasijonskih iger ¹⁹⁾.

Na ta način so se širile velikonočne igre posebno v 14. veku in se ob enem popularizirale. Prešle so tako polagoma iz rok duhovništva v oskrbo lajikov, četudi pod vrhovnim nadzorstvom svečeništva.

Velikonočna igra se je bavila samo z vstajenjem. Začeli so pa privzemati tudi učinkovite prizore iz Kristovega trpljenja. Tako se je razvila poleg velikonočne igre samostojna pasijonska igra. Najprej je nastopala v zvezi z velikonočno kot nje prvi del. V slovtvu je zató še mnogo nejasnosti, kam je prištevati eno ali drugo teh spojenih iger; temu je velikonočna, drugemu pasijonska igra. Včasih tudi res ni lahko razločiti, je-li zamišljena v proslavo in pred-

¹⁷⁾ Carmina Burana. Na svello dal I. A. Schmeller v: Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart, zv. 16, str. 100. — Meyer, W. Fragmenta Burana. Berlin, 1901, str. 125 nsl. — Schönbach, A. Über die Marienklagen, sodi, da slone vse take igre na „Marijinem tugovanju“.

¹⁸⁾ Carmina Burana, l. c. str. 99.

¹⁹⁾ Dokaze prim. Mantuani, Gesch. der Musik in Wien, str. 57 nsl.

slavo trpljenja Gospodovega, ali njegovega vstajenja²⁰). Številnejši ganljivi momenti trpljenja Izveličarjevega so pa dali pasijonski igri kmalu večji ugled in so jo priljubili ljudstvu. Zato so se te kmalu udomačile in bolj razširile, kakor vstajenjske. Ozirale so se pa tudi na zahteve časa: privzemale so, ljudstvu na ljubo, posvetne in glumaške prizore, posluževale so se šaljive, da celo burkaste in poulične govorice. Na Dunaju so predstavljali — da navedemo en sam primer — davčni sluge trpljenje Kristovo veliki petek v cerkvi sv. Štefana med službo božjo („unter wehrendem Gottesdienst“). Predstava je trajala ves dan; predpoludne se je vršil prvi, popoldne drugi del; vsak ima nad 700 stihov²¹). Med besedilom je tudi postna pesem, ki jo zaključuje porogljiva kitica:

„O du armer Judas, wie dein Vatter hiess,
Er hatt ein staubigs Hütel auff, darzu ein rostigen Spiess,
Er thet sich ritterlich wehren, er stund wohl hinter der Thür.
Alls bald die Schlacht fürüber, da trat er wieder herfür!

S tem tonom v besedi se sklada tudi več robato-humorističnih potez v dejanju.

V teh svojstvih pa spoznavamo (tretjo) koreniko naših pasijonskih procesij. Težišče je prenešeno od častiljivega vstajenja na ponižujoče trpljenje; ljudski jezik si je pridobil popolno veljavo — in s tem je bila vsa igra laizirana.

Prav tedaj pa je prišla reformacijska doba, ki je nasprotovala javnim asketičnim prireditvam. Ovirati je skušala božja pota in sprevo²²); vendar vemo, da pri nas procesij ni onemogočila pred l. 1550.,

²⁰) Prim. Wirth, Oster- und Passionsspiele, str. 120 nsl. — Archiv für die Geschichte deutscher Sprache und Dichtung, hrsg. von I. M. Wagner; Wien, 1874, str. 359 nsl. — Wilken, Geschichte der geistl. Spiele in Deutschland, Göttingen, 1872, str. 94 nsl. — Wiener Beiträge zur deutschen und englischen Philologie, 1887, str. 165 nsl. (Wackernellova izvajanja o najstarejših pasijonskih igrah na Tirolskem). — Dunajska velikonočna igra v rokopisu Cod. 12.887 ima na l. listu naslov: „Ad materie reductionem de passione domini. Incipit ludus paschalis“. O pripadnosti te igre prim. Mantuani, l. c. str. 81.

²¹) Izvirnik je ohranjen v rokopisu št. 8227 c. kr. dvorne knjižnice na Dunaju, str. 381 nsl. — Rokopis je izvršil dunajski kanonik Testarello della Massa. — Igra je ponatisnjena v Berichte u. Mitteilungen des Altertumsvereines zu Wien, zv. X., str. 327 nsl. (uredil Camesina). — Prim. tudi Nagl-Zeidler, Deutsch-österreichische Litteraturgeschichte, I., 260 nsl. in Mantuani, l. c. str. 77 nsl. — Gostobesednost je značilna za poznejše pasijonske igre; benediktbeuernska (iz XIV. veka) ima 289, dunajska iz l. 1472. obsega 532, mlajša dunajska (v rokop. 8227, iz XVI. veka, zapisana v XVII. stoletju) ok. 1500 stihov; frankfurtska II. 4408, in alsfeldska 8095 vrst!

²²) Dimitz, A. Geschichte Krains, II., 206 (protest zoper božjo pot na Sveto Goro pri Gorici) in 212 (pritožba katolikov, [1547] da protestantje smešijo procesije).

najbrže pa še-le dokaj pozneje. — Leta 1597. so se naselili v Ljubljani jezuitje ²³⁾ — in že prihodnje leto je storila ljubljanska bratovščina Redemptoris mundi obljubo, da priredi vsako leto na veliki petek procesijo Kristovemu trpljenju na čast ²⁴⁾. Uresničenje te namere same na sebi ni delalo premnogo težav. Kajti pred reformacijo in deloma še celó za časa njenega delovanja so bile pogoste procesije navadne. Zato so jih morali priletni ljudje še dobro pomniti, ko je zastavila protireformacija in so se ž njimi gotovo takoj sprijaznili. Pomanjkanje sredstev pa je zavrlo za nekaj let izvršitev misli.

Ta procesija je torej mladika iz korenike starih liturgičnih obhodov. Treba ji je pa bilo učinkovitejših sredstev, da upliva na generacijo, ki je bila več desetletij v območju reduciranih in hladnih oblik protestantskega bogoslužja.

Ker se je uprav tedaj razvijalo dramatično slovstvo vseh vrst, ni čudo, da so posegli po tem priljubljenem in duhu časa ustrežajočem sredstvu ter je združili s procesijo. Bilo je tem ložje, ker so imeli ravno za to postopanje že gotov vzorec: na Španskem in Portugalskem od 13. veka sem razvijajoči se „auto“ (= actus). Tako se imenujejo dramatični tvorci, ki so predstavljali najprej svetopisemske tvarine. Pozneje so se razvili v alegorične in mistično-simbolične igrokaze. Na višku so bili ob koncu 15. veka. Kar je pa najbolj značilno, to je dejstvo, da so bili zeló pogosto spojeni s procesijami. Igralci so stopali v sprevedu z drugimi udeležniki ali pa so se vozili na vozovih navlašč prirejenih v ta namen. Na določenih postajališčih so pa izstopili iz vrst in odigrali zadevni prizor na prostem ²⁵⁾.

Tu imamo torej organsko spojitev spreveda na eni in igrokaza na drugi strani, nekak povratni tvor prvotnih liturgičnih in paraliturgičnih svečanosti.

Da so se zatekli tedaj k tej obliki, se ne bomo čudili ako pomislimo, da je bil upliv reda družbe Jezusove tudi na literaturo velik. In segal je daleč na okoli, tudi na Kranjsko, še preden so prišli v Ljubljano ²⁶⁾. Jezuitje so sevé poznali španski auto — vsaj je njihov red izšel iz Španske — in so ga uvajali v svojih novih

²³⁾ Dimitz, l. c. III., 273; posebno opomba 2.

²⁴⁾ Vrhovec, I. Iz domače zgodovine II. Ljublj. Zvon, 1886, str. 88.

²⁵⁾ Prim. Apontes, F. de, Autos sacramentales alegoricos y historiales, etc., Madrid, 1759—1760. (posebno zv. 1., uvod.) — Schack, Fr. v., Geschichte der dramatischen Litteratur in Spanien, Frankfurt a. M., 1854 (zv. 3).

²⁶⁾ Dimitz, A. Geschichte Krains, III., 273. Leta 1595 je štela Sodalitas Mariana mnogo Kranjcev med prvimi oficijali.

postojankah, a v kraju primerno prikrojeni obliki. Nekaj upliva je prihajalo tudi iz Anglije po angleških igralcih²⁷⁾. A tudi v Avstriji naj omenim slučaj, ki je morebiti nekoliko uplival na pozno uro, ob kateri so se vršile procesije. Za postni čas so imeli nočni čuvaji na Štajerskem, Koroškem, Tirolskem in Avstrijskem nemško pesem, katere vsebina je bilo premišljevanje grešnosti človeške in Kristovega trpljenja.²⁸⁾ Kar je pel svojčas nočni čuvaj sam, tega se je polastila pozneje množica mladeničev, ki je v zboru popevala posamezne kitice ob nočnih urah velikega četrta²⁹⁾. Tudi pri nas se je vršilo nekaj podobnega, četudi nimamo izvestnih sporočil. Kdo se more ubraniti te domneve, ako se spomni na zelo razširjeno narodno pesem „zlatega očenaša“ ali „Jezusovega trpljenja“? ³⁰⁾ Takim običajem se je ljudstvo privadilo in procesije s svojimi premišljevanji in pesmami so jim bile nekam istovetne in dopolnilne prireditve.

Pasijonska procesija sloni torej na široki kulturno-zgodovinski podlagi raznih sestavin. Za nas pa ima loška procesija posebno važnost, ker imamo v njej ohranjen svoje vrste slovenski auto po starejših poljudnih uzorcih.

In sedaj še nekaj besedi o kronologiji teh sprevodov. Prvi korak je zaobljuba bratovščine „Redemptoris mundi“, osnovati slovesno procesijo veliki petek³¹⁾. Zaradi pomanjkanja sredstev se procesija ni dala takoj oživotvoriti; a jezuitje so prirejali tak sprevod na veliki četrtek popoldne³²⁾.

Zaobljubljen obhod se je vršil prvokrat veliki petek (dné 24. marca) 1617 iz kapucinske cerkve. To je točni datum začetka. Obhod je bil poljudno zamišljen, kakor se je vse delovanje kapucinov obračalo in oslanjalo na širše mase. Od začetka je morala biti ta procesija veličastna. A v nekako 50 letih se je ohladilo zanimanje.

²⁷⁾ Brotanek, R. Die englischen Maskenspiele. Wien-Leipzig, 1902 (= Wiener Beiträge zur englischen Philologie, zv. XV.), str. 2—8, 64, 70, 82 nsl. — Creiznach, W. Die Schauspiele der englischen Komödianten. Stuttgart, 1889. (= Kürschners Deutsche Nationallitteratur, zv. 23).

²⁸⁾ Prim. W i c h n e r, Jos. Stundenrufe und Lieder der deutschen Nachtwächter. Regensburg, 1897, str. 11, 198.

²⁹⁾ Prim. Mantuani, l. c. str. 239. Ob 8. uri zvečer se zberó fantje na prvem koncu vasi, in ondi odpojo prvo kitico; potem se pomikajo proti drugemu koncu in ponové isto kitico na nekterih postajališčih, recimo 3—4 krat. Tedaj se vrnejo na prvi konec, in ko odbije ura devet, odpojo drugo kitico na isti način, kakor prvo; to traja do 4. ure v jutro. — Za to petje dobivajo sem in tam prostovoljne darove, ki jih porabijo za cerkvene potrebe: nabavo sveč, paramentov, itd.

³⁰⁾ Štrekelj, K. Slovenske narodne pesmi, III., 734 nsl.

³¹⁾ Vrhovec, l. c. str. 88.

³²⁾ Valvasor, l. c. XI., 697.

Leta 1681. v Celju zbrani kapucinski definatorji so sklenili, da odpovedó Ljubljančanom oskrbovanje procesije, ker nimajo ne denarne ne moralne podpore³³⁾. A stvar se je poravnala. Za leti 1690 in 1691 je ohranjen izvirni načrt, ki kaže še 43 živih skupin³⁴⁾. Pozneje se je to število skrčilo na 23 podob³⁵⁾. Vedno težje je bilo dobiti udeležnikov. Člani plemstva, ki so predstavljali Krista, so se umaknili meščanom, ti najetim ljudem; a še teh ni bilo dobiti, ker so se celo tlačani branili³⁶⁾. Leta 1681 trdi gvardijan o. Amand, da za svojo procesijo ne morejo dobiti ljudi, dočim pa pri jezuitih božji grob nosijo — še l. 1681. — celo mestni svetniki³⁷⁾.

Kapucinska procesija je slovela daleč na okoli,³⁸⁾ prav to pa je prouzročilo in pospešilo njen razpad. Prirejevalci so bili navdani klasicističnega duha, ki se je urinil tudi v to resnobno in asketično prireditev, ki je hotela uplivati po podobah in prispodobah („per figuras et figurata“). S tem je morala postati procesija nepopularna, ker so mēdli mitološke pojme s krščanskimi, n. pr. Andromedo (= človeštvo) reši Perzej (= Izveličar). A tudi sicer ni bilo vse v redu. Najeti ljudje so izstopali na postajališčih iz vrst in hodili popivat ter uganjali druge nerednosti. Zato je škof Herberstein l. 1773 zahteval odstranitev te procesije. Bratovščina se mu je pa uprla in ga je hotela pregovoriti. A vladika se ni udal, pač pa je naredil nov načrt ter zaukazal, da se vrši procesija po vseh cer-

³³⁾ Mitteilungen d. hist. Ver. f. Krain, 1859, str. 92, po rokopisu iz Schönlebnove posesti. Tam se nahaja med drugim tudi: Aufkündigung so beschehen von P. Amando, Guardian der armen Capuciner, wegen der gewöhnlich gehaltenen heil. Charfreitags-Procession an die Bruderschaft Redemptoris mundi zu Laibach. 1. Juni, 1681. — Prim. Vrhovec, l. c., str. 89.

³⁴⁾ Izvirnik v posesti g. deželnosodnega predsednika Ad. Elsner-ja, sestaja iz štirih čez pol preganjenih listov ter nosi naslov: „Ordnung Der Pafsions Procession 1690 Jahr 1691“. Za prepustitev tega dokumenta na uporabo izrekam gospodu posestniku kar najudanejšo zahvalo.

³⁵⁾ Po knjižici: Kurtzer Begriff des bitteren Leyden und Sterben Unsers sisten Heyland und Erlösers Jesu Christi, Welches Per figuras et figurata in der gewöhnlichen Charfreytags-Procession von denen P. P. Capucinern... wird vorgestellt. Laibach, 1701. — Vrhovec, l. c. 89. — Dimitz, l. c. Mitt. d. h. V. f. K., 1859, str. 92.

³⁶⁾ Blätter aus Krain, 1865, str. 99.

³⁷⁾ Mitt. d. h. Ver. f. Krain, 1859, str. 92.

³⁸⁾ Valvasor, l. c. XI., 695. — Ustroj je moral biti velikansk. Ok. l. 1760 in naslednje je bila zavezana n. pr. županija Kozarje postaviti 60 mož za dve skupini, da so jih nosili; podobno so dajali baron Codelli, grof Lichtenberg, generalni vikar Schildenfeld, bistriški prelat in drugih več po 30 mož za vsako posamezno skupino. Prim. Blätter aus Krain, 1865, str. 99.

k v a h. V tej dostojnejši obliki³⁹⁾ je živetarila že nekaj let in je prenehala najbrž l. 1782⁴⁰⁾.

Podobne procesije so se vršile v Novem Mestu in v Škofji Loki. Za Kranj je dokazana pasijonska igra, ki se je vršila dne 6. aprila, 1730 „als ein schmerzvolles Tragöd“ na javnem trgu⁴¹⁾.

Najbolj poučeni smo o škofjeloški procesiji, ker nam pove predgovor njeno zgodovino. Začela se je l. 1721. na prošnjo namestnika brižinskega škofa, barona pl. Ecker-ja, ki je bil zaeno tudi predstojnik bratovščine presv. Rešnjega Telesa.

Rokopis je lično vezana knjižica in meri zunaj 286×198 mm; listi imajo 277×195 mm, ter jih šteje ves zvezek 51; od teh jih je 8 praznih. Med nje pa je vloženih še 11 prostih listov. — Na ščitku ima dva napisa; eden je čitljiv: „Instructio Pro Processione Locopolitana in 3. die Parasceves.“ Drugi se ne da čitati; pozna pa se še letnica: 1721.

Važni so nekateri vloženi listi. Njihova vsebina je tale: 1. Poprava nekega stiha; 2. trije komadi za plunko; 3. dodatek za propoved o odgoji otrok; 4. brez pomena; ima risbo, razdelitev premice; 6. vzorec za vabilo na procesijo; ta je datiran: „9. aprila, 1715.“ 7. istotako, brez datuma; 8. tudi vabilo: „Locopoli 6. April“ — brez letnice; 8.—11. nedatirana vabila. — Te vzorce so torej dobili loški kapucini najbrže iz Ljubljane, drugače si jih ne moremo tolmačiti vspricho jasne izjave predgovora, da se je pričela procesija l. 1721., dočim je eno teh vabil iz l. 1715. S tem dejstvom pa se nam usiljuje drug sklep. Kakor so dobili celó vzorec za vabilo, tako so dobili pač tudi vzorec za vso procesijo od drugodi. A izvornik je bil skoraj gotovo nemški. V Loki so ga poslovenili. Tako je moč neprisiljeno tolmačiti loške oblike, ki so nastale po fonetični pisavi tedanjega narečja. To domnevo podpira tudi to, da so ostala navodila za ustroj in prireditvev nemška. Ako ta procesija tudi ni edina, je vendar domnevati, da je bila edina, ki je imela slovensko besedilo. Da nimamo poročil o besedilu pasijonske procesije, ki se je vršila pri kapucinih v Ljubljani, to ni nič čudnega; kajti glavna stvar so bile podobe

³⁹⁾ Prof. dr. Jurij Dolinar je te procesije še videl v zadnjih letih njihovega obstoja, a jih označuje kot nedostojne. — Mitt. d. h. Ver. f. Krain, 1857, str. 100.

⁴⁰⁾ „Instanzen-Kalender“ za l. 1781 jo še omenja veliki petek (13. aprila): „Item Abends die verlobte Procession aus dem Dome“; to je bila torej po Herbersteinu preustrojena kapucinska procesija. — Mitt. d. h. Ver. f. Krain, 1857, str. 100. — Leta 1782 je bilo zmanjšano število procesij; l. 1783 je bilo njihovo premoženje določeno v prid šolstvu. Koblar A. v Izv. muz. društva za Kranjsko, II., 125.

⁴¹⁾ Ibidem, 1857, str. 69. — Koblar, l. c. 114.

in te je bilo treba razložiti, ker drugače niso bile vsakomu umevne zató so izdali l. 1701. knjižico, ki je tolmačila skupine in njihov pomen, ne pa besedila, katerega je razumel itak vsakdo. Taka besedila so bila pa tudi nekaka tajnost prirejevalcev; vsako vlogo so izvajalci dobili prepisano v roko, da so jo mogli izvajati. Da bi bili stihii kdaj natisnjeni bili, o tem dosedaj ni bilo zaslediti nikakega poročila. Zato bo marsikaj pojasnil natančni ponatis loškega rokopisa, ki sledi temu kratkemu obrisu njegovega razvoja. (Dalje.)

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.

(Fortsetzung).

Von der k. k. Bergdirektion Idria.

Zum Geburtstage Napoleons am 15. August 1812 ließ Luyks den Mairien nachstehendes Zirkulare zugehen:

„Meine Herren Maires! Die Epoche vom 15. August, an welchem Tage sich die grössten und glorreichsten Angedenken vereinigen, ist für uns der glücklichste Tag, der von uns allen mit der grössten Pracht und Solemnität gefeiert werden muss. Daher belieben Sie alle in Ihrer Mairie sich befindenden Beamten einzuladen, sich an diesem Tage früh im Mairiehause nach Vorschrift der Gesetze zu versammeln, um sich alsdann unter Ihrem Vortritte zur feierlichen Funktion in die Kirche zu begeben. Sie werden die Herren Pfarrer ersuchen, über den Geburtstag unseres grossen Monarchen und über die an eben diesem Tage wieder hergestellte katholische Religion eine Rede zu halten und ein Te Deum zu singen. Belieben sie auch an diesem Tage den Einwohnern eine kleine Lustbarkeit zu verschaffen, wozu Sie, mein Herr Maire, und die anderen Herren Funktionäre nach Möglichkeit beitragen werden, ohne jedoch jemanden dazu zu verpflichten, wozu nur die Zuneigung zu unserem Gubernium der Endzweck sein muss. Der Tag wird mit einer General-Illumination beendigt.“ Das Resultat musste an Luyks berichtet werden.

Garibaldi musste bei solchen Gelegenheiten die Polizei vor der Kirche in Form eines Halbkreises gegen das Schiff der Kirche aufstellen lassen und verfügen, dass die den Beamten angewiesenen Plätze in der Kirche nicht besetzt oder verwechselt wurden. Der Zutritt durch die zwei kleineren Tore der Kirche war verboten.

Die französische Regierung ordnete im Jahre 1811 die Errichtung eines Illyrischen Regiments an, dessen Administrationsrat in Turin seinen Sitz hatte. Hiezu musste die Herrschaft Idria 9 diensttaugliche Mann binnen 3 Tagen nach Görz stellen. Die Stadt Idria und die aktiven Bergarbeiter blieben jedoch über ausdrückliche Verfügung der Intendanz von der Stellung verschont.

Von den 15 Gestellten wurden jedoch nur 2 tauglich befunden. Die sonstigen noch konskribierten jungen Leute, welche sich in der Herrschaft befanden, sind entweder in die Bergarbeit übergetreten und folglich von der Stellung frei geblieben oder sind sie entwichen und daher nicht aufzubringen gewesen.

Das Entweichen der stellungspflichtigen Burschen gab dem Intendanten Veranlassung zur Anordnung, dass er alle seit dem 9. Februar 1811 mit oder ohne Laissez passer von ihrem Wohnsitze entlaufenen Burschen als zum Militärstande fähig erklärte, ohne einen Gegenbeweis zuzulassen.

Die Bezirksherrschaft musste ihm ein Verzeichnis dieser Burschen, worin ihr gegenwärtiges und zukünftiges Erbanteil, sowie jenes ihrer Eltern angegeben war, vorlegen und ihm die gegen die Entwichenen zu bestimmende Strafe vorschlagen, die nicht kleiner als 500 und nicht höher als 1500 Francs sein durfte, wofür die Väter und Mütter mit ihrem Vermögen zu haften hatten.

Die Bezirksherrschaft musste nebstbei die Eltern dieser Flüchtlinge beobachten und wenn selbe den begründeten Verdacht auf sich hätten, dass sie ihren abwesenden Sohn unterstützen, so sollte ihnen Militär-Exekution eingelegt, und bis zur Rückkehr des Flüchtlings belassen werden.

Die Župane jeder Gemeinde, aus welcher Flüchtling war und zehn der wohlhabendsten Einwohner derselben waren dem Intendanten für die dem Entlaufenen zuerkannte Strafe verantwortlich, wogegen ihnen der Regress gegen die Eltern des Flüchtlings vorbehalten blieb. Für jeden Insassen, welcher einen solchen Burschen verheimlichen oder seine Flucht auf welche immer eine Art befördern sollte, war eine Geldstrafe von 500 Francs und ein Jahr Gefängnis ausgesprochen; desgleichen war für jeden öffentlichen Beamten oder dessen Stellvertreter, welcher sich diesen Anordnungen nicht streng fügen oder einen solchen Burschen mit Nachsicht behandeln würde, unnachsichtlich eine zweijährige Gefängnisstrafe bestimmt.

Die bisherige Stellungsart, welche zu Parteilichkeiten und Erbitterungen stets Gelegenheit und Anlass gab, der vorzüglich die niedere und höchste Klasse ausgesetzt war und viele nur den ahnsehlicheren und höheren Klassen zum Vorteil gereichende Ausnahmen zuliess, veranlasste die französische Regierung im August 1811 zur Einführung der Konskription. Zu diesem Zwecke wurden aus den Taufmatrikeln alle vom 1. Jänner 1788 bis letzten Dezember 1792 geborenen Jünglinge erhoben und deren Namen sofort der Subdelegenz in Adelsberg übermittelt.

Auf Grund dieser Listen hat der Rekrutierungsrat seine Operationen am 1. November 1811 in Oberlaibach begonnen und am 6. November kam der Kanton Idria an die Reihe, wozu sämtliche Konskribierte erscheinen mussten. Die Stellung eines tauglichen Ersatzmannes war gestattet.

Am 17. Februar 1812 nahm der Subdelegat von Adelsberg die Revision und Losung der Konskribierten, in den Jahren 1788 und 1789 geborenen Jünglinge persönlich im Schlosse vor. Er ließ den Leuten vorher publizieren, dass sie sich nicht versammeln um sogleich wegzumarschieren, sondern nur um das Los zu ziehen und dass von 120 Erschienenen, nur 10 abmarschieren werden. Den Flüchtigen stellte er die schärfsten Verfolgungsmittel in Aussicht sowie, dass das französische Gesetz die Deserteure lebenslänglich zu schweren Schiffsarbeiten verurteilt, dass sie Güter verlieren und dass die Eltern selbst verfolgt werden. Die Aushebung der in den Jahren 1790 und 1791 geborenen und konskribierten Jünglinge fand am 20. Oktober 1812 statt; auch vor dieser Aushebung ließ Luyks verlautbaren, dass soeben 20 Familien, aus welchen Deserteurs stammen, zu einer Strafe von je 500 Francs verurteilt worden sind. Die tauglich befundenen erhielten Anfangs Dezember Abmarschzetteln mit dem Auftrage, sich am 15. Dezember in Laibach zu stellen.

Durch die Härte der französischen Gesetze hinsichtlich der Deserteure sind mehrere Mairie-Einwohner um ihr ganzes Hab und Gut gekommen.

So wurde Markus Hladnik $\frac{1}{4}$ Hübler in Mitterkanomla Nr. 4 wegen seines entwichenen Sohnes Thomas den 23. November 1812 exequiert und da er seine ihm auferlegte Strafe von 500 Francs nebst Tribunal- und Einregistrierungskosten etz. per 43 Francs, zusammen 543 Francs nicht erlegen konnte, so verfiel sein bewegliches und unbewegliches Gut der Konfiskation; seine Hube samt allen zugehörigen Realitäten wurde im Versteigerungswege öffentlich dargeboten und vom Stefan Premierstein, Munizipalrat und Grundbesitzer in Jeličenvrh Nr. 9 um 160 fl. käuflich erworben. Diese Hube schätzten herbeigerufene Zeugen auf 600 fl. Ebenso wurden alle übrigen Effekten des Hladnik, dann 1 Ochs, 3 Kühe, 11 Lämmer, 33 Merling Kukuruz, 1 Kalb, 1 Schwein, 11 $\frac{1}{2}$ Merling Fisoln und 1 $\frac{1}{2}$ Merling Leinsamen öffentlich versteigert.

Im Jahre 1813 gab Premierstein dem Hladnik die Hube um 300 fl. wieder zurück.

Das gleiche Schicksal traf am selben Tage den Valentin Skok, $\frac{1}{4}$ Hübler aus Čekovnik Nr. 19, wegen seines desertierten Sohnes Andreas. Da er die ihm auferlegte Strafe mit 543 Francs zu bezahlen ausser Stande war, wurde ihm die Hube um 117 fl. an Matthäus Piuk, $\frac{3}{4}$ Hübler aus Čekovnik Nr. 16, verkauft.

Als sich aber sein Sohn Andreas nach einiger Zeit bei seinem angewiesenen Militärposten stellte, erhielt Skok im Wege der Subdelegation in Adelsberg gegen Ersatz der Tribunal- und Registrierungskosten seine Hube frei zurückgestellt.

Auf wiederholte Vorstellungen des Subdelegue Luyks beim Generalgouverneur gab letzterer das Versprechen, drei oder vier derjenigen Konskribierten des Adelsberger Kreises, welche sich durch Flucht dem Mili-

tärdienste entzogen, hiedurch den Wohlstand ihrer Familie zu Grunde gerichtet haben und die Nachsicht am meisten verdienen, freisprechen zu wollen. Diesbezüglich legte die Mairie Idria für Mathias Velikajne Fürsprache ein. Dieser Konskribierte hat im Laufe des Jahres 1812 die Witwe und Mutter eines unmündigen Kindes geheiratet, deren Mann in österreichischen Diensten das Leben verlor, er ist durch diese Heirat Besitzer einer $\frac{3}{4}$ Hube geworden, an welcher eine Schuld von 750 fl. haftete und von welcher eine Kontribution von 47 Francs 59 C. zu entrichten war.

Am 18. März 1813 traf ein Gendarm in Idria ein um bei den Eltern der flüchtigen Konskribierten Valentin Liker, Thomas Velikajne und Anton Vidic solange zu verbleiben, bis die Flüchtigen eingebracht werden. Jede dieser Familien hatte dem Gendarm täglich 2 Francs ohne Kost zu zahlen. Die Mairie berichtete dem Subdelegenten nach Adelsberg, dass der Gendarm bei den Familien der zwei erstgenannten das Geld erhalten wird, dass aber der Vater des Letzteren so arm ist, dass er dem Gendarm nicht einmal ein Stroh zum Nachtlager geben kann. Ausser seiner Provision als Forstarbeiter täglicher 8 kr. hatte er kein Einkommen und da er noch zwei unversorgte Kinder hatte, erübrigte ihm nicht einmal soviel, um den Hauszins bezahlen zu können. Vidic gab sich vergeblich Mühe, den Aufenthaltsort seines Sohnes auszuforschen. Bei solcher Lage blieb der Mairie nichts anderes übrig, als dem Subdelegue die Armut des Vidic vorzustellen.

V.

Beim Werke Idria bestand bereits im Jahre 1696 die Bruderlade, eine Institution, welche während der französischen Epoche zur Unterstützung beitragender Mitglieder (Arbeiter) diente und in Verwaltung der Arbeiter unter Aufsicht der Werksadministration stand. Im Juli 1811 erließ Werksdirektor Gallois eine Instruktion für die Bruderladevorsteher und jene, welche in ihrem Namen beauftragt waren, die Schlüssel des dem Werke gehörigen Weinkellers aufzubewahren.

Gallois übergab je einen Schlüssel vom Keller dem Materialverrechner Anton Puschar, als Vertreter der Bruderlade, dann dem Anton Zazula und dem französischen Magazineur Julliac als Administrationsbeamten mit strengen bestimmten Verpflichtungen.

Die säumige Entlohnung der Arbeiterschaft hielt dieselbe keineswegs in guter Laune. Es kam oft zu Ausbrüchen des Unwillens die strenge bestraft wurden.

So musste der Kellerwärter Valentin Wruss, ohneweiteres Idria räumen. Diese Entlassung wurde durch den französischen Direktor Paysse veranlasst, welcher den Beweggrund zu dieser Handlung zwar Niemandem bekannt machte, doch war die Entlassung die Folge der Anhänglichkeit des Wruss an das österreichische Kaiserhaus. Die gleichgesinnten Hufleute Ignaz Schöpf und Josef Schäber ernteten für ihre unerschütterliche

Treue an das Haus Österreich Spott und Verfolgung von den französischen Behörden. Wruss trat später bei der Berggerichtssubstitution in Laibach als Kanzleidiener in Dienst.

Einen Tag vor dem Weihnachtsfeiertage 1811 benachrichtigte Gallois die Bergarbeiter, dass das Geld, welches zur Bezahlung ihrer ausständigen Löhnen bestimmt war, noch nicht angekommen sei, dass er aber doch wünscht, sie in den Stand zu setzen, sich über die Weihnachts- und Neujahrsfeiertage zu unterhalten und jene Vorteile zu geniessen, welche ihnen die Administration aus der Verwaltung der Wirtshäuser geben kann. Zu diesem Ende befahl er dem Adler- und Kronen-Wirt, jedem Arbeiter, der sich einfinden wird, bis 2 Mass Wein täglich auf Borg zu geben.

Bekanntlich war auch ein Ökonomiefond gegründet worden, in welchen der Gewinn aus den verkauften, den diversen Auflagen unterworfenen Lebensmitteln, wie Wein, Salz u. dgl. einfluss, unter denen der Wein den Ausschlag gab. Aus diesem Fonde wurden die Sanitätsbeamten und der Apotheker besoldet, die Arzneien bestritten, die Schule und Lehrer unterhalten, der Pfarrer, die Kapläne und die Kirchenkosten bezahlt. Die Werksleitung nahm sich stets zur Pflicht diesen Fond, welcher einzig zum Besten des Arbeiters und zur Erleichterung der dürftigen Klasse errichtet worden war, aufrecht und in jenem Stande zu erhalten, dass das beabsichtigte Ziel erreicht wurde.

Dieses Bestreben ist von den Hof- und Landesstellen jederzeit unterstützt worden und auch das französische Gouvernement hat diesfalls die Werksadministration mit aller Willfährigkeit unterstützt. In dieser Hinsicht hat die Werksleitung zu jeder Zeit den Weindatz, um jeden Druck und jede Überhaltung zu beseitigen und jeden Schaden von dem Ökonomiefonde ferne zu halten, selbst für eigene Rechnung in Pacht genommen und die französische Regierung hat denselben im Jahre 1812 ohne Versteigerung um 2300 Francs der Werksadministration in Pacht überlassen.

Die Werksadministration kaufte grosse Quantitäten meist Wippacher oder Steirerweine und verkaufte dieselben in den eigenen zwei Gasthäusern in Idria.

Kein Wirt durfte Weine ohne Entrichtung des Weindatzes und der Aufschläge für den Ökonomiefond verkaufen. Konfiskationen von im Schleichhandel erworbenen Weine waren nichts seltenes. Am 15. Dezember 1812 sind 24 Mass Wein konfisziert und verkauft worden. Der Erlös wurde an 13 provisionierte Bergarbeiter gleichmässig verteilt. Aber auch zu Gunsten des Ökonomiefondes ist Wein wiederholt beschlagnahmt worden.

Bei dem stets sinkenden Kurse des Papiergeldes verfügte Dauchy am 20. Dezember 1811, dass den Wirten kein Wein, Salz und Sonstiges auf Borg gegeben werden dürfte und dass binnen 4 Tagen die Forderungen bei den Wirten mit 6910 fl. 25 kr. einzubringen sind. Sollte

dessenungeachtet eine grössere Frist zuzugestehen oder Wein und sonstiges den Leuten auf Kredit zu geben notwendig sein, so müssen in beiden Fällen äusserst kurze Termine festgesetzt werden.

Am 7. Mai 1813 schloss die Werksadministration mit Johann Rupnik aus Wippach einen Vertrag auf Lieferung von 36.000 Mass Wein, welcher binnen 6 Wochen abgeliefert werden sollte.

Der Weinkonsum aus dem Werkskeller, welcher einen Fassungsraum für 50.000 Mass hatte, betrug pro Monat bis 10.000 Mass und auch darüber.

Belangend die Gruben- und Hüttenerzeugung gibt das Werk: „Heron de Villefosse, Mineralreichtum 1822“ folgenden Aufschluss:

Im Jahre 1812 wurden 4832 Zentner Quecksilber erzeugt, wozu folgendes Erzquantum nötig war, welches aus den Barbara- und Theresia-Schächten gefördert wurde:

1.) Reiche, mittlere und geringe Erze 1348 Tonnen, à 5 Ctr. 85 Pf. = 7885 Ctr. 80 Pf.

2.) Arme Erze (Wascherze) 49264 Tonnen, à 3 Ctr. 53 Pf. **173901 Ctr. 92 Pf.** In Summa 50612 Tonnen zu 181787 Ctr. 72 Pf. Erz Wiener Gewicht.

3.) Taubes Gestein 9297 Tonnen, à 2 Ctr. 50 Pf. 23242 Ctr. 50 Pf.

In diesem Jahre wurden in der Grube 4177/10 laufende Lachter in ganze und 135 Lachter in Gurtmauerung, sowie 183 Lachter Strecke in Zimmerung gesetzt. Auch ein Grubenbrand war in diesem Jahre zu verzeichnen, welcher jedoch sofort erstickt wurde.

Im Jahre 1813 wurden ebenfalls ca. 5000 Zentner Quecksilber erzeugt.

Der Mannschaftsstand wird mit 750 Berg-, Hütten- und Erzaufbereitungs- sowie 310 Fortsarbeitern angegeben.

Beim Werke bestanden sogenannte Seildeputate der Beamten und Hütteleute, d. h. einigen technischen Beamten und Unterbeamten wurde von den ausrangierten Schachtselien eine gewisse Menge zugesprochen, so z. B. erhielt der Bergverwalter 20 Klafter solcher Schachtseile pro Jahr oder das Relutum hiefür.

Unter französischer Administration hat anfänglich das Seildeputat in natura ganz aufgehört und es wurde den betreffenden Personen dafür auch keine Entschädigung in Geld bewilligt. Es wurden Versuche gemacht, ob es nicht vorteilhaft wäre, aus den alten Göppelseilen Zwilch für die Getreidesäcke zu verfertigen. Allein die Unkosten, die man auf die Zurichtung der alten Göppelseile bis zum reinen Hanf anwandte, verbunden mit dem Spinner- und Weberlohn waren weit grösser, als der neue Zwilch für Getreidesäcke zu stehen kam. Im Jahre 1812 bewilligte die französische Administration wieder mehreren Hütteleuten, jedoch keinem Beamten, das Seildeputat in natura und verordnete, die übriggebliebenen Stücke an die ärmsten und bedürftigsten Bergarbeiter zu 3 Klafter lange Stücke gegen 18 kr. in guter Münze verabfolgen zu lassen.

In der Absicht, die bei der Idrianer Fellfabrik erzeugte Wolle in eigener Industrie besser zu verwerten, als dies durch den unmittelbaren Verkauf derselben geschah, sowie um die Provisionisten zum Vorteil des Werkes zu beschäftigen und ihnen ihr Schicksal mit einem kleinen Nebenverdienst etwas zu erleichtern, machte die französische Administration im Monate Oktober 1811 auch mit der Tuchfabrikation eine Probe.

Sie liess durch die Provisionisten zirka 40 Zentner Wolle reinigen, vorrichten und spinnen, liess einen Tuchmachermeister und einen Gesellen von Laibach kommen und mehrere hundert Ellen Tuch verfertigen.

Als die Administration sah, dass die Unterhaltung des Tuchmachermeisters und des Gesellen sehr kostspielig ist, dass die Probe dem erwarteten Erfolge wenig entsprochen und das schwere Lodentuch von der Werkstatt zur Walke, von da zur Färberei nach Laibach und dann wieder zurück, nicht minder die Errichtung einer eigenen Walke und Färberei Kosten verursacht hätte, welche den zu erhoffenden Gewinn überwiegen würden, und weil sie sich von dem erzeugten Lodentuch überhaupt keinen Absatz versprechen konnte, dabei aber Gefahr lief, dass das Tuch durch langes Liegen von den Motten angegriffen werden könnte, wurde im September 1812 der weitere Betrieb dieser Industrie eingestellt und damit nahm die Probe der Tuchfabrikation in Idria ein Ende.

Nach Abzug der Franzosen, blieb aus dieser Fabrikation noch eine ansehnliche Partie an groben Tüchern, zum Teil Loden, im gewalktem und ungewalktem Zustande, sowie 9 Zentner Gespinnst übrig.

Die Werksleitung hatte seit undenklichen Zeiten in Laibach in der Vorstadt Gradišče das sogenannte Ballhaus gepachtet und hiefür pro Jahr 400 fl. bezahlt. Dieses Ballhaus diente zur Unterbringung der nach Idria abzuführenden Cerealien. Unter der französischen Verwaltung wurde besagtes Ballhaus zum gleichen Zwecke, dann zur Unterbringung der für Idria bestimmten sonstigen Werkserfordernisse und der von Idria nach Laibach spedierten Werksprodukte um den gleichen Mietzins bis Ende 1812 beibehalten.

Nachdem aber im Jahre 1813 die Getreidelieferanten die Früchte auf ihre Rechnung bis Oberlaibach zu stellen kontraktmässig verbindlich gemacht wurden, so wurde auch die fernere Miete des genannten Ballhauses überflüssig und von den Franzosen nicht mehr übernommen.

Die dem Werke gehörigen Mühlen am Ende des Rechens und jene am Ausflusse der Nikova in die Idrijca verpachteten die Franzosen um hohe Beträge.

Es wurde bewiesen, dass mehrere Untertanen ihr Recht, das Holz in den Staatswaldungen zu gewinnen, missbrauchten, indem sie das ihnen gehörige Quantum verkauften und das für ihren Bedarf nötige Holz aus diesen Waldungen stahlen. Der Subdelegue ließ dem Volke verkünden, dass ein jeder, welcher dessen überwiesen, als Staatswaldungs-Verbrecher behandelt wird.

Die Waldbeamten erhielten den Auftrag, Untersuchungen anzustellen, durch welche konstatiert werden könnte, dass die Benützung einiger Wälder, Fischereien oder Jagdbarkeiten in früheren Zeiten zur Vergütung der Unkosten von Kriminaluntersuchungen, sowie für die Verpflegung der Kriminalgefangenen von der vorigen österreichischen Regierung an die Herrschaften abgetreten worden sei. Das Resultat dieser Untersuchung ist jedoch nicht bekannt.

Im Jahre 1812 erzeugten die Franzosen in den Idrianer Waldungen 2433 Klafter Brennholz mit einem Kostenaufwande von 17799 fl. 23 kr. Die Erzeugung des Nutzholzes kam in diesem Jahre auf 28994 fl. 58 kr. zu stehen. In demselben Jahre wurde die Ovčjak-Klause, welche das Triftholz des gleichnamigen Tales auf den Kanomlabach und den Kanomlarechen bei Unteridria schwemmte, erbaut. In der Klause ist noch heute ein Gedenkstein von Muschelmarmor eingebaut, welcher die Inschrift trägt:

Ecluse Andreossy
Grand Chancelier del'ordre
Des trois Toisons d'or etc.
Erigée sous ses auspices par son
Arreté du 13. Juin 1812.

Bei der Sitzung des Administrationsrates am 26. Jänner 1811 wurde über die Art und Weise des künftigen Unterhaltes der Kirche und des Gottesdienstes beraten und beschlossen, dass alle Bewohner und besonders jene hiezu beitragen sollen, welche sowohl in Idria als umliegend wohnen, die Kirche in Idria besuchen und nicht zum Werke gehören. Stadtpfarrer Baron Rauber legte ein Verzeichnis der in Frage kommenden Familien und Individuen vor, welchen Administrationsrat Gariboldi und Pensionsverrechner Scherovitz durchsehen, und die Betreffenden taxieren mussten. Es kamen hiebei 50 Individuen aus Idria und 27 Individuen der umliegenden Ortschaften in Betracht, welche mit zusammen 102 Francs 10 C. taxiert wurden. Am 9. September 1811 wurde Gariboldi angewiesen, diesen Betrag eizuheben, was jedoch nie geschah.

Die weiteren Einnahmen der Kirche bestanden in 6 kr. von jedem erzeugten Zentner Quecksilber und der jährliche Abzug einer halben Schicht von den Forstarbeitern.

Die französische Regierung führte mit 1. Jänner 1812 den französischen Kalender ein und beschränkte die katholischen Feiertage auf vier. Bevor diese Einführung in Kraft trat, wurde Gariboldi angewiesen, über das Seelsorgewesen im Idrianer Bezirke zu berichten. Demnach berichtete er nachstehend:

„Der Idrianer Bezirk ist in zwei Pfarreien eingeteilt, nämlich in die Pfarre Idria, wo sich vier Kirchen befinden, als die Pfarrkirche St. Achatz und Barbara, die Filialen St. Anton am Rosenberg und Hl. Kreuz am Gottesacker und die Kirche zur Hl. Dreifaltigkeit. Zur Versehung des

Gottesdienstes sind ein Pfarrer und zwei Kapläne angestellt. Der Pfarrer Ludwig Baron Rauber und die Kapläne Jakob Karze und Matthäus Kerschmanz werden von der Bergwerksadministration und der Knappenschaft besoldet. Sie leben anständig und ihr sittliches Betragen ist ohne Tadel. Sie hegen die besten Gesinnungen gegen den Staat und ihr Einfluss auf das Volk ist nicht so stark als anderwärts, weil dasselbe schon mehr aufgeklärt ist. Franz Picoc versieht die Stelle eines Katecheten.

Die Pfarre Unter-Idria besteht aus der Pfarre Unter-Idria, der Lokalie Vojsko und der Expositur St. Magdalena. In Unteridria bei der Pfarrkirche Unserer lieben Frau besteht ein Pfarrer mit zwei Kaplänen. Der Pfarrer Anton Schöpf und die Kapläne Schakl und Dominik Quadagno werden von dem Zehente, den Beiträgen der Gemeinden und der zweite Kaplan überdies aus dem Religionsfonde erhalten. Der Lokalkaplan in Vojsko, Alphons Abramsberg, wird teils von den Beiträgen der Gemeinde, teils aus dem Religionsfonde erhalten; gleiche Beschaffenheit hat es mit dem Expositen in St. Magdalena Anton Petrutsch. Diese Geistlichen leben alle gut und anständig, auch in Rücksicht ihres sittlichen Betragens kann man ihnen keinen Vorwurf machen. Sie sind für das Beste des Staates gut geeignet und ihr Einfluss auf das Volk ist viel grösser als in Idria. Die in diesem Bezirke befindlichen Kirchen reichen hin, um die Volksmenge mit den zum Seelenheil nötigen Mitteln zu versehen“.

Bekanntlich trug die Arbeiterschaft in Idria die Kosten der Frohnleichnamsprozession. Der Betrag hiefür, den dieselbe aus der Bruderlade zahlte, sollte nun eingezogen werden.

Der Werksadministration wurde aus diesem Grunde vorgestellt, dass in der Zeit, als der katholische Glaube mit so grosser Begeisterung geübt wurde, sich die Gläubigen bemühten, das Frohnleichnamsfest so feierlich als möglich zu begehen; jede Stadt, jeder Ort trug nach Tüchtigkeit hiezu bei. So geschah es auch in Idria, wo die Bergarbeiter aus ihren Ersparnissen in der Bruderlade einen gewissen Betrag votierten, aus welchem die Geistlichkeit und alle jene, welche bei dieser Feierlichkeit bedienstet waren, entschädigt wurden. Diese alte Gepflogenheit hat sich stets erhalten und die Werksbruderlade zahlte die Kosten, welche nach der Zeit und Umständen verschieden waren. Die Bergarbeiter waren stets gleich begeistert für ihren Glauben und für die Verherrlichung dieses Feiertages und sie würden auf der empfindlichsten Seite angegriffen und in ihrer Religiosität, an welcher sie mit solcher Begeisterung mit ihrem Wesen hängen, degradiert werden, wenn man ihnen verbieten würde, die Kosten für diesen Feiertag zu bestreiten.

Bekannt ist auch, dass sonstige zur Verherrlichung des Festes dienenden Gerätschaften aus den Geldmitteln der Bruderlade beigebracht wurden. Der Administrationsrat wurde ersucht, die Leistung dieser Beiträge ungeschmälert auch für die Hinkunft zu bewilligen, weil der Betrag von allen Arbeitern einstimmig bewilligt wurde, und dieselben in ihren religiösen Prinzipien unterstützt werden sollen.

In Bezug der pfarrämtlichen Matrikeln wurde die Verfügung getroffen, dass dieselben die Mairie-Archive ab 1. Mai 1812 übernehmen; die noch nicht beschriebenen Bücher und Register blieben noch insolange provisorisch in den Händen der Pfarrer, bis der Auftrag ergieng, dass die Mairien diese Bücher selbst führen, was am 1. September 1812 geschah.

Die Führung der Zivil-Standesregister in Idria oblag neben Gariboldi auch dem Mairieadjunkten Kanduč, wofür die Artikel 34 bis 101 des Code Napoleon massgebend waren.

Im Jahre 1812 kamen in der Mairie Idria 260 Geburten und 238 Sterbefälle vor; unter den letzteren waren zwei Verunglückungen in der Grube.

Infolge höherer Anordnungen sollte eine neue Verwaltung der Kirchengüter, Renten u. s. w. mit 1. Jänner 1813 errichtet werden. Den ersten Schritt hiez zu sollte der Kirchenrat machen. Für Pfarreien über 5000 Seelen sollten vier, für solche unter 5000 Seelen zwei Individuen in den Kirchenrat ernannt werden. Da die Geistlichkeit in Idria bis Ende 1812 noch keine Weisung vom fürstbischöflichen Ordinariate erhielt, Kirchenratsherren in Vorschlag zu bringen, verhielt sich selbe der Anordnung passiv. Aus diesem Grunde ernannte Gallois zu Kirchenräten in Idria den Administrationsrat Carl v. Gariboldi und den Administrationsbuchhalter Franz Valentin und für Unter-Idria Stefan Fridl und Karl Freyer, beide Administrationsbeamte.

Die Kirchen der Mairie Idria waren wahre Gesetzesauslegungs- und Verkündigungsstätten der französischen Regierung. Jede Verfügung der verschiedenen Verwaltungssressorts kam mitunter mehrmals nacheinander in der Kirche zur Verlautbarung und es dürfte bei der grossen Anzahl solcher Verordnungen wohl kein Sonn- und Feiertag ohne solcher Publikationen abgelaufen sein.

Im Mai 1810 erschien eine Verordnung der Intendanz von Krain, betreffend die Gefängnisse, wornach in jedem Hauptorte einer Subdelegation ein Gefängnis aus dem öffentlichen Schatz errichtet und bestritten werden sollte.

Dieses Gefängnis war besonders dazu bestimmt, die durch die Friedensrichter der Subdelegation wegen Zuchtpolizeiverbrechen auf mehr als drei Tage verurteilten Individuen aufzunehmen. Aber auch jene, welche zur betreffenden Subdelegation gehörten und vom Tribunal erster Instanz zu mehr als drei Tagen Arrest verurteilt wurden, büssten in diesen Gefängnissen ihre Strafe ab. Die Verpflegung für die Gefangenen war im Lizitationswege vergeben. In den Kantons, so auch in Idria, war ein Gefängnis, dessen Kosten die Gemeinde tragen sollte. Als Kerkermeister sollten vorzugsweise die Sekretärs der Mairien fungieren. Die Verpflegung für die Arrestanten war in Idria mit 26 Cent. pro Tag und Person bestimmt.

(Schluß folgt.)

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

(Konec I. dela.)

Čuk, *athene noctua* (Retz.).

Navadna imena. Slovensko: čovinek, čovitelj, čuk (Erjavec), hotap, lovni skovik (Freyer), navadni čuk (Koprivnik), skopec; hrvaško: čučumija, čuk, čuk obični (Vukasović), čuveta (na Reki in v Dubrovniku), kukuvija (Brusina), kukuvica, kukuvija smrtna (Brusina), mrtvačka sova, nočna sova, smrtna ptica; češko; sýc obecný, sýček, sejček, kulich, kulíšek, kujíček, skujiček, puťák, tuvikál, puvik, tuvík, prorok, umiráček, pohunek, kalous; poljsko: sówka, pódzka zwyczajna, sowa kurluk, puszczyk; rusko: syč domovoj; nemško: Steinkauz, der kleine Kauz, kleines Käuzchen oder Käuzlein, Sperlingskauz, Lerchenkäuzchen, gemeine Kauzeule, kleine Haus-, Scheun-, Wald-, Stock-, Stein-, Zwerg-, Sperlings- und Spatzeneule, Leichen- und Toteneule, Totenvogel, Leichenvogel, Leichenhühnchen, Wehklage, Klage-mutter, Steinkäuzchen, Käuzchen; italijansko: civetta, francosko: chevêche, chouette chevêche, chevêche commune; angleško: little owl.

Znanstvene soznačnice: *Strix noctua*, Scopoli. *Strix noctua*, Retzius. *Strix noctua*, Naumann. *Strix passerina*, Gmelin. *Strix passerina*, Bechstein. *Strix nudipes*, Nilsson. *Strix psilodactyla*, Nilsson. *Athene passerina*, Boie¹⁾. *Athene noctua*, Scopoli. *Athene noctua*, Boie. *Athene noctua*, Gould. *Athene noctua*, Dresser. *Athene passerina*, Brehm. *Athene psilodactyla*, Brehm. *Noctua passerina*, Cuvier²⁾. *Noctua minor*, Brisson. *Noctua vulgaris*, Gerini. *Noctua veterum*, Lichtenstein. *Noctua veterum*, Schlegel. *Carine noctua*, Kaup. *Carine noctua*, Yarrell. *Carine noctua*, Reichenow. *Surnia noctua*, Keyserling in Blasius. *Glaucidium noctua*, Retzius. *Syrnia psilodactyla*, Macgillivray.

Scopoli, 22, štev. 15 in 17. — *Keyserling-Blasius*: Die Wirbeltiere Europa's, XXXII, 143—4, štev. 48. — *Freyer*, 11, štev. 33. — *H. Graf von der Mühle*: Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 24—26, štev. 35. — *Jos. Hinterberger*: Die Vögel von Österreich ob der Enns, 19, štev. 33. — *Dr. Ritter A. Lindermayer*: Die Vögel Griechenlands, 34—35, štev. 41. — *Erjavec*, IV. del, 228—229. — *Fritsch*, 53—54, tab. 11, sl. 2. — *Dr. A. Fritsch*: Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, 183, štev. 31. — *V. R. v. Tschusi*: Die Vögel Salzburg's, 13, štev. 25. — *Ornis Vindobonensis*, 26. — *O. v. Riesenhal*: Verkannte u. Misachtete. 2. Das Steinkäuzchen. O. M. Sch. 1879, 119—124. — *Madarász*, I. c., Z. f. O. 1884, 260. — *Ornis Carinthiae*, 42, štev. 33. — *Schutz*, 3, štev. 26. — *J. Fivaldszky*, Aves Hungariae 1891, 23, štev. 38. — *R. L. Woltereck*: Der Steinkauz in der Gefangenschaft. O. M. Sch. 1895, 252—255. — *A. J. Jäckel*: Systematische Übersicht der Vögel Bayerns usw., 70—73, štev. 37. — *Ornis balcanica*, II. zv., 102; III. zv., 312—315; IV. zv., 89—90. — *Naumann*, V. zv., 10—13. — *Brehm*, V. zv., 175—179. — *Gjurašin*, dio drugi, 129—131. — *Hartert*, 1000—1002. — *Reichenow*, 78 in 80, štev. 214. — *Hennicke*: Die Raubvögel Mitteleuropas, 10—13. — *Hennicke*, 8. — *C. G. Friderich-Bau*: Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 1905, 365—367. — *Schäff*, 390—391. — *Dr. E. Klein*: Naši ptici, 90, štev. 183. — *K. Knězourek*: Velký přírodopis ptáků 1910. Díl I., 491—493, tab. 4, sl. 22. — *Ornis Romaniae*, 405—407. — *Jul. Michel*: Unser jagdbares Federwild.

¹⁾ ne: *athene passerina*, Gray.

²⁾ ne: *noctua passerina*, Stephens, in tudi ne: *noctua passerina*, Gould.

XXII. Der Steinkauz (*Athene noctua*, Retz.). Waidmannsheil 1913, 207—208. — *W. Hagen*: Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 75, šte. 151. — *Reichenow*, Die Vögel, I, 428. — *F. Tischler*, Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 193, šte. 175.

Rey, 54—56. — *Szielasko*, Bedeutung der Eischalenstruktur der Vögel für die Systematik. J. f. O. 1913, 279, šte. 196. — *P. Wendlandt*: Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd. J. f. O. 1913, 417—419, šte. 3 in 4. — *Boxberger*, I. c., Z. f. O. und O., XXIII. letn., 60—63.

* * *

Brez razločnih pernatih čopkov. Peresni venec okoli obraza nerazločen in nepopoln. Kljun in punčica rumena. Peruti pod 330 mm (med 200 in 120 mm), prvo letalno pero kratko, ostala štiri skoraj popolnoma enako dolga in veliko daljša kakor prvo. Zgornje perje sivorjavo z belimi lisami, spodnje belo z nerednimi temnorjavimi prižami. Rep raven in pod 90 mm. Prsti popolnoma vidni in skoraj goli, le zgoraj z redkimi ščetinastimi peresci porasli. Podnevna in nočna ptica.

Izmed malih sov je čuk med ljudstvom splošno najbolj znana vrsta. Njegov venec ni posebno razločen, vobče ga sestavljajo bela peresca, med katerimi so pomešana tudi črnikasta. V očeh se svetlika rumena šarenica. Kljun je zelenkasto rumen, okrogle nosnice pa so cevkasto napihnjene. Voščnica je umazano rumena. Uhelj je večji, kakor ga imajo ptice sicer. Perje je zgoraj sivorjavo s svetlimi, podolgastim kapljam podobnimi lisami, ki so na glavi čisto bele. Spodnje perje je belo in medlo rjastorumeno nadahnjeno in ima neredne široke podolgate priže. Grlo, trebušni del, trtico in krake pokriva čisto belo perje. Na perutih opazimo 5 do 6 vrst belih poprečnih pasov. Izmed letalnih peres je razločno zobčasto samo 1., ki je ob enem najkrajše; 2.—5. so na zunanem bandercu zožena in skoraj enako dolga, vendar je 3. nekoliko daljše od ostalih. Rep, ki ga pokrivajo peruti skoraj popolnoma, ima 4—5 rjastobelih pasov, je raven in kratek, nikdar ne preseže dolžine 90 mm.

Barva perja se pri čuku vobče malo izpreminja. V Journalu f. Ornithologie (1854, 251) poročajo o nekem delnem beličniku (albino) z enim belim letalnim peresom v vsaki peruti in štirimi belimi repnimi peresi.

Noge so majhne in slabotne. Krak pokrivajo gosto krog in krog kratka, mehka, rjastobelkasta peresca. Tudi prsti so pokriti zgoraj z belkastimi peresci, pa tako na redko, da se vidi koža povsod skozi peresca in so prsti od daleč navidezno skoraj popolnoma goli. Na spodnji strani imajo male, okrogle umazano rumenkaste bradavičice. Krempļji so precej močno zakrivljeni, zelo ostri in roženočrne barve. Krak meri 36—42 mm,

	prst brez krempļja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunani prst	10—12 mm	9 mm	6 mm
srednji prst	15—19 mm	10—12 mm	8.5—10 mm
znotranji prst	14—16 mm	11—14 mm	9—11 mm
zadni prst	9—11 mm	10—12 mm	7—9 mm

Naslikana noga (tab. VII, sl. 2) je neke dne 31. oktobra 1902 pri Geri na Nemškem ustreljene samice.

Čuk je dolg 210—240 mm, perut meri 160 mm, rep 70 mm, kljun v loku 18 mm, mera' čez razprostrte peruti 500 mm.

Samica je nekoliko večja kakor samec. Po barvi je čuk zelo podoben znatno manjšemu malemu skoviku; prav majhni samec čuka se pa vendar razlikujejo od malega skovika že po krajšem repu in tudi skoraj goli prsti jih že od daleč odlikujejo od imenovane sovce.

Znane so nam 3 barvne premene čuka. Kot barvna posebnost iz Furlanije je znana *athene chiaradiae*. Opisal jo je l. 1900 Giglioli, dobil pa poslanec Emidio Chiaradia od nekega čevljarja v kraju Caneva di Sacile, ki je hodil z njo na ptičji lov. Bistvo te barvne znamenitosti je opisal, razložil in s slikami pojasnil O. Kleinschmidt³⁾. V deželah okoli Sredozemskega morja in na otokih živi bledejša oblika *athene noctua glaux*, Savigny (= *athene noctua meridionalis*, Lessou), v srednji Aziji pa *athene noctua bactriana*, Blyth.

* * *

Čuk živi po celi Evropi od 57° severne širine oziroma v Rusiji od 56° severne širine do Pirenejev in južne Francije ter je bolj proti jugu pogostejši. Najsevernejša pokrajina, kjer so ga pa le enkrat našli, je južna Švedska. Na Norveškem, v Livoniji in na Britanskih otokih ne živi. Na Holandskem je navadna ptica, v Švici redek, na Nemškem pa skoraj povsod dovolj znan.

Na Avstro-Ogrskem je čuk po vseh kronovinah stalna ptica. Na Češkem je gnezdilka, pa ne pogosta in ne povsod v enakem številu; nekod tudi izumira⁴⁾. Na Moravskem je v pičlem številu razširjen; ob selitvi pridejo severne gnezdilke v deželo⁵⁾. V Šleziji je čuk pogosta stalna ptica⁶⁾. V Galiciji je najpogostejša sovja vrsta, ki je v ravnini in po gorovju enakomerno razširjena⁷⁾. Tudi v Bukovini je stalna ptica, ki je v ravnini precej pogosta, v višjih krajih pa redka⁸⁾. Na Gorenje-Avstrijskem je stalen, neenakomerno razširjen po deželi⁹⁾.

³⁾ *Strix Athene*. Berajah 1906.

⁴⁾ J. f. O. 1872, 379. I. Jahresber. (1882), 38; *Ornis* 1885, 274; 1887, 52; V. Jahresber. (1886), 68; *Ornis* 1889, 442. M. O. V. W. 1890, 188; 1895, 54. O. J. 1891, 94; 1892, 20; 1898, 39; 1907, 129. J. f. O. 1898, 564, 576; 1899, 197—198; 1900, 415.

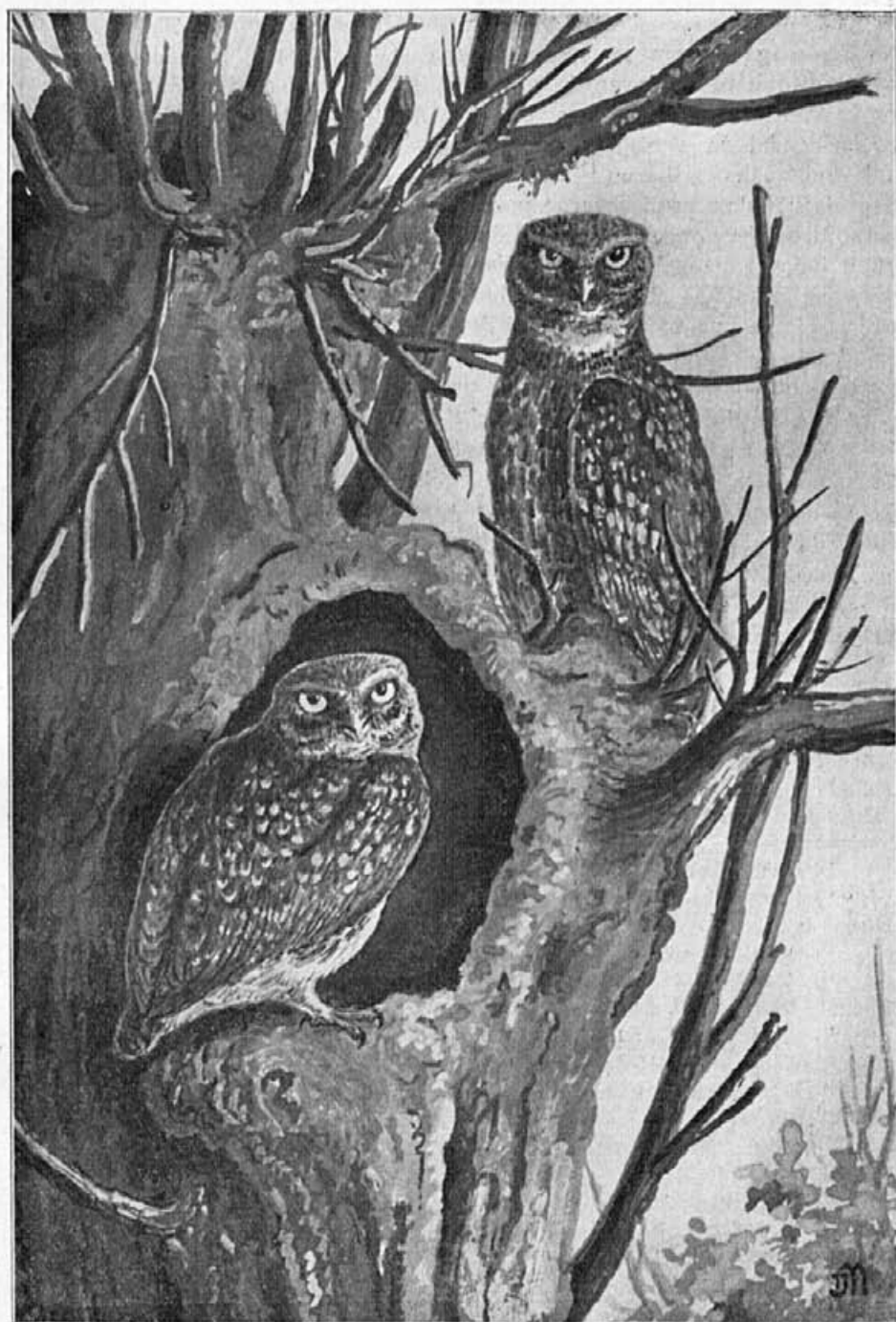
⁵⁾ M. O. V. W. 1879, 77. Z. f. O. 1885, 89. I. Jahresber. (1882), 38. *Ornis* 1887, 53; 1888, 57. V. Jahresber. (1886), 68. *Ornis* 1889, 442. O. J. 1897, 191; 1898, 137; 1901, 191; 1905, 193.

⁶⁾ I. Jahresber. (1882), 38. *Ornis* 1887, 53. H. Holewa: *Die Vogelfauna in Schlesien*. Verh. d. naturforsch. Ver. in Brünn. XXXVIII. Band. 1899, 25, št. 265.

⁷⁾ J. f. O. 1897, 444—445.

⁸⁾ *Ornis* 1885, 274; 1887, 52, in 1889, 442.

⁹⁾ *Ornis* 1885, 275. V. Jahresber. (1886), 68. *Ornis* 1889, 443. O. J. 1910, 109; 1913, 20, št. 99.

Jul. Michel pinx. — Waldmannsheil 1913.

Čuk, *athene noctua* (Retz.)

Na Solnograškem je povsod znana stalna ptica¹⁰⁾. Po najnovjših raziskovanjih in opazovanjih trdi V. vit. pl. Tschusi, da živi čuk na Gorenje-Avstrijskem in Solnograškem v ravnini¹¹⁾. Na Predarlskem, kjer so iz dozda še neznanih vzrokov vse sovje vrste zelo redke, je tudi čuk kaj redka prikazen¹²⁾. Na Tirolskem je v južnem delu dežele pogostejši kakor proti severu; pozimi pa se pomakne proti jugu¹³⁾. Na Koroškem je v gornjem goratem delu navaden stalen ptič in gnezdilec¹⁴⁾, okoli Celovca pa zelo redek¹⁵⁾. Na Štajerskem živi v pičlem številu, izvzemši nekatere vzhodne pokrajine, koder je nekoliko pogostejši¹⁶⁾. Koprivnik ga imenuje med sovami Pohorja¹⁷⁾. Na Nižje-Avstrijskem je od leta do leta redkejši¹⁸⁾. Na Sedmograškem je pogosta stalna ptica, veliko jih pa prezimuje tudi drugod¹⁹⁾. Na Ogrskem je pogost gnezdilec in stalna ptica po celi deželi.

Na Kranjskem je čuk povsod znan stalen ptič. Scopoli pravi, da je domačin in v gozdih okoli Ljubljane mnogoštevilen, Freyer pa, da ga najdemo po kamnolomih in v razvalinah starih gradov. Schulz meni, da je le posamično živeča ptica ter da so ustrelili samca l. 1867. pri Škocijanu v krškem pol. okraju. V svojem poznejšem spisu našteje 3 čuke, ki so mu jih poslali, da jih nagati, in sicer: 30. XII. 1890 ♀ z Vrhnike; 23. I. 1892 ♂ iz Mengša in 30. I. 1892 tudi ♂ iz ljubljanske okolice²⁰⁾. B. Wokřal pravi, da je domačin in da živi ponajveč na Krasu, na Pivki, kjer se potika v malih skalnih stenah po vrtinah, ki jih ljudstvo imenuje doline²¹⁾. Dr. Gv. Sajovic navaja v svojih beležkah o kranjskih pticah²²⁾, da so se pojavili čuki januarja 1910 nenavadno pogosto v ljubljanski okolici. Po njegovi navedbi prebiva in gnezdi čuk stalno po skalnatih bregovih Kokrske doline, slišal ga je pa tudi že v

¹⁰⁾ I. Jahresber. (1882), 38. Orn. 1887, 53; 1889, 443. O. J. 1898, 12; 1911, 168.

¹¹⁾ Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs. Linz 1915, 16 (posebna odtiska).

¹²⁾ O. J. 1900, 130. Z. f. O. u. O. XI. letn., 44.

¹³⁾ M. O. V. W. 1883, 171; 1890, 262; 1897, 113, št. 169. V. Jahresber. (1886), 68. Orn. 1889, 442. O. J. 1912, 191.

¹⁴⁾ Orn. 1885, 274; 1887, 52; 1889, 442.

¹⁵⁾ V. Jahresber. (1886), 68.

¹⁶⁾ E. Seidensacher: Die Vögel von Cilli. Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steierm. 1864, II. Heft, 66. — P. B. Hanf: Die Vögel des Furtteiches, ravnotam, 1882, 19. — I. Jahresber. (1882), 38. Orn. 1887, 53; 1888, 57. V. Jahresber. 1886, 68. Orn. 1889, 443.

¹⁷⁾ Planinski vestnik 1914, 20.

¹⁸⁾ M. O. V. W. 1877, 61; 1891, 190. — J. f. O. 1879, 114. — I. Jahresber. (1882), 38. Orn. 1885, 275; 1889, 443. O. J. 1899, 147. — R. Eder, l. c., 13.

¹⁹⁾ Z. f. O. 1885, 419—420, št. 32. M. O. V. W. 1893, 18, št. 2; 1896, 93, št. 30.

²⁰⁾ Ferd. Schulz: Verzeichnis der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895. M. O. V. W. 1895, 83.

²¹⁾ I. Jahresber. (1882), 38.

²²⁾ Carniola 1911, 184.

Šmarjetni gori pri Kranju, kjer skoraj gotovo stalno živi, kakor tudi po gozdovih Sv. Jošta in sosednjega pogorja. V kranjskem deželnem muzeju so trije čuki in sicer: ♀, ustreljena 1890 pri Vrhniki; ♂, ki so ga ustrelili 17. X. 1891 pri Ljubljani; čuk iz meseca oktobra 1913 iz Besniškega gozda pod Sv. Joštom.

V sosednem Primorju je čuk stalen ptič in gnezdilec²³⁾. Dr. B. Schiavuzzi navaja nekaj mest, kjer živi, gnezditi in kjer jih je več postrelil²⁴⁾. Brusina²⁵⁾ pripoveduje, da je videl to ptico na Reki, kamor jih prineso z Učke, kjer gnezditi, ter da love reški ptičarji s čukom male ptice. Pogost je tudi v avstrijski Furlaniji²⁶⁾. — Na Hrvaškem in v Slavoniji prištevajo čuka najnavadnejšim sovam. V Sirmiji je po Landbecku precej pogost²⁷⁾, kar potrjujejo tudi najnovejši raziskovalci²⁸⁾. A. Jurinae ga je našel pri Varaždinu zelo pogosto²⁹⁾. V Narodnem muzeju v Zagrebu je 12 čukov iz vseh mesecev leta razen junija, julija in avgusta³⁰⁾. — Največ podatkov pa imamo iz Dalmacije, kjer so ga opazovali ob najrazličnejših prilikah na suhem in na otokih³¹⁾. Skoraj vsi pisatelji so enoglasnega mnenja, da je čuk v Dalmaciji povsod pogosta stalna ptica. Brusina ga je videl v Zadru, Spljetu in Dubrovniku pred prodajalnicami (delalnicami) rokodelcev, posebno čevljarjev in brivcev³²⁾. Tudi v Bosni in Hercegovini je precej pogost gnezdilec, posebno na kamenitem kraškem svetu³³⁾, enako v Črnigori in Albaniji³⁴⁾. V Srbiji je po Reiserju čuk zelo navaden in v vzhodnih pokrajinah mnogoštevilnejši kakor v zapadnih; barvne premene srbskih ptic so veliko neznatnejše kakor v sosednih deželah³⁵⁾. V muzeju srbske zemlje v Belgradu so 3 čuki, in sicer: z dne 3. V. 1899 iz Leskovca ter 2 ♂ z dne 12. III. 1093 in z dne 28. IX. 1903 iz Niša in iz Zvezdana³⁶⁾.

²³⁾ J. f. O. 1882, 87.

²⁴⁾ M. O. V. W. 1882, 57. *Ornis* 1885, 275; 1887, 53.

²⁵⁾ Spomenik XII., 82.

²⁶⁾ O. M. Sch. 1894, 348.

²⁷⁾ J. f. O. 1879, 49.

²⁸⁾ O. J. 1912, 117; 1914, 143. J. f. O. 1915, 95. — *Aquila* 1915, 437.

²⁹⁾ *Ornis* 1887, 52.

³⁰⁾ *Glasnik Hrv. naravoslov. društva* 1902, 56.

³¹⁾ I. Jahresber. (1882), 38. *Ornis* 1885, 274; 1887, 52; 1888, 57. V. Jahresber. (1886), 68. *Ornis* 1889, 442. J. f. O. 1876, 66; 1904, 89. O. J. 1907, 175; 1908, 5; 1912, 145; 1914, 21; 1916, 85. *Aquila* 1903, 84. — Prof. Dr. E. Rössler: *Beiträge zur Ornis Süddalmatiens*. Zagreb, 1915, 18.

³²⁾ Spomenik XII., 82.

³³⁾ M. O. V. W. 1881, 12; 1884, 115; 1887, 40, 72, 77, 103. O. M. Sch. 1898, 322.

³⁴⁾ O. J. 1891, 19; 1900, 188; 1901, 5, 55—56.

³⁵⁾ Izveštaj o uspjehu ornitoloških putovanja god. 1899. i 1900. Sarajevo 1904, 18 (posebni odtisk). *Aquila* 1902, 163.

³⁶⁾ Prof. P. Paulović: *Spisak ptica u muzeju srbske zemlje*. Beograd 1904, 14.

Na Grškem je čuk povsod nenavadno pogost, ker uživa ptica starogrške boginje Atene po celi deželi neomejeno zaščito tudi še danes, dasiravno novošegni Grki drugim živalim sicer niso posebno prizanesljivi. Grčijo torej lahko imenujemo obljubljeni deželo čuka, ki ga ima v grbu glavno mesto Atene. — V Bolgariji je najpogostejša sovja vrsta, podobno se lahko trdi tudi za Dobrudžo³⁷⁾ in za Rumunijo. Značilna ptica je za Carigrad in okolico, kjer ga po dnevi zastonj iščemo³⁸⁾. V Mali Aziji je po vaseh pogostejši kakor v mestnih naselbinah; severne gnezdilke prezimujejo v deželi³⁹⁾.

V deželah ob Sredozemskem morju in na otokih žive v precejšnjem številu posebno barvne premene čuka. V Italiji je v celi deželi prav pogost, stalen ptič, izvzemši otok Malto. Jeseni in pozimi se njegovo število znatno pomnoži, ker pridejo gnezdilci s severa v deželo⁴⁰⁾. Na Kanarskih otokih ni posebno pogost⁴¹⁾, enako ne na Balearih⁴²⁾.

Čuk rad živi v bližini človeških naselbin, toda tudi na samotnih krajih. Naseli se večkrat v mestih po neprevisokih zvonikih⁴³⁾ in v podstrešjih cerkev, po raznovrstnih oblokih in svodih, po luknjah mestnega zidovja, po gumnih in svislih, na podstrešjih vrtnih hišic, po linah starih poslopij in zidov ali po razvalinah. Živi pa tudi po gozdih, raje v majhnih, redkih gozdičkih blizu polja kakor v temnih lesovih. Najbolj mu ugajajo nekoliko gorate pokrajine, kjer presedi ves dan po kamnolomih in skalnih votlinah, v pečinah visokih bregov in globokih globeli, ali pa se skriva v drevesnih duplih. Posebno rad živi v vrbovih nasadih, kjer biva po votlih deblih, še rajši pa v vrhovih širokih dreves za vejami in grčami, posebno med gostimi odganjki, kjer je varen pred svojimi zalezovalci. Na Nemškem so ga našli tudi po kunčevih rovih⁴⁴⁾. Živi navadno posamič, redkokdaj paroma ali celo v večji družbi⁴⁵⁾.

V Švicarski Juri živi čuk do 1400 m visoko⁴⁶⁾.

* * *

Čuk je nemirna, živahna in precej divja sova; ujete stare ptice se ne udomačijo lahko. Čez dan predremlje v svojem skrivališču, vendar ga zbudi in preplaši najmanjši šum. Kdor ga vidi leteti podnevi, bi ne sodil, da je to sova. Radi kratkih peruti ne leti rahlo in mirno kakor druge

³⁷⁾ J. f. O. 1877, 62. Aquila 1898, 110; 1909, 168, 175.

³⁸⁾ Fritz Braun: Tiergeographische Fragen. 1. Fortsetzung, 1909, 14.

³⁹⁾ J. f. O. 1908, 548 in 564.

⁴⁰⁾ Conte Dott. E. Arrigoni degli Oddi: Manuale della ornitologia italiana, 86—92 (posebnega dela).

⁴¹⁾ O. J. 1908, 161.

⁴²⁾ Dr. A. v. Jordans: Die Vogelfauna Mallorcas. Falco 1914, 107.

⁴³⁾ O. M. Sch. 1913, 155.

⁴⁴⁾ J. f. O. 1896, 465.

⁴⁵⁾ O. M. Sch. 1877, 132.

⁴⁶⁾ J. f. O. 1916, 238.

sove, temveč se poganja kakor žolne in smrdokavre v napetem in ulek-njenem loku; ponoči je pa mnogo spretnejši. Iz gole radovednosti obletava luč, kakor to store druge ptice; zato obletava tudi razsvetljena okna stanic, kjer leže bolniki. Ta čukova lastnost in ljudski praznovorni strah pred sovami sploh v zvezi z bujno domišljijo sta vzrok, da imajo čuka za mrtvaško ptico. Njegov navadni „kovik kovik“ se izpremeni spomladi ob paritvi v zategnjeni „kuik kuik“ ali „huuk“, podobno mali uharici ali koconogi sovi. Sliši se pa tudi glasno zveneč „kev kev kev“ in zamolklo puhajoči „pupu-pupu“. Te glasove izpreminja čuk lahko poljubno.

Splošno velja čuk za nočno ptico; vendar so različni opazovalci dokazali, da lovi ob največji vročini tudi podnevi, zlasti kadar mora pitati svoje mladiče⁴⁷⁾. Lepo ga je videti, kako se enako skobcu dvigne z vidnega mesta, odkoder je prežal na miši, na drevesno vejo⁴⁸⁾. V jet-ništvu zvedavo ogleduje z velikimi, zdaj odprtimi, zdaj napol zaprtimi očmi vse nenavadne stvari okoli sebe, zdajci počene, pa se zopet hitro vzravna, priklanja se šegavo, se bliža zaupljivo gospodarju in sprejme poželjivo vrabca ali miš. Tudi v prosti naravi je čuk radovedna, previdna in mična ptica. Vsi opazovalci ga imajo za jako razumnega, ki si zna pomagati iz vsake zadrege. Vrhtega je še mirne in dobrosrčne nravi. Svojemu gospodarju, ki ravna z njim primerno, dela veliko veselje. O kakem kanibalizmu pri čuku ni nič znanega. Če mu kaj ne ugaja, puha in poka s kljunom, da je kaj. Kakor druge sove, se tudi rad koplje v prahu in vodi⁴⁹⁾. Potreba pijače se pa ravna po hrani⁵⁰⁾.

V mraku se poda na lov in lovi ob jasnem vremenu celo noč do jutranje zarje; le redkokdaj ga prisilijo izredne razmere k podnevne-mu lovu. Hrani se z netopirji, rovkami, vsakovrstnimi mišmi — pri nas lovi tudi polhe, — z žuželkami, ličinkami in malimi pticami. Preobilno hrano spravi za slabše čase; večkrat so že našli ujete vrabce in škrjance tik gnezda. Imajo ga tudi na sumu, da pobira malim pticam jajca iz gnezd, kar pa ni dokazano⁵¹⁾. Enako neosnovana je trditev, da preganja in odnaša golobe iz golobnjakov⁵²⁾. Svojih izbljuvkov ne izmetuje vedno na istem drevesu. Ujetemu dajemo navadno mokaerje, miši in vrabce, pa tudi vranje meso je dobro⁵³⁾. Njegovo obnašanje tolmačijo večkrat kot slabo znamenje⁵⁴⁾.

Čuk gnezdi, kjer živi stalno. Njegovo gnezdo je, kakor pri drugih sovah, brez posebne podlage na sipini in apnenih ostankih. Najdemo ga v skednjih, duplih, ali visoko pod vrhom⁵⁵⁾, v votlih vrbah; na Nem-škem so opazovali čukovo gnezdo tudi že v sadnih drevesih na vrtilih in

⁴⁷⁾ J. f. O. 1871, 183.

⁴⁸⁾ V. Jahresber. (1886) itd., 68.

⁴⁹⁾ J. f. O. 1875, 422. O. M. Sch. 1893, 8.

⁵⁰⁾ O. M. Sch. 1891, 319.

⁵¹⁾ O. M. Sch. 1897, 212.

⁵²⁾ O. M. Sch. 1898, 340—341.

⁵³⁾ O. M. Sch. 1894, 376.

⁵⁴⁾ J. f. O. 1863, 5 (priloge).

⁵⁵⁾ O. M. Sch. 1896, 223.

⁵⁶⁾ J. f. O. 1903, 58.

ob poteh ⁵⁶⁾. Za gnezdišče si izbere večkrat votline v skalovju in zidovju, zvonike, strešne žlebove ⁵⁷⁾ in podzemeljske rove ⁵⁸⁾. Semtertja pa zasede tudi zapuščena veveričina in pastiričina gnezda ⁵⁹⁾, ali celo umetne gnezdilnice ⁶⁰⁾, odkoder prepodi večsah škorce ⁶¹⁾.

V svoji zbirki hranim kupljeno gnezdo 5 jaje z dne 7. V. 1911 (Halle na S.); na Ljubljanskem polju je našel Egger dne 29. V. 1914 pod pločnato streho bolnice 2 godna mladiča. Pri Dolenji Zadobravi gnezdi čukov par v nekili vrbinah blizu hiš.

Gnezdilna doba traja od konca marca do začetka maja. Samica znese 4—5, redko 6 ali 7 belih, zelo okroglih jajc, ki so skoraj enakoplovična. Lupina je raskava in srednjeznasta, ima mnogo vozličkov in grbin, redko pa podolžne brazde; vzbokline niso razločne in komaj 0.5 mm dolge, pa 0.2 mm široke. Znojnice so zelo različne, razločno vidne, fine, okrogle, plitve, manjše in večje ter merijo približno do 0.05 mm; v 7 mm obsežnem krogu je 10—15 znojnic. Gnezdi navadno le enkrat; v Trentinu so opazovali dvakratno gnezditev ⁶²⁾. Jajca so za tako malo sovo izredno velika. 24 jaje iz Nemčije, ki jih je izmeril Rey, merijo poprečno 34.13 × 28.53 mm; največji 35.5 × 29.75 in 34 × 30.2 mm; najmanjši 33 × 27 in 33.5 × 25.75 mm. Tehtajo poprečno 1.23 g. P. Wendlandt je izmeril 46 jaje in dognal, da merijo poprečno 34 × 28.4 mm in tehtajo 1.1 g. 100 jaje, med njimi gornjih 24 iz Reyeve zbirke in 76 iz zbirke Jourdaina meri poprečno 34.55 × 29.2 mm; največji 37.1 × 30.1 in 34 × 31 mm; najmanjši 32.4 × 29 in 33.5 × 25.7 mm. 27 jaje iz Rumunije meri poprečno 34 × 28.2 mm, največje 35.7 × 29.5 mm in najmanjše 33 × 26.5 mm.

Samica vali sama in izleže jajca v 14—16 dneh, po drugih piscih v 28 dneh; prva navedba se mi zdi z ozirom na majhna jajca verjetnejša kakor druga. Samica vali zelo vztrajno ter jo je težko prepoditi z gnezda. Zato pa gnezdi tudi ponovno v istem gnezdu ⁶³⁾. Med mladiči je vedno več samecev kakor samic ⁶⁴⁾; pokriti so od začetka z belim in rjavopisanim volnatim puhom.

Največji čukov sovražnik je kragulj, ki ga preganja, kjer ga le more ⁶⁵⁾. Podlasica pobira njegova jajca. Če se prikaže čuk podnevi iz svojega skrivališča, ga preganjajo srdito in z glasnim krikom vrane, srake, šoje in vse male ptice.

⁵⁷⁾ O. M. Sch. 1892, 332.

⁵⁸⁾ J. f. O. 1855, 501; 1887, 252.

⁵⁹⁾ J. f. O. 1878, 71.

⁶⁰⁾ O. M. Sch. 1889, 271, 379; 1896, 33; 1908, 101.

⁶¹⁾ O. M. Sch. 1897, 246; Popotnik 1912, 344.

⁶²⁾ M. O. V. W. 1883, 171.

⁶³⁾ O. M. Sch. 1910, 291.

⁶⁴⁾ O. M. Sch. 1894, 77.

⁶⁵⁾ O. M. Sch. 1914, 202.

V svojem drobu preživlja, kolikor je dozda znano, 3 prav nadležne zajedalce, v njegovem perju pa živita 2 vrsti žuželk. Veliko čukov pogine v zimski dobi vsled hudega mraza, nekaj jih opeša vsled pomanjkanja hrane tako, da jih lahko ljudje brez težave polove. Včasih pokončajo čuke tudi snežni meteži⁶⁶⁾, ali pa se ponesrečijo na kak drug način⁶⁷⁾. Največ jih polove ljudje, posebno v južnih deželah, ker jih rabijo za lov malih ptic. Love jih v žimnice⁶⁸⁾, v pasti⁶⁹⁾ in druge lovne priprave; tako so jih n. pr. prinesli l. 1890 čez 100 na trg v laškem Vidmu⁷⁰⁾. Sicer pa preganjajo in pokončavajo čuka bolj iz praznoverstva in nevednosti kakor iz hudobije.

Z zatiranjem miši, škodljivih nočnih metuljev in hroščev ter raznih drugih škodljivcev koristi čuk posebno poljedelcu in gozdarju ter ga lahko prištevamo najkoristnejšim pticam sploh. Če pomislimo, da prinese svojim mladičem v eni noči poprečno 24 miši in obilico škodljivih žuželk, ter da jih stara sama skoraj ravnolotno potrebuje, potem ni treba drugih dokazov za obrambo čuka. V želodcu in izbljuvkih so našli 2 % koristnih, 96 % škodljivih in 2 % brezpomembnih živali⁷¹⁾. Nasprotno koristi je škoda, če pograbi semtertje kakega vrabca ali drugo drobno ptico, tako malenkostna, da ne pride v poštev. Da bi pa pokončal čuk večje število malih ptic, je že zategadelj nemogoče, ker so te ponoči tako varno skrite, da jih le težko izslediti. Če bi bilo pokončevanje ptic resnično, bi se moralo to poznati v pojemanju njih števila tam, kjer čuki žive, česar pa ne more nihče trditi.

Zato zasluži čuk neomejeno varstvo. Posebno lovci bi ga morali ščititi, ker je lovni divjačini popolnoma neškodljiv.

Mali skovik, *glauclidium passerinum* (L.).

Navadna imena. Slovensko: mali skovik (Freyer), vračeva sovica in vrabčja sóva (Koprivnik); hrvaško: čukuša kukavica (Brusina); češko: syč nejmenší, srčák, kapucinka; poljsko: soweckza, sova maluczka, sówka karliczka, lub najmniesza; rusko: syč maljutka, sovuška; nemško: Sperlings-Eule, Zwergkauz, akademische Eule, Tag-, Wald- und Tannenkauzchen; italijansko: civetta minore, civetta nana; francosko: surnie chevêchette, chouette chevêchette; angleško: passerine owl, pigmy owl.

Znanstvene oznake: *Strix passerina*, Linné. *Strix passerina*, Nilsson. *Strix noctua*, Retzius. *Strix pygmaea*, Bechstein. *Strix pusilla*, Daudin. *Strix acadica*, Temminck. *Athene acadica*, Boie. *Strix acadensis*, Latham. *Noctua passerina*, Schlegel. *Noctua passerina*, Stephens. *Noctua passerina*, Gould. *Surnia passerina*, Keyserling in Blasius. *Glauclidium passerinum*, Linné. *Glauclidium passerinum*,

⁶⁶⁾ O. M. Sch. 1886, 161, 248.

⁶⁷⁾ O. M. Sch. 1892, 331.

⁶⁸⁾ O. M. Sch. 1888, 191.

⁶⁹⁾ O. M. Sch. 1890, 415.

⁷⁰⁾ O. J. 1891, 66.

⁷¹⁾ Hennicke, Handbuch des Vogelschutzes, 145.

Brehm. *Glaucidium microrhynchum*, Brehm. *Glaucidium passerinum*, Fritsch. *Glaucidium passerinum*, Dresser. *Glaucidium passerinum*, Sharpe. *Glaucidium passerinum*, pl. Riesenthal. *Glaucidium setipes*, Madarász. *Athene passerina*, Gray. *Carine passerina*, Kaup. *Carine passerina*, Brisson. *Microptynx passerina*, Kaup.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXXII, šte. 49, 144, šte. 49. — *Freyer*, 11, šte. 31. — *Jos. Hinterberger*: Die Vögel von Österreich ob der Enns usw., 17, šte. 26. — *Dr. R. A. Lindermayer*: Die Vögel Griechenlands, 35, šte. 42. — *Fritsch*, 52, tab. 13, sl. 7. — *Dr. Ant. Fritsch*: Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, 182. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen*: Die Vögel Salzburgs, 12, šte. 24. — *Ornis Vindobonensis*, 26. — *Madarász*, l. c., Z. f. O. 1884, 260, šte. 9. — *Ornis Carinthiae*, 41, šte. 32. — *Schulz*, 3, šte. 25. — *J. Frivaldszkij*: Aves Hungariae, 24, šte. 39. — *A. J. Jäckel*: Systemat. Verzeichnis der Vögel Bayerns, 73–74, šte. 38. — *Ornis balcanica*, III. zv., 571. — *Naumann*, V. zv., 14–16, tab. 3, sl. 3. — *Brehm*, 5. zv., 179–182. — *Hartert*, 1008–1009, šte. 1465. — *Reichenow*, 78, 80, šte. 215. — *Hennicke*: Die Raubvögel Mitteleuropas, 13–17, tab. 3, sl. 3. — *Hennicke*, 9. — *C. G. Friderich-Bau*: Naturgeschichte der deutschen Vögel itd. 1905, 367, tab. 23, sl. 5. — *Schäff*, 389. — *Dr. E. Klein*: Naši ptici itd., 90, šte. 185. — *K. Kněžourek*: Velký přírodopis ptáků. Díl I., 494–496. — *Ornis Romaniae*, 403–405. — *Jul. Michel*: l. c. XXIX. Der Sperlingskauz — *Glaucidium passerinum* (Linné). Waidmannsheil 1914, 115. — *A. Reichenow*, Die Vögel, I. zv., 429. — *W. Hagen*: Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 76. — *F. Tischler*: Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 192–193, šte. 174.

Rey, 56–58. — *Szielasko*: Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, 279, šte. 197. — *P. Wendlandt*: Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd. J. f. O. 1913, 415–417. — *Boxberger*: l. c., Z. f. O. u. O., letn. XXIII, 60–63.

* * *

Brez različnih pernatih čopkov; očesni venec le deloma razvit. Kljun in oči so rumene. Peruti krajši kakor 120 mm, rep le do 58 mm dolg. Sivkastorjavo hrbtno perje z belkastimi lisami, belo trebušno z rjavimi pegami; preko repa 4–5 ozkih belkastih pasov. Prsti gosto pernati.

Mali skovik je najmanjši zastopnik sovjega rodu, ki ima v primeri z ostalimi sovami nenavadno majhno glavo. Oči z živo rumeno šarenico obdaja slaboten in nepopoln venec, segajoč le ob vnanji strani od temena do uhlja. Na primeroma debelem in krepkem kljunu opazimo majhen zob. Od čuka se razločuje že na prvi pogled po krajših perutih, ki ne presegajo mere 120 mm. Najdaljše je 4. letalno pero, 3. in 5. sta skoraj enako dolgi, prva štiri so na notranjih banderilih razločno, 5. nerazločno zoženo. Razdalja med konci 1. in 3. letalnega peresa je večja kakor krak; 1. letalno pero je krajše kakor 8. Vseh letalnih peres je 24.

Telo malega skovika je 170 mm dolgo. Peruti merijo 90 mm, rep 58 mm, kljun v loku pa 10 mm.

Gorenja stran je svetlo rjavkasto siva in belo lisasta. Perje spodnje strani je vobče belo in ima podolžne rjave pege. Perutna peresa so svetlo rdečkastorjava z nerednim prečnim pasom svetlih lis. Rep pokrivajo peruti le do polovice; njegova peresa so rjastorjava in imajo bele konce, preko njih pa opazimo 4–5 ozkih rumenkasto belih pasov.

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1914.

Mali skovik, *glauclidium passerinum* (L.)

19*

Noge so razmeroma velike in krepke. Krak je gosto pokrit z umazano rumenkastobelimi perjem, ki je rjasto nadahnjeno. Tudi prsti so zgoraj gosto pokriti z umazano belimi peresci; na podplatih so pa goli, mrežasti in rjavkastorumeni. Kremplji so črnorjave barve, veliki, precej močno zakrivljeni in ostri kakor igle. Krak meri 15—16 mm;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	9—10 mm	9—10 mm	6 mm
srednji prst	11—14 mm	11—13 mm	7— 8 mm
znotranji prst	10—12 mm	11—13 mm	6·5— 8 mm
zadnji prst	7— 9 mm	10—11 mm	6·5—7·5 mm

Naslikana noga (tab. VII, sl. 3) je neke dne 15. decembra 1901 pri Sarajevu ustreljene samice.

Samica je za 20 mm večja in vedno bolj temna. Rjavosiva barva hrbtnega perja je pri njej olivnato nadahnjena. Mladiči imajo bolj rjavkasto barvano perje.

Znana je barvna premena (*glauucidium passerinum orientale*, Taczanowski), ki živi v najvzhodnejši Sibiriji in se razločuje izmed svojih vrstnic po prevladujoči sivkasti glavni barvi gornjega krvnega perja.

* * *

Ta ljubka, pritlikava sovica — cela skupina njenega rodu šteje okoli 40 vrst, ki žive v Evropi, Aziji, Afriki in Ameriki — je severna ptica in razširjena do 66° sev. širine. V Evropi je po dozdanih opazovanjih precej redka, posebno proti jugu in na zapadu; na Angleškem in Siciliji te vrste ni. V vseh spisih, ki naštevajo redke ptice in njih jajca, povsod je naveden tudi mali skovik. V zadnjih desetletjih ga pa opazujejo vedno v večjem številu in lahko se trdi, da ni tako redek, kakor se je dozdaj mislilo, temveč so ga le večkrat prezrli in zamenjavali s čukom. Sicer so pa navedbe tudi zato precej nezanesljive, ker je Bechstein tudi čuku nadel priimek „passerina“¹⁾. Na Nemškem je redek, posebno v zapadnih pokrajinah.

V Avstro-Ogrski je skovik najpogostejši v severovzhodnem delu cesarstva; vendar so ga opazovali v vseh kronovinah, čeravno ponekod samo v pičlem številu. Na Češkem je stalna ptica, ki gnezdi v listnatih gozdih in v črnem lesu²⁾. V Izerskih gorah, v Krušnih gorah in v Češkem lesu je redek³⁾, pogost pa v Krkonoših⁴⁾. Na Moravskem je gnezdilec in stalna ptica⁵⁾. V Šleziji gnezdi redko⁶⁾. Na Gorenje-Avstrijskem in Solnograškem je pogostejši kakor se navadno trdi, in gnezdi

¹⁾ J. f. O. 1916, 324.

²⁾ J. f. O. 1872, 379; 1899, 198; 1900, 415.

³⁾ J. f. O. 1865, 357. — M. O. V. W. 1890, 188. — O. J. 1891, 71.

⁴⁾ J. f. O. 1869, 232.

⁵⁾ Z. f. O. 1885, 88—89. Orn. 1887, 52. O. J. 1901, 191.

⁶⁾ H. Holewa, Die Vogelfauna in Schlesien, 25, št. 266.

v žolninah duplih⁷⁾. Na Predarlskem je stalna ptica⁸⁾. Tudi na Tirolskem je stalen, toda redek⁹⁾. Na Koroškem je reden, pa ne pogost gnezdilec¹⁰⁾, posebno v višjih gozdovih¹¹⁾. Na Štajerskem je v goratem, severnem delu dežele pogostejši, kakor navadno mislijo, in stalen¹²⁾. Koprivnik ga imenuje med pticami na Pohorju ter pristavi, da ni večji kakor strnad, da pa je zelo pogumen in lovi tudi podnevi posebno v temnih gozdih¹³⁾. Zelo redek je okoli Celja¹⁴⁾. Na Nižje-Avstrijskem je v goratem delu dežele stalen ptič, drugod pa redek¹⁵⁾. Dr. V. Jeločnik trdi v svojem pismu 13. V. 1914, da ga je dobil tudi na Steinfeldu. V Galiciji ni redka ptica, posebno jeseni se prikaže večkrat, pa tudi pozimi so že posamezne ustrelili. Poleti so ga našli v večjih listnatih gozdih tam, kjer ni velikega skovika in koconoge sove¹⁶⁾. V Bukovini je redka stalna ptica, ki se pokaže pozimi pogosteje¹⁷⁾.

Na Kranjskem je mali skovik po Freyerju zelo redek; dobili so ga po njegovi navedbi pri Ribnici. Schulz pravi, da gnezdi pri Vrhniku in na Gorenjskem. V svojem poznejšem delu pa omeni, da je ustrelil gozdni upravitelj Rupnik dne 6. III. 1892 pri Radovljici samca¹⁸⁾. Dr. G. Schiebel poroča, da je lovec M. Gradišnik v lovišču Lipovcu graščaka F. Galleta iz Bistre dobil dne 29. III. 1907 ♂ te vrste z zelo razvitimi modi¹⁹⁾. Dne 3. VI. 1913 sva slišala z Eggerjem to ptico v zapadnem delu Ljubljanskega barja na planoti, zaraščeni s smerečicami, obdani od visokega drevja. — V kranjskem deželnem muzeju so trije mali skoviki, izmed katerih je eden brez vsakega podatka; ostala dva sta darovala muzeju Rupnik in Fr. Galle.

V Istri je mali skovik redek selilec spomladi²⁰⁾. Na Goriškem je v Trnovskem gozdu precej pogost²¹⁾. Iz Dalmacije je znan samo neki pri Kninu ustreljen mali skovik²²⁾. Na Hrvaškem je po A. Jurincu pogost gnezdilec, ki je klatilec ali pa stalen, ter ga opazujejo le v gorkejšem letnem času²³⁾. Na Ogrskem, kjer so našli ostanke malega

7) V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 12.

8) O. J. 1907, 38—39; 1909, 151.

9) M. O. V. W. 1890, 262; 1897, 113. O. J. 1896, 185.

10) Orn. 1887, 52; 1889, 441.

11) V. Jahresber. (1886) itd., 67.

12) J. f. O. 1879, 130. Orn. 1887, 52. O. J. 1903, 225; 1909, 68.

13) Popotnik 1912, 344; Planinski vestnik 1914, 20.

14) Verh. d. zool.-bot. Ges. 1862, 790—791. Mitil. d. naturw. Ver. II. Heft. 1864, 67.

15) O. J. 1896, 5. — R. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, 13.

16) J. f. O. 1897, 444.

17) Orn. 1885, 274; 1887, 52. V. Jahresber. (1886) itd., 67. O. J. 1896, 207.

18) Verz. d. in Krain beob. Vögel vom J. 1890—1895. M. O. V. W. 1895, 83.

19) Eine Sperlingsäule in Krain erlegt. O. M. Sch. 1908, 81.

20) J. f. O. 1882, 87.

21) I. Jahresber. (1882) itd., 38.

22) Aquila 1903, 84.

23) Orn. 1887, 52.

skovika še iz diluvija, je baje redek²⁴⁾. Kolikor je znano, je bilo vendar-le leta 1891 v Narodnem muzeju v Budimpešti 8 ptic iz januarja, aprila in avgusta. Vobče pa za Ogrsko še ni dognano, je li mali skovik ondi stalen ali klatež; pogostejši je na Sedmograškem, kjer biva stalno²⁵⁾. V Bosni in Hercegovini je znano samo obsežno in 1500 m visoko pogorje Igman, 18 km zapadno od Sarajeva, kjer sta bila ustreljena l. 1886 in dne 6. VI. 1887 dva mala skovika, dne 27. VII. 1895 pa dva mladiča; vsi ti skoviki so sedaj v sarajevskem muzeju²⁶⁾. O. Reiser sodi (v pismu) po dolgoletnih, mnogoštevilnih izkušnjah, da je stalen po vseh bosenskih črnih lesovih od 1000 m više. Vse navedbe, ki se nanašajo na Grško so pomotne. Za to deželo mali skovik sploh ni dognan in ondi najbrže tudi ne živi, ker ne najde kot severna ptica, celo v najvišjih legah, za svoj obstanek potrebnih pogojev. Tudi na Rumunskem mali skovik ni dokazan; v Bolgariji je pa menda stalna ptica.

V Livoniji je stalen, ali redek gnezdilec; jeseni pridejo severni gostje v deželo²⁷⁾. V Italiji je zelo redek in živi le po alpah Lombardije in Benečije²⁸⁾. Po gozdovih Rusije je pogost, ravnotako v enakih širinah v Aziji do daljnega vzhoda. V Mali Aziji je selilec, ki pa o njem iz novejšega časa nimamo podatkov²⁹⁾. V Egiptu je baje stalen in klatež³⁰⁾, kar je dognal Alfred Kaiser v teku četrletja, ko ga je opazoval ob Nilu.

Mali skovik biva v samotnih gozdnatih in goratih pokrajinah v notranjosti gozdov, zato ga le težko zapazimo. Dasiravno mu je najljubši črni les, vendar ga najdemo tudi v listnatih gozdih. Jeseni pride v bližino vasi in poslopij, kjer ostane pogosto čez zimo. Ker je klatež, zaide jeseni in spomladi na svojih potih večkrat tudi v ravne pokrajine.

V Švicarski Juri živi do 1250 m visoko³¹⁾.

* * *

Mali skovik je mična in šegava ptica. Njegove lastnosti in njegovo vedenje nas spominja deloma na podnevne, deloma na nočne sove. Čedna postava, urnost, hitro, srčno vedenje je združeno s čudno šegavostjo in pačenjem obraza. Kadar zagleda nenadoma kaj novega ali če ga popade jeza, iztegne glavo in perje venca za očmi se dvigne tako, da je za trenotek podoben uharici s prav kratkimi čopki. Leti po sokolovo, hitro in spretno, skoraj brez šuma. Mali skovik je urna in plašna ptica. V mraku je nepreviden, po dnevi pa naravnost nepremišljeno drzen; splošno je zelo živahen. Rad se koplje v prahu³²⁾. Pri pitju ga doslej še niso opazovali.

²⁴⁾ Aquila 1914, 90—92, 95. — O. M. Sch. 1893, 26.

²⁵⁾ M. O. V. W. 1893, 17—18; 1896, 93, št. 31.

²⁶⁾ Die Vogelsammlung etc., 16, zap. št. 177 in 178. M. O. V. W. 1896, 121—122. O. M. Sch. 1898, 322.

²⁷⁾ O. M. Sch. 1892, 124 in 126.

²⁸⁾ Conte Dott. E. Arrigoni Degli Oddi: Manuale di ornitologia italiana, 92—94 (posebnega dela).

²⁹⁾ J. f. O. 1908, 564.

³⁰⁾ O. M. Sch. 1888, 275.

³¹⁾ O. M. Sch. 1909, 460—461. J. f. O. 1916, 238.

³²⁾ O. M. Sch. 1893, 8.

O skovikovem glasu se je nenavadno veliko pisalo in prerekalo. Pisatelji se vendar še niso zedinili³³⁾, ker vsak opazovalec isti glas po svoje različno sliši, in ker je velik razloček, če stojimo blizu ali daleč od pevca. V mraku slišimo njegov žvižg „hi“ ali „ho“; če oponašamo ta njegov glas, ga spomladi lahko prikličemo. Slišijo se tudi zlogi „hi hu hu hu“, ki jih razločimo le v bližini; v somraku zjutraj in zvečer se sliši tudi enakomerno zategnjeni „hi hi hi hi“. Glas, ki sva ga z Eggerjem slišala dne 3. VI. 1913, je bil močno podoben kalinovemu in je bil najbrž svarilni klic.

Mali skovik je drzen ropar in najljubša hrana so mu male ptice, senice, vrabci, strnadi, stržki in sploh vse drobne ptice pevke. Lovi tudi miši in večje žuželke, kakor ponočne metulje, hrošče, kobilice idr. Ptice oskube popolnoma, predno jih požre, kakor to store sokoli, miši pa raztrga na male kose. Mišim in pticam pohrusta najprej glavo in nato ostali del života razen nog, ki jih zavrže. Če drži vjeti skovik svoj plen v kljunu in se približamo njegovi kletki, razprostre proti človeku obrnjeno perut čez žrtev, naščepiri perje spodnje strani tako, da hrano popolnoma zakrije, dleska s kljunom ter maje z glavo neprestano semtertje.

Radi njegovega prikupljivega vedenja ga drže ptičji ljubitelji zelo radi v kletkah; tako je n. pr. v Petrogradu na trgu redno naprodaj³⁴⁾.

Mali skovik gnezdi na Švedskem, Finskem, Laponskem in v Livoniji; potem na Nemškem, posebno v vzhodnih pokrajinah, v Češkem lesu, na Štajerskem, v Karpatih, Švici in v Bosni na Igmanu. Po pismenem zatrdilu dr. V. Jeločnika gnezdi tudi na Kranjskem na več krajih. Gnezdo je narejeno v duplih starih dreves ob robu gozdov, posebno v votlih trepetlikah, hrastih in jelkah, največkrat pa v luknjah žoln, v prvi vrsti črne žolne. Samica znese od začetka aprila do srede maja 3—4, po drugih pisateljih 4—5, pa tudi do 7, včasih celo 8³⁵⁾ jaje, ki jih izvali v 14—16 dneh. Jajca so čisto bela, le malo bleščéča in precej medla. Izpihana so proti luči bela. Večinoma so precej podolgasta. Lupina je zelo gladka in tenka z raztresenimi globokimi znojnicami in valovitimi vzboklinami.

Jajca malega skovika so najmanjša sovja jajca, vendar so v primeri z majhno ptico še vedno precej velika. Po P. Wendlandtu meri 35 jaje poprečno 29.1×23.6 mm in tehta poprečno 0.62 g; najtežje 0.8 g, najlažje 0.45 g. 34 jaje iz Finske in Švedske meri po Hartertu poprečno 28.55×23.18 mm, največji 31×23.3 in 29×24.5 mm, najmanjši 27×23.3 in 28.5×21.7 mm.

Življenje malega skovika sploh, posebno pa v posameznih dobah, in gnezditve so za ornitologe še neobdelano polje.

V perju, drobu in koži malega skovika živi mnogo nadležnih zajedalcev; znanih je dozdej 11 vrst.

³³⁾ M. O. V. W. 1879, 109—111. Z. f. O. 1885, 419. Aquila 1908, 311. O. J. 1914, 47—50 in 121—122.

³⁴⁾ O. M. Sch. 1904, 221.

³⁵⁾ O. J. 1905, 173.

Če ga podnevi zalotijo male ptice, ga neusmiljeno dražijo in se zaletavajo vanj. Kakor vsem sovam, tako je tudi njemu najhujši sovražnik človek, ki ga preganja in lovi, če ga zapazi navzlic njegovi pritlikavosti. Tudi novodobne naprave so njegovemu življenju nevarne³⁶⁾. Prav verjetno je, da pogine mnogo malih skovikov vsled neugodnih vremenskih razmer. Včasih se vjame celo v žimnice, kamor pridrvi za pticami pevkami.

Iz njegove hrane se da po vsej pravici sklepati, da je pretežno koristen, dasiravno raztrga marsikako ptico pevko. Posebno ob gnezditvi, ko pita svoje mladiče, polovi in ugonobi neizmerno število miši in drugih škodljivcev. Zakoni vseh držav, ki ščitijo ptice, so sprejeli tega sovjega pritlikovca pod svojo zaščito. Da ne more narediti znatne škode, spričuje že njegova majhna postava. Ščititi pa ga moramo tudi kot naravni spomenik, ker je — vsaj kolikor je dozdej znano — zelo redek.

Pegasta sova, *strix flammea* (L.).

Navadna imena. Slovensko: mrtvaška ptica, pegasta mrtvaščica (Freyer), pegasta sova (Erjavec); hrvaško: čuk, driemavac, jeja, drijemavica (Brusina), kukuvija, driemavica, mala sova, surina, surka, štalska surina, žuta sova; češko: sova pálená, sova perlová, perlovka, jeptiška, babice, sova s krejzlikem; poljsko: sowa plomykowata, sowa ogniczek, sowa puszyk; nemško: Schleiereule, rote Schleiereule, gelbe Schleiereule, Perleule, Goldeule, Feuereule, Flammeneule, Herzeule, Perückeneule, Turmeule, Kircheneule, Nachteule, feurige Nachteule, Klageule, Ranzeule, Kauzeule, Toteneule, Schläfereule, weiße Eule, geflammte Eule, schwarzbraune Perleule, Schnarchkauz, Kauz, Käuzlein, Schleierauffe, gemeine Eule, Kattuhl, Husuhl; angleško: barn owl, church owl, white owl; francosko: effraie, fresaie, effraie commune, chouette effraie; italijansko: barbogianni.

Znanstvene soznačnice: *Strix flammea*, Linné. *Aluco albus*, Gerini. *Strix alba*, Scopoli. *Aluco flammeus*, Flemming. *Strix guttata*, Brehm. *Eustrix flammea*, Webb in Berthelot. *Stridula flammea*, Selys-Longchamps. *Strix poensis*, Fraser. *Strix glaucops*, Kaup. *Strix africana*, Bonaparte. *Strix adpersa*, Brehm. *Strix margaritata*, Brehm. *Strix maculata*, Brehm. *Strix splendens*, Brehm. *Strix flammea obscura*, Brehm. *Strix flammea vulgaris*, Brehm. *Strix flammea adpersa*, Brehm. *Strix paradoxa*, Brehm. *Strix kirchhoffii*, Brehm. *Strix flammea meridionalis*, Frivaldszky. *Strix flammea meridionalis*, Erlanger. *Strix pusilla*, Blyth. *Strix parva*, Blyth. *Strix nobilis*, Ehrenberg. *Strix perlata*, Lichtenstein. *Hybris flammea*, Nitzsch.

Scopoli, 21, šte. 14. — *Keyserling-Blasius*: Die Wirbeltiere Europa's, XXXI, šte. 40, 141, šte. 40. — *Freyer*, 10, šte. 27. — *H. Graf von der Mühle*: Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 23, šte. 31. — *J. Hinterberger*: Die Vögel von Österreich ob der Enns itd., 19, šte. 32. — *A. R. v. Lindermayer*: Die Vögel Griechenlands, 32, šte. 37. — *Erjavec*, IV. del, 226—228, šte. 61. — *Fritsch*, 64, tab. 11, sl. 4. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen*: Die Vögel Salzburgs, 14—15, šte. 29. — *Ornis Vindobonensis*, 29. — *Madarász*: I. c., Z. f. O. 1884, 257. — *Ornis Carinthiae*, 45—46, šte. 37. — *Schulz*, 4, šte. 30. — *J. Frivaldszky*: Aves Hungariae, 28, šte. 45. — *A. J. Jäckel*, I. c., 54—61, šte. 31. — *Ornis balcanica*, III. zv., 311. — *Naumann*, V. zv., 5—9 (tab. 1, sl. 1 in 2). — *Brehm*, 5. zv., 151

³⁶⁾ J. f. O. 1910, 558.

do 155. — *Gjurašin*, dio drugi, 127—129. — *Reichenow*, 78, 80, šte. 216. — *Hennicke*: Die Raubvögel Mitteleuropas, 7—9 (tab. 1, sl. 1). — *Hennicke*, 7 (tab. 1, sl. 1). — *C. G. Friderich-Bau*: Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 354—356 (tab. 23, sl. 1). — *Schäff*, 395 do 397. — *O. Kleinschmidt*, Strix Flammea. Berajah 1906, 1—20 (z 10 tab.). — *Dr. E. Klein*: Naši ptici itd., 87, šte. 180. — *K. Kněžourek*: Velký přírodopis pláků. I. díl, 473—476. — *Ornis Romaniae*, 402—403. — *Hartert*, 1031—1036, št. 1490. — *Jul. Michel*: Unser jagdbares Federwild. XXXIII. Die Schleiereule (*Strix flammea*, Linné). Waidmannsheil 1914, 310—312. — *W. Hagen*: Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 76, šte. 152. — *Reichenow*, Die Vögel, I. zv., 432—433. — *F. Tischler*: Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 194—195, šte. 176.

Rey, 53—54. — *Szielasko*: Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd., J. f. O. 1913, 278—279, šte. 195. — *P. Wendlandt*: Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd., J. f. O. 1913, 413—415, šte. 1. — *Boxberger*: I. c., Z. f. O. und O., XXIII. letn., 60—63.

* * *

Brez različnih pernatih čopkov. Popolen venec rumenorjav, vnanji očesni krogi beli, znotranji rdečerjavkasti. Kljun rožasto ali rumenkasto bel, šarenica temnorjava. Zgornje perje pepelnato sivo, nekoliko višnjevkasto nadahnjeno, s črnimi in belimi lisami; spodnje perje rjasto rumeno. Peruti med 200 do 330 mm, presegajo rep, 2. letalno pero najdaljše. Krak mnogo daljši od srednjega prsta; prsti skoraj popolnoma goli ali pokriti le z redkim ščetinastim perjem; krepelj srednjega prsta na znotranjem robu zobčast.

Rod pegaste sove šteje po celem svetu približno 30 vrst in se razlikuje predvsem od ostalih sov razen po zarezi na vsaki strani zadnjega roba prsne kosti tudi po zobčasto zarezljanem notranjem robu kremplja na srednjem prstu.

Pegasto sovo, ki jo imenuje Erjavec našo najlepšo sovo, more le nepoznavalec zamenjati z rjasto rdečo obliko lesne sove, ki živi na podobnih krajih in ima tope perutnice. Ker se loči pegasta sova izmed ostalih vobče že na prvi pogled, jo opišemo na tem mestu le v glavnih potezah. Njen rjavkasto rumeni venec, ki poteka preko čela skoraj v ravni črti, je popoln, ter obdaja in deli obraz v dve polovici, ker sega od čela med očmi do belkastega kljuna, ki je od korena raven in šele proti koncu zakrivljen. Očesni krogi so beli, perje neposredno okoli oči je rdečerjavkasto. Trdo perje notranjih očesnih krogov stoji poševno, peresce proti perescu tako, da se konci dotikajo. V temnorjavi šarenici se svetlika modročrna zenica. Za uhljema, ki sta nenavadno velika, in imata popolna pokrovca, ni daljših ušesnih peres. Peruti presegajo plitvo zarezani rep vsaj za 30 mm; 1. in 2. ali 2. in 3. letalno pero je najdaljše; zobčasto je samo 1. letalno pero. Letalna in repna peresa so rumenorjava z belimi notranjimi obrobki in sivorjavimi pasovi. Spodnje krovno perje peruti je svetlo rjasto s svetlimi robovi in temnimi pikami. Perje je po hrbtni strani deloma rjasto rumeno, deloma fino sivo in belo valovito z malimi trikotnimi belimi črno obrobljenimi pegami; trebušno

perje belo, rjasto rumeno zamazano in z nežnimi trikotnimi sivimi pegami. Na prvi pogled tako različne risbe se ponavljajo na posameznih skupinah perja.

Dolga je 345 mm, peruti merijo 280 mm, rep 120 mm, kljun čez kljuko (v loku) 28 mm.

Noge niso posebno močne. Krak je od pete dalje tanek in z rjasto rumenim mehko volnatim perjem pokrit, ki je navzdol vedno bolj redko. Prsti so tanki. Pokrivajo jih posamezna rumenkasto bela tršasta peresca in razločno vidne deščice, tako kakor redka dlaka in luske pri podganah rep. Zato nas prsti pegaste sove po svoji vnanjosti nehote spomnijo nekoliko na podganji rep. Deščice so rdečkasto sive. Prsti so na spodnji strani fino mrežasti. Kremplji so le plitvo zakrivljeni, tanki in kakor igle ostri. Mere so nastopne: krak meri 60—64 mm.

	brez kremplja	kremplj v loku	kremplj v tetivi
zunanj prst	22—23 mm	12—16 mm	8—9 mm
srednji prst	36—37 mm	16—17 mm	10—11 mm
notranji prst	29—30 mm	19—20 mm	13—14 mm
zadnji prst	15—16 mm	16—18 mm	11—12 mm

Naslikana noga (tab. VII. sl. 1.) je nekega meseca novembra 1898 pri Lipskem ustreljenega sameca.

Samica je večja in manj okretna kakor samec, sicer pa enako izpreminja barve, le da je vobče nekoliko temnejša. Mladiči imajo prvo, čisto belo puhasto perje pičlo dva tedna, drugo zgoraj sivo, spodaj rumenkasto, pa tri tedne. Godni so torej približno v dveh mesecih. Kdaj in kako se vrši golitev, je še nedognano. — Barve pegaste sove so zelo različne, včasih temnejše, včasih svetlejšje; barvnih premen, ki jih razlikujejo nekateri ornitologi, drugi ne pripoznajo. Najbolj znane so: v zapadni Evropi in ob Sredozemskem morju s čisto belo spodnjo stranjo; v Afriki z bledejšo okrožolto spodnjo stranjo, ki ima večje črnosive, na gornji strani pa sivobele in črne pegice; na Madeiri, na Kanarskih otokih žive oblike s temnejšo gornjo stranjo, pikice na spodnji strani so širše in temnejše. Nazivi teh premen so navedeni med znanstvenimi soznačnicami.

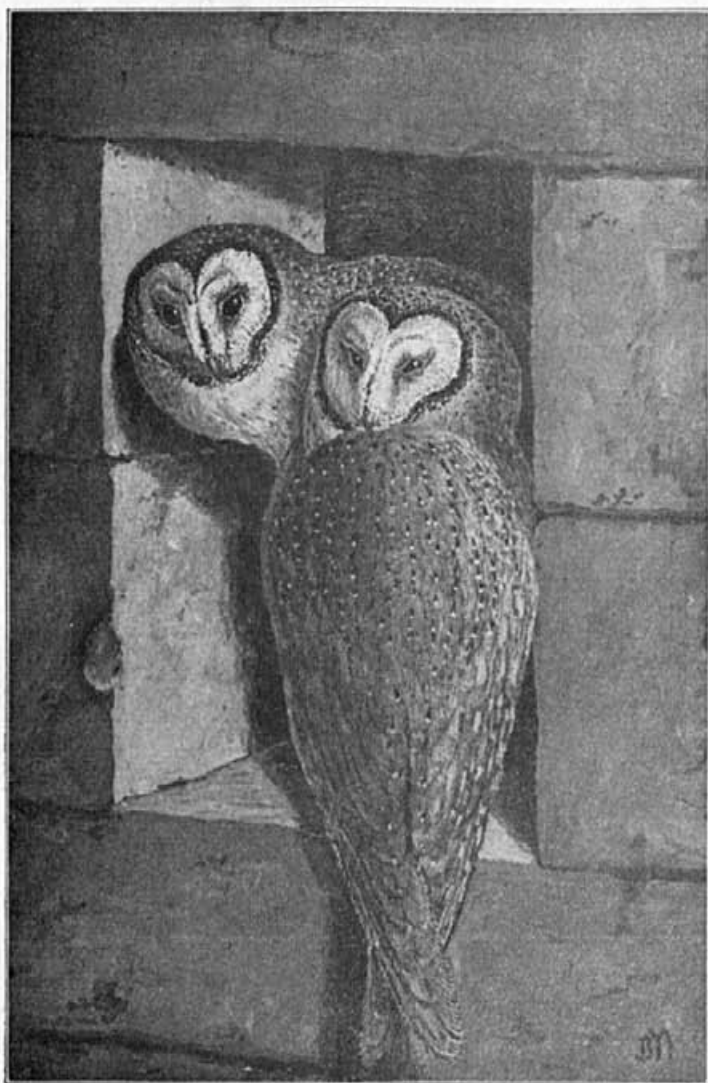
* * *

Pegasta sova živi v severni in srednji Evropi kakor tudi v zapadni Aziji. V Evropi je razširjena od Danske do Sredozemskega morja; na Švedskem je zelo redka, v Nemčiji navadna sova, dasiravno je na severnem Nemškem po nekaterih krajih dozdej niso opazovali.

V Avstro-Ogrski je znana v vseh kronovinah, vendar je na severu pogostejša kakor proti jugu. Na Češkem ni tako redka, kakor navadno mislijo, ter je na ugodnih krajih povsod stalna gnezdilka, vendar nikjer pogosta, ponekod celo manj znana ¹⁾. Na Moravskem je v Brnu

¹⁾ J. f. O. 1871, 185; 1872, 379; 1898, 563; 1899, 198—199; 1900, 415. I. Jahresber. (1882) itd., 40. Orn. 1885, 277; 1887, 56; 1888, 59. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Orn. 1889, 446. M. O. V. W. 1895, 54. O. J. 1891, 236; 1893, 89; 1894, 256; 1898, 39.

in njegovi okolici in pri Olomucu zelo pogosta gnezdilka, sploh pa redkejša kakor lesna sova, ponekod tudi zelo redka²⁾. V Šleziji je precej pogosta stalna ptica, ki gnezdi od maja do julija³⁾. V vzhodni Ga-

Jul. Michel pinx. — Waldmannsheil 1914.

Pegasta sova, *strix flammea* (L.)

²⁾ Z. f. O. 1885, 91. I. Jahresber. (1882) itd., 40. Ornis 1885, 278; 1887, 56. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1887, 447. O. J. 1898, 138; 1901, 192; 1905, 193.

³⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 41. Ornis 1887, 56. — H. Holawa, Die Vogel-fauna in Schlesien, 25, števil. 257.

liciji je zelo razširjena in razmeroma tudi pogosta ptica, gotovo bolj pogosta kakor na Češkem in Moravskem; le na jugovzhodu dežele je redka⁴⁾. V Bukovini je stalna, toda redka ptica⁵⁾. Na Gorenje-Avstrijskem je splošna, čeprav ne pogosta⁶⁾. Dr. Schiebel mi piše, da jo je videl pri Freistadtu v zadnjih 5 letih le enkrat. Na Solnograškem je precej redka⁷⁾; pl. Tschusi jo navaja med pticami, ki žive v ravnini⁸⁾. Na Predarlškem je zelo redka in jo opazujejo le posamič⁹⁾. Na Tirolskem proti jugu ni pogosta, v severnem delu dežele jo pa težko dobe¹⁰⁾. Na Koroškem je sicer po celi deželi znana, vendar nikjer posebno pogosta¹¹⁾. Na Nižje-Avstrijskem živi razstreseno po celi kronovini, na ugodnih krajih pa redno gnezdi¹²⁾. Na Štajerskem je menda po celi deželi precej redka gnezdilka, toda stalna ptica¹³⁾. Koprivnik jo našteva med ptiči Pohorja ter pravi, da je naša najnavadnejša ptica, ki se naseli po starih gradovih, pa tudi po stolpih, vaseh in mestih, ter da pride rada k hišam¹⁴⁾.

Za Kranjsko pravi Freyer, da jo najdemo po cerkvenih zvonikih, n. pr. pri sv. Juriju v Jaršah, pri Božjem grobu pod Ljubljano. V času od 1. maja 1862 do konca aprila 1866 je dobil deželni muzej v dar krasnega samca pegaste sove — ime darovalca ni navedeno —¹⁵⁾. Po Wokřalu jo najdemo na Snežniku, kjer živi večinoma po pašnikih v trhljih luknjastih bukvah¹⁶⁾. Po Schulzu je pogosta gnezdilka na Dolenjskem. V svojem poznejšem spisu pa pravi Schulz, da je okoli Ljubljane redka, na Dolenjskem pa pogostejša¹⁷⁾. Decembra 1909 je dobil „—ega“ v Radovljici pegasto sovo od nekega tamošnjega posestnika, ki jo je našel mrtvo pri svojem skednju; poročevalec meni, da je ta sova pri nas zelo redka¹⁸⁾. Sajovic omenja, da postaja pri nas ta zelo koristna sova vsled brezmiselnega zatiranja od leta do leta redkejša in navaja, da je

⁴⁾ J. f. O. 1897, 434—435.

⁵⁾ Ornis 1885, 277; 1887, 56; 1888, 60. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1889, 446.

⁶⁾ Ornis 1885, 278. O. M. Sch. 1889, 316.

⁷⁾ O. J. 1898, 12; 1907, 227; 1911, 168; 1913, 19.

⁸⁾ Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 16.

⁹⁾ Z. f. O. u. O., XI. letn., 44. O. J. 1900, 130; 1903, 187.

¹⁰⁾ M. O. V. W. 1897, 112—113.

¹¹⁾ Ornis 1885, 278; 1887, 56. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1889, 446—447.

¹²⁾ Ornis 1885, 278. M. O. V. W. 1891, 190. — R. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, 14—15.

¹³⁾ E. Seidensacher, Die Vögel von Cilli. Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steierm. 1864, II. Heft, 66. — Ornis 1885, 278; 1887, 56; 1888, 60; 1889, 447. O. J. 1892, 69.

¹⁴⁾ Planinski Vestnik 1914, 20; Popotnik 1912, 343.

¹⁵⁾ Mitteil. d. Musealver. f. Krain 1866, 267.

¹⁶⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 41.

¹⁷⁾ M. O. V. W. 1895, 83.

¹⁸⁾ Lovec 1910, 65.

bila ustreljena l. 1911 pegasta sova 3. maja v Krški okolici in 4. oktobra pri Postojni; l. 1913 januarja pri Mostah v ljubljanski okolici¹⁹⁾. Iz njegovih še neobjavljenih zapiskov je razvidno, da je dobil lv. Cof v Kranju l. 1914 pegasto sovo iz gozdov na pobočju Sv. Jošta; vobče pa je pegasta sova v loviških kranjskega okraja prav redka prikazen.

V ljubljanskem deželnem muzeju sta dve pegasti sovi in sicer samec iz l. 1866 brez vseh drugih podatkov in samec iz l. 1879 ravno tako brez vsakih podatkov.

V svoji zbirki imam 3 nagačene pegaste sove: ♀ z dne 2. XII. 1904, ♂ z dne 6. XII. 1904 in ♀ z dne 31. I. 1905, ustreljene po pristavah v Skednjih nad Črnomljem.

Dasiravno nimam nobenih posebnih dokazov, vendar mislim, da žive posamezni pari pegaste sove povsod na Kranjskem, kjer dobe primerna gnezdišča in zadostno prehrano.

Na Goriškem je pegasta sova povsod pogosta, posebno v vaseh in na kmetijah²⁰⁾. V Istri je gnezdilka in selilka; gnezdi redko, pozimi se pa prikaže včasih pogosto²¹⁾. V Dalmaciji je zelo redka; Kolombatovič jo je videl samo enkrat ob Narenti²²⁾, pri Metkoviču je pa pogosta²³⁾. Na Hrvaškem je okoli Varaždina navadna stalna ptica²⁴⁾; po Gjurašinu je pegasta sova dobro znana na Hrvaškem in v Slavoniji. V Narodnem muzeju v Zagrebu je 7 pegastih sov, med njimi mladič iz Zagreba²⁵⁾. V Slavoniji je razmeroma redka²⁶⁾, kakor sploh v srednjem območju Donave, kjer ne najde pripravnih gnezdišč²⁷⁾.

Na srednjem in južnem Ogrskem je pegasta sova zelo pogosta, na severu se le redkokdaj prikaže²⁸⁾. Na Sedmograškem je po vsej deželi razširjena²⁹⁾.

V Bosni in Hercegovini po Gjurašinu ni pegaste sove, dasiravno najde v teh deželah vse, kar potrebuje za svoje življenje in gnezditev. E. pl. Dombrowski jo je našel na podstrešjih trdnjavnice pri Banjaluki³⁰⁾.

¹⁹⁾ Carniola 1912, 128; 1914, 168.

²⁰⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 41.

²¹⁾ J. f. O. 1882, 87. Ornis 1885, 278; 1887, 56. Dr. B. Schiavuzzi: Materiali per un' avifauna del territorio di Trieste fino a Monfalcone e dell' Istria. Bollettino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste, 1883, 10, Stev. 24. — Isti, l. c., 1887, 12, št. 24.

²²⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 41. Aquila 1903, 85. O. J. 1905, 239.

²³⁾ M. O. V. W. 1887, 103.

²⁴⁾ Ornis 1887, 56.

²⁵⁾ Glasnik Hrvatskoga naravoslovnoga društva 1902, 57.

²⁶⁾ J. f. O. 1915, 95.

²⁷⁾ von Mojsisovics, l. c., 107.

²⁸⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 41. Ornis 1885, 278; 1887, 56—57; 1888, 60. V. Jahresber. (1886) itd., 70.

²⁹⁾ Ornis 1888, 60. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1889, 447. M. O. V. W. 1893, 19; 1896, 94.

³⁰⁾ M. O. V. W. 1884, 115.

O. Reiser meni po uspehu tedanjih raziskavanj, da pegaste sove v središču in na jugu dežele ni, prej bi se dobila v Krajini in Posavini³¹⁾; sestavil je tudi vse podatke o pegasti sovi v okupacijskem ozemlju ter pravi, da so koncem l. 1893 dobili kar zaporedoma 2 ptici, ki sta v muzeju³²⁾. Dr. Parrot jo je opazoval le dvakrat³³⁾. P. C. Lindner jo imenuje najredkejšo sovo na Balkanu³⁴⁾. V Srbiji so jo dognali šele v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja kot precej redko. Od začetka tega stoletja dalje pa prihajajo pogostejša poročila o pegasti sovi na Balkanu sploh, posebno pa iz Srbije, kjer se pokaže le jeseni in pozimi. Dne 23. septembra 1901 je dobil Rzehak živo pegasto sovo, ujeta pri neki kovačnici pod Belgradom. Pozimi 1904—1905 se je prikazala v večjem številu povsod na severu Balkanskega polotoka³⁵⁾. V Črnigori so jo opazovali tudi le v zimskem času. Na Grškem je redna, toda prav redka gnezdilka, posebno na otoku Krfu, kjer prebiva po zapuščenih selskih dvorcih, kakršnih je tam prav obilo.

V Bolgariji je že pogostejša, dognana gnezdilka pa samo l. 1903 v kotlini Sofije; dne 2. februarja 1903 so jo vjeli pri Silistriji. Tudi v Romuniji je zelo redka; znane so dozdej le 3 ustreljene ptice, od četrte so našli samo nekaj perja. Meseca januarja 1913 se je prikazala v večjem številu okoli Črne vode v Dobrudži.

Omeniti moram, da so vse jugovzhodne ptice svetlejše kakor naše, in sistematiki jih prištevajo geografični premeni, ki jo poznamo pod imenom *strix meridionalis*, Frivaldszky. — Verjetna se mi zdi domneva, da je prišla pegasta sova iz Male Azije na Balkan.

Končno sodbo o pegasti sovi na Balkanu, kolikor je dandanes znano, prepustim zopet O. Reiserju, ki pravi (v pismu): V Dalmaciji je zelo redka, v Črnigori, kolikor mi je znano, še nedognana. Dolgo vrsto let nisem dobil v roke v Bosni ustreljene pegaste sove in še zdaj ne vem, če v deželi gnezdi. Vseh skupaj sem jih dobil več kakor 12 ter vedno jeseni ali pozimi (Kiseljak, Saraj. polje, Tišanj, Bos. Rača itd.); isto trdim tudi glede Srbije. Bile so večinoma spodaj precej temne, ne čisto bele in atlasasto svetle, kakor ona ptica s Krfa (Orn. balc., zv. III., 311).

Dvomljivo je, če živi pegasta sova v Rumeliji in Carigradu³⁶⁾. V Mali Aziji je zadnji čas niso opazovali³⁷⁾. V Italiji je povsod razširjena in stalna ptica; najpogostejša je v središču in v severnem delu³⁸⁾.

³¹⁾ Die Vogelsammlung des bosn.-herceg. Landesmuseums itd., XXI.

³²⁾ O. J. 1895, 253.

³³⁾ O. M. Sch. 1898, 322.

³⁴⁾ O. M. Sch. 1905, 326.

³⁵⁾ E. Rzehak: Bemerkungen über einige seltene und interessante serbische Vögel im Landesmuseum zu Belgrad. Mitteil. über d. Vogelwelt 1906, 122. — Isti: Die Schleiereule auf der Balkanhalbinsel. Ravnotam, 178—179 in 187—188. — Isti: Ornith. Reminiscenzen aus Serbien. O. M. B. 1906, 120.

³⁶⁾ Fritz Braun: Tiergeographische Fragen. I. Fortsetzung 1909, 14.

³⁷⁾ J. F. O. 1908, 563.

³⁸⁾ Conte Dott. Arrigoni Degli Oddi: Manuale di ornitologia italiana, 103—106 (posebnega dela).

Scopoli je imel v svoji zbirki ptico iz Furlanije (ex Foro Julii). V deželah in na otokih Sredozemskega morja je povsod znana, vendar ponekod manj pogosta. Na Balearskih otokih je precej razširjena³⁹⁾.

Brezdvomno je bivala pegasta sova prvotno v prostornih duplih. Ko so pa začeli postajati žlamborji vedno redkejši, se je preselila v bližino človeka. Tu še dandanes najraje živi, dasiravno se ne ogiblje, kakor nekateri pisatelji trdijo⁴⁰⁾, popolnoma gozdov in gorovja⁴¹⁾. Najdemo jo ne le po vaseh in malih trgih, temveč tudi sredi največjih mest, kjer nadomestuje lesno sovo⁴²⁾. Prebiva po zidanih in lesnih stavbah, zlasti po cerkvenih stolpih, po starih oglatih gradovih in poslopjih, na podstrešjih, po luknjah in razpokah zidov; posebno ji pa ugajajo stara razpadla poslopja, razvaline starih gradov in gospodarskih poslopij, kjer predremlje ves dan za pažmi in šperovci, za kako gredo ali na kakem temnem prostoru. Pred vsem si izbere popolnoma suh, pred vsako vlago varen kotiček, da ne onesnaži svojega lepo pisanega perja; sicer pa ni posebno izbirčna. Šum in ropot z bližnje ceste ali ulice je ne motita; pripetiti se ji mora že kaj izrednega, da si prebere prebivališče. Tako jo n. pr. preženo za vedno izpremembe, ki smo jih izvršili znotraj ali zunaj ali pa v obsegu stavb, kjer je živela več let⁴³⁾. Pogosto se naseli tudi v golobjakih. Koder je dovolj votlih debelih dreves in ji nedostaja pripravnih starih poslopij, ondi se naseli v duplih.

Pegasta sova se drži stalno svojega bivališča, ki ga tudi pozimi ne zapusti⁴⁴⁾. Ptice, ki se klatijo v pozni jeseni ali v zgodnji spomladi po krajih, kjer ne gnezdi, so mladice, ki si iščejo prikladnih gnezdišč. Pogrešamo jo pa v marsikaterih pokrajinah, kjer je v izobilju vsega, kar potrebuje za življenje; kakega tehtnega vzroka za ta pojav ornitologi ne morejo navesti. Da se severne gnezdilke selijo jeseni proti jugu, še ni dognano. Vobče je pegasta sova samotarica, ki živi semtertje paroma; včasih, toda zelo redkokrat se prikaže v večjem številu. Jeseni 1911 in pozimi 1911/1912 so se prikazale v severni Nemčiji v velikih množinah⁴⁵⁾, sredi oktobra 1903 pa v okolici Lugano v manjšem številu⁴⁶⁾.

* * *

Pegasto sovo spoznamo letečo že od daleč po koničastih perutnicah in jo razločujemo lahko od lesne sove, ki ima bolj tope peruti; njen život je vitek in stisnjen. Od blizu jo razodeva njeno pisano perje, posebno pa srčasti venec okoli obraza tako, da je ni mogoče zamenjati s

³⁹⁾ Dr. A. v. Jordans: Die Vogelfauna Mallorcas. Falco. 1914, 108.

⁴⁰⁾ J. f. O. 1886, 187.

⁴¹⁾ O. M. Sch. 1897, 161.

⁴²⁾ O. J. 1911, 107.

⁴³⁾ O. M. Sch. 1904, 386.

⁴⁴⁾ J. f. O. 1883, 376.

⁴⁵⁾ J. f. O. 1912, 461.

⁴⁶⁾ Angelo Ghidini: Die Schleiereule bei Lugano. Der ornithologische Beobachter 1903, 365.

kako drugo vrsto. Leti rahlo, tiho, brez šuma, počasi, vegavo in navadno nizko, da more nenadoma s tal zagrabiti svoj plen. Podnevi je še bolj zaspana kakor lesna sova⁴⁷⁾. Dasiravno je prava ponočna ptica, vendar lovi tudi podnevi, če jo prisili lakota, ali kadar krmi svoje mladiče⁴⁸⁾. Solnčni svit ji je zopr in pred solničnimi žarki se skriva v travo⁴⁹⁾; vendar pa tudi po dnevi izvrstno vidi⁵⁰⁾. Človeka obletava zgolj iz radovednosti in nekoč je sela nekemu ribiču celo na glavo⁵¹⁾. Če jo kaj prebudi iz rahlega spanja, se vzravna, se ziblje semtertje in poka s kljunom. Ako se ji preveč približamo in jo spravimo v stisko, zleti na drugo mesto; vobče je plašna, pa tudi trmasta. Preobilo hrano, ki je ne porabi, spravi za slabše čase⁵²⁾. V jetništvu se kmalu udomači, tudi če dobimo staro ptico. Pegasta sova sicer ni krvoločna ptica, toda če ima priliko, jo tudi izrabi. Nekoč so zaprli v njeno kletko velikega skovika, ker ni bilo druge shrambe; naslednje jutro so našli samo še njegovo glavo⁵³⁾. Posebno rada preži na ptice pevke, ki jih puste čez noč v kletkah zunaj stanovanj⁵⁴⁾.

Podnevi spi včasih prav trdo, da jo lahko zgrabimo z rokami; tačas sedi pokonec ter smrči kakor speči človek⁵⁵⁾; drugi pa trdijo nasprotno, da prihajajo ti glasovi od pegaste sove, kadar bdi. Naj že bo kakor hoče, dognano je, da je njen glas „krii krii“ najzoprnejši med vsemi ptičjimi glasovi; podoben je hripavemu vreščanju in hreščečemu smrčanju človeka. Groza nas obide, če slišimo v temni noči te nenavadne glasove, ki jih spremlja pokanje s kljunom. To je dalo tudi povod, da imajo pegasto sovo skoraj povsod za nesrečonosno ptico ter jo babjeverci preganjajo in pokončujejo na vse načine. Zadnja leta se je pa tudi to obrnilo na bolje. — Njena kri ima 41,1° C⁵⁶⁾. Njen glas oponaša včasih škorec⁵⁷⁾.

Ko se zmrača, začne pegasta sova loviti ter lovi v mesečini do zore. Tedaj ne leta samo po vaseh in mestih, temveč se klati tudi po sadovnjakih, poljih, livadah in ob gozdnih obronkih. V prvi vrsti lovi vsakovrstne miši, razen poljskih, podgane, krlice, netopirje, krte, hrošče, mramorje, pa tudi male ptice, semtertje, žabe in druge dvoživke. Najljubša hrana so ji pa rovke⁵⁸⁾. Nedognano je, če polovi pegasta sova

⁴⁷⁾ O. M. Sch. 1885, 59.

⁴⁸⁾ J. f. O. 1854, 484. O. M. Sch. 1912, 366.

⁴⁹⁾ J. f. O. 1885, 56.

⁵⁰⁾ J. f. O. 1859, 357. — E. Rzehak: Beobachtungen über Strix Flammae als Waldvogel. Falco 1907, 31—33.

⁵¹⁾ J. f. O. 1882, 247.

⁵²⁾ O. M. Sch. 1903, 280—281.

⁵³⁾ O. M. Sch. 1895, 214.

⁵⁴⁾ O. M. Sch. 1897, 164.

⁵⁵⁾ Odtod menda tudi njen hrvaški naziv. Sploh se lahko reče, da se gori navedena mnogoštevilna imena te sove v različnih jezikih nanašajo deloma na glas, deloma na barvo ali pa na bivališča.

⁵⁶⁾ O. M. Sch. 1909, 419.

⁵⁷⁾ O. M. Sch. 1915, 175.

⁵⁸⁾ O. M. Sch. 1910, 126.

nenavadno veliko rovk ali zato, ker imajo neki poseben glas, ali pa, ker ji ugaja meso, ki ima izreden duh. Po množini miši se ravna tudi večje ali manjše število sov v kakem kraju⁵⁹⁾; v mišjih letih je tudi število jajc večje in v takih letih gnezdi pegasta sova po dvakrat. Med pticami, ki jih pokončuje, pridejo v poštev posebno brezpomembne vrste, kakor vrabci⁶⁰⁾, strnadi itd. Da bi lovila in odnašala golobe iz golobjakov; je prazna bajka, enako tudi, da pobira in pije kurja jajca⁶¹⁾. Mrhovine se ne brani.

Hrana pegaste sove se da kaj lahko dognati, ker se njeni izbljuvki dobe redno na vidnih mestih ter se razločujejo od izbljuvkov vseh drugih vrst. Ti svaljki, ki jih izmetava z veliko težavo, so primeroma prav veliki, klobasasti, oviti z mišjo dlako ter sveži navadno črne, suhi pa sive barve⁶²⁾. Nekatere pegaste sove so zelo požrešne; znano je, da je neka ujeta sova požrla po 15 miši na dan. Ujete premaga ta požrešnost, da začno že čez nekaj dni redno jesti, dasiravno se nekatere od začetka temu trdovratno upirajo⁶³⁾. Vsled svoje požrešnosti in velike zaspanosti ne dela pegasta sova svojemu gospodarju nobenega posebnega veselja.

Gnezditvev pegaste sove je v dvojnem pogledu zanimiva. Redna gnezdilna doba je naravno spomladanski čas, pa tudi oktobra in novembra, da celo decembra so našli v novejšem času gnezda in mladiče. Nadaljnja posebnost je, da gnezdi v golobjakovih. Sprva so golobje samo ob sebi umevno preplašeni, kmalu se pa navadijo tujih gostov in oboji žive potem mirno skupaj. Že proti koncu marca slišimo zvečer njen neprijetni glas, ki je tudi parilni klic, ter vidimo pegaste sove preletavati se od zvonika do zvonika, od poslopja do poslopja. Ob takem času pridejo še bližje človeškim bivališčem, ter jih opazujejo po mestih veliko več kakor navadno. Zavetje, ki si ga je izbrala za bivališče, je obenem njeno gnezdišče. Izjemoma gnezdi v drevesnih duplih (lipah)⁶⁴⁾; v Braziliji je gnezdila baje tudi v podzemeljskih jamah, kjer so našli njene kosti⁶⁵⁾. Isto gnezdo porabi pegasta sova večkrat zapored⁶⁶⁾.

Jajca znese kar na gola tla, kjer leže med apnenimi drobci, med kamenjem, na stari slami ali na sipini v mali kotanji, kvečjemu podloži nekoliko črvojedine; nekdoč so ležala jajca na klasju⁶⁷⁾, drugič pa je gnezdila z golobom v istem gnezdu⁶⁸⁾. Valilna doba traja od aprila do jeseni. Sredi aprila znese samica vsak drugi dan po 1 jajce, skupaj 4

⁵⁹⁾ J. f. O. 1883, 59; 1912, 13. O. M. Sch. 1881, 275.

⁶⁰⁾ O. M. Sch. 1893, 130.

⁶¹⁾ O. M. Sch. 1887, 259.

⁶²⁾ O. M. Sch. 1897, 162-163.

⁶³⁾ O. M. Sch. 1897, 165.

⁶⁴⁾ J. f. O. 1898, 563.

⁶⁵⁾ J. f. O. 1888, 8.

⁶⁶⁾ O. M. Sch. 1910, 292.

⁶⁷⁾ Z. f. O. u. O. XH. letn., 25.

⁶⁸⁾ O. M. Sch. 1884, 254.

do 7, redkokdaj 7 ali 8 pa tudi 9⁶⁹⁾ belih jajc, ki jih izvali v 32 dneh, če računamo od dne, ko znese prvo jajce; drugi menijo, da vali 18 do 21 dni. Njena jajca so podobna jajcem grahaste sove⁷⁰⁾. Oblike so podolgate; barva vleče na rumenkasto⁷¹⁾. Med vsemi sovjiimi jajci so najbolj medla; proti luči so rumenkasto bela. Površina 0.22—0.23 mm debele lupine je gladka, znojnice mnogoštevilne, majhne in globoke; redkokdaj ima površina vozeljčke ali podolgate brazde.

22 jajc Reyeve zbirke meri poprečno 39.2×30.8 mm, največje 41.1×32 mm, najmanjši pa 37.8×31 in 39.6×29.6 mm; tehtajo pa poprečno 1.76 g. 58 jajc, ki jih je izmeril P. Wendlandt, meri poprečno 40.7×31.1 mm, tehta po 1.6 g. 100 britanskih jajc meri po Jourdainu poprečno 39.44×31.58 mm, največji 45×33.4 in 39×33.5 mm, najmanjši pa 36.2×31.2 in 42.5×29.1 mm.

Sporno je, če gnezdi drugič v letu, ako ni bilo uničeno prvo gnezdo. P. Wemer trdi za okolico Münstra, da gnezdi pegasta sova dvakrat na leto, l. 1903, da je gnezdila celo trikrat. Nadalje trdi ta pisatelj, da nobena pegasta sova ne znese več kakor 5 jajc⁷²⁾. Drugo gnezdo je baje številnejše kakor prvo⁷³⁾. Ker začne samica precej valiti, ko je znesla prvo jajce, so mladiči v istem gnezdu različno razviti, in zgodilo se je že, da so našli jajca poleg izleglih mladičev⁷⁴⁾. Tudi posamezni pari gnezdijo ob različnih časih.

V Ljubljanski okolici je gnezdila pred par leti v nekem gospodarskem poslopiju med Preserjem in Podpečjo; v zvoniku cerkvice pri gornji Zadobrovi gnezdi par pegastih sov baje redno vsako leto. Pred kakimi desetimi leti je gnezdila v nekem kozelcu pri pokopališču sv. Krištofa. Okoli leta 1895 je gnezdil par pegastih sov v zvoniku razpale cerkvice sv. Marjete na Šmarjetni gori pri Kranju.

Starši pitajo skrbno svoje mladiče, ki vsled tega hitro rasto. Razne stopnje perja mladičev je opisal O. Kleinschmidt na navedenem mestu jasno in tako zelo natančno, da bi bilo odveč o tem še podrobneje razpravljati.

* * *

Male ptice sovražijo in nadlegujejo pegasto sovo ravno tako, kakor smo slišali o drugih vrstah. Sicer ima pa med ptičjim svetom veliko manj sovražnikov kakor njene sovrstnice, ker živi blizu človeka v poslopijih in se pokaže na prostem le redkokdaj. Zato jo tem bolj preganja človek v svojem babjeverstvu in nevednosti. Škodljive so ji tudi vse one moderne naprave, ki jih še ne pozna, in ki se jim še ni privadila. Znano je, da se večkrat ponesreči na električnih napeljavah⁷⁵⁾.

⁶⁹⁾ J. f. O. 1860, 464.

⁷⁰⁾ J. f. O. 1856, 41.

⁷¹⁾ J. f. O. 1887, 194.

⁷²⁾ Einiges über das Brutgeschäft der Schleiereule (*Strix Flammae* L.). Mitteil. über die Vogelwelt 1907, 166—167.

⁷³⁾ J. f. O. 1884, 36.

⁷⁴⁾ J. f. O. 1883, 376. — Dr. Plathe: In welchen Zwischenräumen zeitigt *Strix flammae* ihre Eier? Z. f. O. u. O., XVII. letn., 129—31.

⁷⁵⁾ O. M. Sch. 1907, 286—287.

Tudi vremenske nezgode jih veliko uničijo, tako jih je n. pr. mnogo poginilo v mrzli, dolgi zimi 1879—1880 na Nemškem ⁷⁶⁾. Tudi lakota jih je mnogo vzela na severnem Nemškem v zimi 1911—1912 ⁷⁷⁾. Pogine jih semtertje nekaj na raznih podstrešjih, ker ne najdejo izhoda ⁷⁸⁾. Vrhtega jih love v pasti ⁷⁹⁾, celo gonjo so že napravili na njo ⁸⁰⁾. V nekaterih pokrajinah močno pojema vsled zatiranja in napredujoče kulture. V njenem drobu in perju živi 19 dozdam znanih neprijetnih zajedalcev.

Ker je zelo zaupljiva sova, jo lahko privabimo in ustrelimo. Poleg tega jo love v mreže, ki jih pritrdijo pred vhod mesta, kamor zahajajo pegaste sove.

O koristi in škodi pegaste sove nas podučijo najzanesljiveje kakovost njene hrane in s to v zvezi vsebina njenih izbljuvkov. Največ dokazov njene koristi so doprinesli Jäckel, Altum in v novejšem času Roerig, Rey, Rzehak, Baer, Geyr pl. Schweppenburg, Gerschick, Altum, Jäckel, Uttendörfer, Döbner, pl. Chernel in Eckstein, ki so preiskali 24.375 izbljuvkov in dognali, da znaša vsebina 31,3 % koristnih, 68,4 % škodljivih in 0,3 % brezpomembnih živali ⁸¹⁾.

Res se je že zgodilo, da je prepodila postolko in šmarnico — *erithacus titys* (L.) ⁸²⁾ —, vendar ne moremo te neznatne škode primerjati z neizmerno koristjo, ki nam jo dela s pokončevanjem nadležnih mišjih vrst in raznih nič manj škodljivih žuželk. Upravičeno jo lahko prištevamo najkoristnejšim sovam, in gospodar, ki se hoče iznebiti škodljive miške nadloge, stori najbolje, če privabi pegasto sovo v svoja poslopja, kjer mu bo očistila izdatneje kakor mačka vse shrambe nadležnih glodalcev. — Njeno lepo pisano perje rabijo v modne svrhe ⁸³⁾.

Lovci naj ščitijo in varujejo to prekornostno sovo ter naj pokažejo svetu, da se zavedajo in so kos nalogi, začrtani jim v nepisanih zakonih varstva naravnih spomenikov!

Popravki. Carniola 1915, str. 35, vrsta 18, besedi „vrste in“ naj se izpuste. — Str. 37, vrsta 17, zgoraj naj se pred besedo „Jahresheft“ vrine „Zweites“. — Str. 48, vrsta 24, za podpičjem se mora glasiti „trebušne prepone nimajo popolne, temveč le krnaste“, vrsta 32, beri namesto „redove“ pravilno „rodove“. — Carniola 1916, str. 204, vrsta 14 zgoraj naj se čita: „Najvažnejši kraj v zapadni Evropi itd. . . .“ namesto „najvažnejši opazovalni kraj itd. . . .“

Opomba. Delo je izšlo v posebnem natisu, ki so mu pridejani dostavki pri posameznih vrstah, dve določilni tabeli in slika velike uharice.

⁷⁶⁾ O. M. Sch. 1886, 89, 161, 264.

⁷⁷⁾ J. f. O. 1912, 461.

⁷⁸⁾ O. J. 1911, 108.

⁷⁹⁾ O. M. Sch. 1912, 399.

⁸⁰⁾ O. M. Sch. 1894, 197.

⁸¹⁾ Dr. Hennicke: Handbuch des Vogelschutzes, 145.

⁸²⁾ O. M. Sch. 1897, 60.

⁸³⁾ O. M. Sch. 1898, 281.

Pregled opisanih sov.

Uharica:	Carniola 1915: str. 112,	tab. I.
Mala uharica:	" 1916: str. 39, pod. str. 41, tab. II., sl. 1 in 2.	
Močvirna uharica:	" " str. 49, pod. str. 51, tab. II., sl. 4.	
Veliki skovik:	" " str. 57, pod. str. 59, tab. II., sl. 3.	
Laponska sova:	" " str. 116,	tab. III., sl. 1.
Kozača:	" " str. 118, pod. str. 121, tab. IV.	
Lesna sova:	" " str. 188, pod. str. 193, tab. V., sl. 2.	
Bela sova:	" " str. 202,	tab. VI.
Grahasta sova:	" " str. 205,	tab. V., sl. 1.
Koconoga sova:	" " str. 208, pod. str. 211, tab. III., sl. 2.	
Čuk:	" " str. 242, pod. str. 245, tab. VII., sl. 2.	
Mali skovik:	" " str. 251, pod. str. 253, tab. VII., sl. 3.	
Pegasta sova:	" " str. 258, pod. str. 261, tab. VII., sl. 1.	

Slovstvo.

Referati.

Ludmil Hauptmann, *Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten*. (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, XXXVI. Bd., 1915, 2. Heft. S. 229—287).

Kritično delo na polju slovanske zgodovine napreduje zadnje čase živahneje. Nastopajo pa razne smeri: poleg znanstvenikov so pikolovci brez obzorja in kombinacijske nadarjenosti, fantasti, oportunisti, in še drugi. Večkrat vodi tendenca pero. Vendar vsi delajo. Malokateri pa se loti slovenske zgodovine starejše dōbe posebej. Zato je pozdraviti vsak nov prispevek, ki nam jo pojasnjuje.

Tak prispevek nam je namenil L. Hauptmann. Lotil se je enega izmed najtežjih vprašanj slovanske povestnice, opisujoč usodo, teritorijalne razmere in izpremembe pri Slovencih v označeni dobi. Snov si je razpredelil v šest odstavkov: 1. Obrovsko gospodstvo. 2. Samova dōba. 3. Karantanska država. 4. Bavarsko-frankovsko gospodstvo. 5. Karlinška uredba. 6. Preosnova Ludovika Pobožnega. — Vsebina, na kratko posneta je ta. Planinski Slovani vstopijo v zgodovino kot Obrom hlapčujoče pleme, a ne v enotni celoti, ampak sestavljeni iz malih gruč raznih rodov; med seboj vzdržujejo posadke svojih gospodarjev, ki jih drže v suženjski pokorščini. — V Samovi dobi si priborē za kratek čas svobodo; kmalu pa so — vsaj Karantanci — primorani, ukloniti se Hrvatom, katere so morebiti celō sami pozvali med-se. Ti so zagospodovali kot „plemeniti ljudje“ nad deželo; Slovenci ob Savi pa so podlegli ponovno obrovskemu navalu. — V osmem veku so se pač otresli Slovenci pod Borutom obrovskega jarma s pomočjo Bavarcev, a prišli so zatō pod oblast svojih pomagalcev in so izgubili del svoje zemlje. — Furlanski vojvoda Erik je l. 795. strl obrovsko gospodstvo na dolenjem Štajerskem in Kranjskem; a spravil je Slovence pod Franke. — Karel Veliki jim je dal novo politično uredbo, ki jih je spojila s krščansko-germanskim svetom. — Leta 828. je preosnoval Ludovik Pobožni Karlovo uredbo in razdelil Furlanijo v štiri dele: Furlanijo v ožjem zmislu, Istro, Spodnjo Panonijo in Obsavje; s tem so bili dani predpogoji za mirno prepojanje Slovanov z nemškimi priseljenci.

Ta vsebina je uspeh obsežnejših raziskavanj naobraženega zgodovinarja, ki ima teoretično podlago moderne metode, dar kombinacije, čilo fantazijo in pozna slovstvo. Rezultati v vnanjih obrisih ne nudijo presenetljivih novosti, pač pa podrobnosti. Zaključki so spretno formulirani in na videz prepričevalni. Raziskava je zanimiva, temperamentno pisana in bo dala strokovnjakom in specialistom podbudo, prepričati se, da-li drže njena izvajanja. — Meni so se urivali med čitanjem razni pomisleki, ki se jih nisem iznebil. Žal, da mi ograničen prostor v tem listu brani, gosp. pisatelju slediti od kraja do konca s svojimi prigovori. Zato opozarjam samo na to razpravo in se dotikam le v važnejših slučajih razglasja med naziranj.

Najobširneje obravnava Hauptmann prvi in drugi oddelek. Naravno. Virov ni obilo. Treba je torej izravnati ta nedostatek s tolmačenjem in zaključki. Kdor namerava učiti drugo zgodovinsko resnico, kakor dosedanji možje, mora uvaževati vsestransko vire in naziranja; v tem pogledu pogrešamo v razpravi povse zadovoljive popolnosti.

Množica posameznosti nas pri tem ne odškoduje, ker dalekosežni sklepi nimajo take opore, da bi ji mogli zaupati brez pomisleka. Taka zadeva je „harmonija vokalov“ v Reziji. Ta pojav dokazuje, kakor trdi Boudouin de Courtenay, spojitev slovanske in turanske narodnosti. Hauptmann pa izvaja iz tega: V Reziji so bivali Slovani, a med seboj so imeli malo obrovsko posadko in od te imajo svojo govorico. Ako se je to vršilo v Reziji, tedaj bi morali pričakovati podobnih pojavov tudi pri drugih Slovanih, živečih nekda v enakih pokrajinah in v obližju ali pa celo v zvezi z Obri. In dalje je premisliti, je-li mogoče, da je usilila v Reziji maloštevilna, kulturno neprimerno nižje stoječa obrovska posadka slovanski večini znake svojega jezika v teku kakih 50 let? To je zoper vso empirijo. — Podobne pomisleke narekavajo Hauptmannovi zaključki iz Menandrove trditve, da so Obri premagane narode iz njihove domovine premeščali v tujino. Da se je vršilo to tudi na slovanskih tleh, poizkuša dokazati Hauptmann z imenom *Dudleipa*, *Dudleipi*, *Duljebi*, *Dulieb* na Štajerskem in Koroškem. Prepenetljiv da je dl v slovenščini. S to zadevo se bavi obširno in sklepa: *Duljebi* so rod, ki je prišel, od *Obrov* s silo prigan, iz nižin ob *Bugu*. Na Češkem in na Štajerskem se je njegovo ime preosnovalo po zapadnih slovanskih narečjih (*wurde westslawisiert*), dočim je na Koroškem obvaroval pristno obliko. In zakaj tam? Ker so Hrvatje, v gospodstvu nasledniki *Obrov*, preprečili posrebanje jezikovnih svojstev svojih podložnikov. — Recimo, da teorija o premeščevanju drži tudi na imenovanih tleh (mimogredé opozarjam samo na *Pircheggerjevo študijo: Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit v Mitt. d. Inst. f. oest. Gesch. Fschg., 33, 307, opomba 1: Der Comitatus Duleipa steht und fällt ja mit der einen Urkunde Arnulfs für Salzburg vom 9. III. 891., die zu Bedenken Anlass gibt*), moramo sklepati: Ako so dali *Duljebi* krajem ime, je morala biti njihova množica velika; v tem slučaju bi pa bili *Obrom* nevarni; ako jih je bilo malo, bi bili morali izginiti in ime bi se ne bilo moglo prijati krajev. Ako so *Obri* zató premeščali razne rodove — kakor pravi Hauptmann — da so dobili po svoji državi pestro zmes podanikov, ki se niso zavedali svoje skupnosti in so tlačanili svojim trinogom v topi rezignaciji, tedaj bi bil predpogoj temu ravnanju velika inteligenca in državniška smotrenost. Tudi bi bili morali podjarmiti večino slovanskih narodov, da bi mogli dobivati raznih malih gruč za svoj narodnostni mozaik. Nazadnje bi morali poročati o teh raznih dejstvih tudi razni drugi viri. — A *Obri* so bili surovi, neomikani, topi, za kulturo nevsprejemljivi nomadje (*Kos, Gradivo I, 303*). Zato tudi niso mogli nikdar podjarmiti drugih narodov tako, kakor si to misli

Hauptmann o Slovanih. Za dobo največje oblasti Obrov nastopajo Slovani — po virih! — večinoma samovlastno, na svojo pest in svoj račun, brez Obrov, ali celó zoper nje, to pa od druge polovice 6. pa do konca 9. veka (Kos I., 82, 83, 87, 108, 110, 113, 132, 135, 147, 148, 160, 163, 164, 166, 168, 178, 179, 195, 199, 215, 217, 220, 223, 225, 236, 238, 256, 280, 293, 312; II., 21, 26, 38, 39, 51, 72, 226, 227). Kakor so n. pr. pomagali Obri Langobardom (Kos I., 70, 134, 138, 140, 177) in Bavarcem (Kos I., 272), tako se so družili tudi s Slovani, samo bolj pogosto in za večje roke (Kos I., 85, 90, 106, 116, 120, 133, 138, 140), kar je povse jasno, ker so bili sosede. Iz poročil, kakor n. pr. pri Pavlu dijakonu 4, 28: „Agilulf . . . cum Sclavis, quos ei cacanus rex Avarorum in solacium miserat“ nikakor ni smeti sklepati, da so bili Slovani popolnoma pod obrovsko oblastjo, pač pa, da jih je vezal ž njimi dogovor na boj in obrano. Samo dva vira imamo, ki jih moramo tako tolmačiti, da so bili Slovani res pod peto Obrov (Kos I., 113, 154); to pa velja samo za posamične rodove. Viri torej ne podpirajo dovolj zaključkov g. pisatelja o razmerju med Slovani in Obri.

Prosteje so dihali po Hauptmannu samo Karantanci, ker njihova dežela ni imela za Obre tiste vrednosti, kakor spodnja Štajerska in Kranjska, prehodni deželi v Italijo. Tu so baje našli Obri prezimovališča okoli Ljubljane, dočim je celovška kotlina mrzla, a okorno gospodarstvo njihovih hlapcev slovanske narodnosti ni umelo nabaviti poleti dovolj sena za črede. Obri so postali hipotezi na ljubo klimatologi in geografii. Hauptmann ni pomislil, da je ljubljanska kotlina klimatično prav tako neugodna, kakor celovška, če ne slabeja (prim. Seidl, Klima von Krain v Mitt. d. Mus. Ver. f. K., 1891, 121 nsl.) in da so — po njegovi lastni trditvi — živeli tudi tukaj hlapčevski Slovani z istim svojim primitivnim in neokretnim gospodarstvom.

Navzlic podrejenemu položaju pa so se zedinili ti obrovski sužnji v „slovansko velesilo“, tako, da se je l. 629. dvignil Dagobert na prigovarjanje germanskih rodov zoper zapadne pokrajine Samovega kraljestva. Je-li mogoče, da bi se bila strnila pestra zmes brezpravnih obrskih podanikov, brez zavesti svoje skupnosti, živčih v tópi rezgnaciji, do „velesile“, ogrožujočo frankovsko oblast? — Po Samovi smrti — trdi Hauptmann — so prišli posavski Slovenci spet pod Obre; kajti ti so korakali l. 663. brez zaprek skozi spodnji Štajer in Kranjsko. Denimo, da so Obri šli skozi Posavje — virov nimamo — tedaj moramo po vsem tem, kar smo gori navedli, vendar vprašati se, da-li ni bilo to mogoče na podlagi dogovora? In odkodi vemo, da se je vršil prehod brez zaprek?

Karantanski Slovani — izvaja Hauptmann dalje — niso dobili enakopravne neodvisnosti, ampak le nov stan je prišel do vlade: „plemeniti ljudje“ ali nemško: Edlingi. To dokazujejo posamezni urbarji in listine ter 9 krajevnih imen osnove „Edling“; nahajamo jih najčestje tam, kjer so bivali Hrvatje. Žal, da mi je zabranjeno, pobaviti se s temi izvajanji podrobneje; samo to naj pripomnim mimogredé, da je bila okoli l. 650 in nsl. slovenska večina v Karantaniji tolika, da niso dajali krajem nemških imen. Te so torej iz poznejših dób in nimajo za zgodnje razdobje dokazilne moči. O bistvu „Edlingov“ tolmačenja še niso edina (prim. tudi Rozmanovo beležko, Čas, 1916, 278).

Dasi Karantanija (po H. str. 243) za Obre ni imela tolike vrednosti, so jo začeli v 8. veku ponovno nadlegovati. Da se jih otrese, pozove Borut Bavarce na pomoč. Ti prepode nomade, a si podjarmijo Karantance in njihove sosede, t. j. srednji Štajer, kakor pravi H. (str. 267); dočim so obdržali Obri spodnji Štajer in Kranjsko. — Poslednja trditev ni vzdržljiva. — Iz Kranjske so prišli l. 705 Slovenci na poziv vojvoda Ferdulfa v Furlanijo (Kos I., 195) in l. 720 so isti Slo-

venci navalili na Lauriano (Kos, I, 199). Vojvoda Ratchis je napadel l. 738 Kranjsko, ki ni bila obrovška posest (Kos, I, 215) — Leta 788 gredo Obri skozi Kranjsko v Furlanijo, maščevat Tasila. Hauptmann sklepa: Kranjska ni bila frankovska, torej je morala biti obrovška, že zato, ker so šli Obri skozi njene doline. Kako čudno se mora zdeti spričo teh trditvev, da so se borili l. 795 na strani vojvoda Erika zoper Obre tudi Slovenci pod Vojmirom! Ako omenja Alkuin v pismu, pisanem patriarhu oglejskemu Pavlinu, bližino paganske zemlje, je to seve, popolnoma pravilno; a sklepati iz tega, da je bilo Posavje obrovsko, ni mogoče. Območje oglejske cerkve je segalo pred slovansko invazijo precej daleč proti vzhodu njihovih alpskih dežel (Kos, I, 308); meja se ne da določiti. Dokaz za to pa je, da se je skliceval patriarh Ursus na stare pravice svoje cerkve, ko je l. 811 pred Karolom Vel. zahteval njegove odločitve zaradi preporne Karantanije. Te pravice so pozneje zaspale, ker so se te pokrajine popaganile; a pozabljene niso bile. Zato je bil patriarh Pavlin tudi nujno vabljen v Panonijo (Kos I., 299). In kaj je bilo bližje obrovskemu ozemlju, kakor oglejska škofija? In na to prostrano provincijo misli Alkuin, ne na točko Oglej ali Čedad. A paganska je bila tudi slovenska, v oglejskem cerkvenem območju ležeča zemlja, ki se lahko pokristijani z obrovsko obnem. Dejstva so pokazala, da je šlo pokrščevanje Slovanov neprimerno lažje, hitrejše in boljše, kakor pri Obrih. Z zapadno kulturo so se Slovani hitro sprijaznili; kajti od srede 8. veka jih nahajamo redkokedaj v boju zoper krščanstvo, pač pa zoper Obre (Kos I., 280, 293, II., 26, 38, 226, 227). Da so Franki morali nastaniti Obre v „rezervacije“, Slovanov pa ne, to je značilno za dobro razmerje. Zelo težavno je določiti, kam da je pripadala Karantanija v ožjem pomenu (prim. Pirchegger v Mitt. d. Inst. f. oest. Gesch. Forschg. 33, 299, 319); presenetljiva je pa Hauptmannova domneva (str. 274), da je bila Kranjska po spodnjem Štajerju in po zapadnem hrvaškem Zagorju zvezana z doleno Panonijo; to zahteva strogih dokazov.

Gledé mejá posameznih pokrajin postopa Hauptmann sploh precej prosto. Tako n. pr. določa (str. 267) misijonsko ozemlje solnograške nadškofije, držeč se spisa „*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*“; tu mu gre za sosede Karantancev, češ to so mogli biti samo Slovenci srednjega Štajerja, ker po imenovanem spisu je Drava južna meja. To ga pa kar nič ne moti, da izjavlja pozneje (str. 276), da Drava ni mogla biti južna meja pred l. 811, dasi *Conversio* l. 803 izrečno pravi, da je dobil Teodorik, nadškofov namestnik „*regionem carantanorum et confines eorum occidentali parte drauii fluminis, usque drauus fluit in amnem danubii*“.

S temi opazkami niso izčrpane nejasnosti in preporne točke. Ako priznamo resno stremljenje in znanstveno smotrenost, nam je vendar konstatirati, da prekipčarava pisatelj ni pripuščala, da bi bil umeril marsikatero misel; *nonum prematur in annum!* S to naglico prouzročeni, pomisleke izzivajoči rezultati pa bodo dali podbudo za nadaljne študije o starejši slovenski zgodovini: in to je prva zasluga Hauptmannove razprave. *Mantuani.*

Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, šesti zvezek, Celovec 1916.

Kljub vsakovrstnim težkočam je Mohorjeva družba tudi letos prinesla svojim društvenikom lep književni dar. Njena najboljša knjiga je brez dvoma šesti zvezek Grudnove zgodovine, ki nam opisuje in ponazoruje dobo od leta 1619 do leta 1792.

Iz avstrijske zgodovine je doba državnega absolutizma in centralizacije dovolj znana, zato je nepotrebno, navajati tukaj Grudnova izvajanja in trditve, ki ne prinašajo novih vidikov, temveč se naslanjajo na znana velika nemška dela, saj je Gruden znan kot kritično opazujoč elektor in objektivni relator.

Strokovnjaku in preprostemu čitatelju pa bodo posebej ugajala domača poglavja o kmetijskih uporih in o Krucih, dalje opis kulturnih razmer, plemstva in meščanstva, o trgovini in obrti; slednjič poglavja o slovenski besedi in pismu. Opis ljudskega življenja, kužni časi, čarovništvo in razbojništvo spopolnjujejo celotno sliko ter nam podajajo zraven „solnca“ tudi „senca“, ki je v tej dobi ni ravno malo.

Pri opisu cerkvenih odnošajev stoji v ospredju ljubljanska škofija in ustanovitev goriške nadškofije. To je umljivo iz stališča pisateljevega dosedanjega delovanja, toda gotovo porabi priliko, da nam očrta v glavnih potezah tudi Koroško in Štajersko ter tamošnje cerkvene razmere in njih vpliv na ljudstvo, ko bo govoril o preureditvah in premestitvah škofovskih sedežev na Štajerskem in Koroškem.

Splošno takratno šolsko revščino nam odkriva odstavek o šolstvu. V njem je posebej zanimivo, kar nam pové pisatelj o šoli v Rušah na podlagi razprav Božidara Wurzerja v Rušah.

Celoten vtis, ki ga dobi čitatelj pri čitanju šestega zvezka je: Grudnova zgodovina lepo raste po obsegu in vsebini. Pregledne, objektivne opise spremljajo dobro izbrane in številne slike. Par napak v letnicah je zakrivil korektor. Razvrstitev tvarine je pregledna in uporaba virov prav temeljita. Seveda smo in bomo imeli z ozirom na snov in njeno obdelovanje vsak tudi svoje posebne nazore in več ali manj utemeljene zahteve, ki izvirajo deloma iz naših individualnih nagnjenj, deloma pa so rezultat struj, katerim smo se ob študiju zgodovine priključili.

Kar smo želeli in nasvetovali posebej v „Carnioli“ v poročilu o petem zvezku, je pisatelj vse uresničil. Sprejel je posebej v šestem zvezku številna poglavja, ki so za nas in naš narod tem važnejša, ker nimamo velike lastne politične, oziroma državno-pravdne zgodovine in nam ravno ta poglavja odkrivajo, kako je živela in trpela, mislila in delala široka masa našega naroda, kar tvori našo pravo slovensko zgodovino.

Jezik je v šestem zvezku še pravilnejši in preciznejši, v celoti pa precej hladen in brez retoričnih prispevkov. To ima svoje dobre in slabe strani, znači pa pisatelja kot pripadnika struje, ki je posebej v nemški historijografiji nastala kot reakcija proti pisavi Rankeja in Mommsena. Pisatelj pa nam gotovo pritrdi, ako mu ne priporočamo takih stavkovnih zgradb, kakor je recimo na strani 903: „Na Dunaju so se krvavemu spopadu kolikor mogoče izogibali, ker niso bili za vojsko dovolj pripravljene in so vedno upali, da bode mogoče s pogajanjem sporna vprašanja poravnati.“

Mohorjeva družba si bo ohranila simpatije in materijelno podporo vseh slojev, ako bo izdajala takšna dela. Vzbujala z njimi ne bo le zanimanja, ampak poglobila tudi splošno izobrazbo našega naroda. J. Vesenjak.

Jahrbuch des hydrographischen Zentralbureaus im k. k. Ministerium für öffentliche Arbeiten. XIX. Jhgg. 1911. Das Savegebiet. A. Niederschlagsbeobachtungen 4⁰, 30 S. B. Wasserstandsbeobachtungen 44 S. Beilage: Hydrographische Übersichtskarte des Savegebietes 1:750.000 mit Isohyeten für das Jahr 1911. — Wien 1914. In Kommission bei W. Braumüller.

In den vorliegenden zwei Heften bietet sich bereits der XIX. Jahrgang in eisiger, beharrlicher Arbeit an zahlreichen Orten des Savegebietes von den Quellen der Save bis zur Mündung des Sotlabaches im Jahre 1911 gesammelter und in bewährter Form zweckmäßig in Tabellen vereinigter Angaben, welche die atmosphärischen Niederschläge, die Wasserstände der Flüsse, die Lufttemperaturen und die Wassertemperaturen von Flüssen und Seen des betrachteten Gebietes zum Gegenstande haben.

A. Die Zahl der in Tätigkeit befindlichen Beobachtungsstellen für die Niederschläge betrug im Berichtsjahre 93 (drei mehr als im Vorjahre). Sie liegen in den Höhenstufen zwischen 150 *m* und 1800 *m*. Für das Bestehen einer Hochgebirgswarte fehlt die Gelegenheit. Die Beobachter betätigten sich in dankenswerter und verdienstlicher Weise in gleichem Umfange wie in den Vorjahren. Ebenso folgt die ganze Einrichtung der Veröffentlichung einer feststehenden Norm, um Vergleichen und die Zusammenfassung mehrerer Jahrgänge für die Ableitung von Durchschnittswerten zu erleichtern. Man vergleiche daher darüber unsern Bericht über den XVIII. Jahrgang in Carniola 1915 S. 210–212.

Aus der „Übersicht“ der Niederschlagsverhältnisse ersehen wir, daß die Jahressummen des Niederschlages im Savegebiet einschließlich der Gurk im Jahre 1911 unternormal waren, sie betragen 87 % der Normalwerte. Die größten Jahressummen weisen auf St. Johann am Wocheiner See mit 2279 *mm*, Leskova dolina im Schneeberggebiet mit 2202 *mm* und Mitterdorf in der Wochein mit 2001 *mm*, die kleinste Jahressumme erhielt Kapellen bei Rann mit 725 *mm*. Acht Monate des Jahres hatten unternormale Niederschlagsmengen (Februar nur 13 % des Normalwertes), die übrigen vier übernormale (Dezember sogar 154 %). Es herrschte ein lebhafter Wechsel von zu rassen und trockenen Monaten, so daß keine längern Folgen mit gleichsinniger Abweichung zustande kamen. Im allgemeinen gelangte doch die für Krain normierte Verteilung des Niederschlages über das Jahr zur Geltung mit Maximalbeträgen im Juni und Oktober, sowie mit dem Hauptminimum im Februar; das zweite Minimum verschob sich auf die Monate August und Juli. Zugleich war der Dezember (wie erwähnt) übermäßig niederschlagsreich. Es fand demnach in den letztgenannten drei Monaten des Jahres 1911 im Sinne der Ausführungen in F. Seidl's Klima von Krain, S. 274, ein Herübergreifen des mediterranen Klimabereiches (mit regenarmem Sommer und regenreichem Winter) nordwärts bis über Krain statt. Am stärksten waren die Niederschläge vom 10. Juni und 24. Oktober, an welchen Tagen stellenweise über 100 *mm* gemessen wurden (1 *mm* Niederschlagshöhe bedeutet eine Niederschlagsmenge von 1 Liter pro 1 *m*² Bodenfläche). Die Trockenperiode vom 9. Jänner bis 12. März lieferte nur 9 % des normalen Niederschlages.

Durch die Schneefälle der ersten Tage des Monats Jänner erfuhr die vorhandene Schneelage eine bedeutende Verstärkung und auch die noch apert Arealen wurden eingehüllt, so daß das ganze Gebiet eine Winterdecke trug. Um den 21. Februar wurde der größte Teil des Gebietes unter 1000 *m* Seehöhe apert, anfangs März trugen einen Wintermantel nurmehr die höchsten Teile. Frühlings-schneefälle traten am 14. März und 4. April ein und hüllten das ganze Gebiet durch mehrere Tage ein. Die ersten Schneefälle des Spätherbstes stellten sich in den Hochlagen am 1. Oktober, in der Wochein am 19. November, in den übrigen Teilen im Dezember ein. Die tiefen Lagen waren zu Ende des Jahres wieder schneefrei.

Die geographische Verteilung der Jahressumme des Niederschlages kommt in der Isohyetenkarte zum Ausdruck. Als Gebiet geringsten Niederschlages mit weniger als 800 *mm* erscheint der östliche Teil des Sotlatales und der unterste des Savetales; als niederschlagsreichstes Gebiet mit einer Jahresmenge von mehr als 2400 *mm* treten die höchsten Teile der Julischen Alpen (Triglav etc.) und die Gipfelregion des Schneeberges hervor.

Für das gesamte Gebiet ausschließlich der Sotla und Kulpa berechnet sich für das Jahr 1911 eine mittlere Niederschlagshöhe von 1351 *mm* und eine Gesamtmenge von 13.440 Millionen Liter (gegenüber 1552 *mm* und 15.400 Millionen Liter im mehrjährigen Durchschnitte).

Die Jahresmittel der Temperatur waren durchwegs hoch und übertrafen die Normalwerte durchschnittlich um 0.8° C. Bemerkenswert ist die vom Juli bis Dezember reichende übernormale Periode mit einem mittlern Wärmeüberschusse von 2° C. Die niedrigsten Temperaturen wurden an der Mehrzahl der Stationen am 1. Februar erreicht, die höchsten stellten sich zumeist zwischen dem 25. und 28. Juli ein.

B. Die Wasserstandsbeobachtungen wurden an 82 Orten gepflogen und erscheinen ausführlich in Tabellen mitgeteilt. Verwertet werden sie zunächst für eine tabellarische Darstellung der Monats- und Jahresmittel der Wasserstände, alsdann für eine Zusammenstellung der Dauer der Wasserstände und eine Darstellung der charakteristischen Wasserstände. Eine besondere Tabelle enthält die Darstellung der erhobenen Wassertemperaturen. Hier erscheint die hohe Temperatur des Veldeser Sees besonders bemerkenswert (Februar 3.0° , August 23.9° , Jahresmittel 14.2° , beobachtet täglich 7 h 30 m vorm.) Eine „allgemeine Übersicht der hydrologischen Verhältnisse“ kennzeichnet zunächst den jährlichen Gang der Wasserführung der Flüsse. Entsprechend den unternormalen Niederschlägen war auch die Wasserführung unternormal. Sie hatte Maxima im November und Dezember sowie im Juni, Minima im Februar und August. Die Eisbildungen an den Gewässern des Savegebietes waren zu Beginn des Jahres nicht unbedeutend. Der Wocheiner See war vom 26. Jänner bis zum 13. März, der Veldeser See am 19. und 20. Jänner, dann vom 25. Jänner bis zum 4. März zugefroren. Die Wasserstandsbeobachtung mehrerer Flüsse (Save, Zeier, Laibach, Gurk, Kulpa) wird in einer graphischen Darstellung übersichtlich vor Augen geführt. In einer Schlußtablette erscheinen wichtige, durch fachmännische Untersuchung gewonnene hydrometrische Erhebungen an der Save und ihren Zuflüssen zusammengestellt (Profilfläche, Profilschwindigkeit, Wassermenge etc.).

F. S.

Zapiski.

† Dr. Franc Megušar.

Živimo v času splošnega umiranja, toda vsaka zopetna izguba slovenskega inteligenta in kulturnega delavca nas pretrese znova. V septembru 1916 nam je došla iz poljskega bojišča vest, da se je tam dopolnila usoda dr. Franca Megušarja. Z njim smo izgubili nadebudnega znanstvenika, predvsem pa naši prirodopisci vnetega in delavnega tovariša.

Dr. Franc Megušar se je rodil v Kamni gorici na Gorenjskem 8. septembra l. 1876. Detinska leta je preživel doma, kjer je obiskoval tudi prve ljudskošolske razrede. Ostali del ljudskošolske naobrazbe je prejel v sosednji Radovljici. Jeseni l. 1889 je vstopil na l. drž. gimnazijo v Ljubljani, ki jo je l. 1897 dovršil z zrelostno preizkušnjo z dobrim uspehom. Nato se je podal na dunajsko vseučilišče, kjer se je najprvo vpisal na pravoslovni fakulteti; pozneje pa je prestopil na modroslovno in se posvetil prirodopisni vedi. Decembra leta 1905 je bil promoviran za doktorja modroslovja.

Na prirodopisnem oddelku dunajskega vseučilišča je pričel v začetku preteklega desetletja uveljavljati priv. docent dr. H. Przišram novo eksperimentalno-biološko strujo, ki ji je načeloval in ki je imela svoje torišče v biološkem poskuševališču v Pratru. Megušar se je oklenil te smeri in je vstopil še za časa svojih študij (l. 1904) kot asistent v imenovani zavod, kjer je uspešno deloval do leta 1913. V svojem kabinetu je imel nad 150 malih terarijev z mnogoštevilnimi poskusnimi živalicami, zlasti iz skupine žuželk in rakov. Okrog teh je bilo osredotočeno vse njegovo delovanje. V zadnjem času pa se je mnogo pečal s študiranjem razvoja in življenjske prilagoditve pod vplivom raznih činiteljev pri močeradu. Jeseni 1912 je preiskal s posebno podporo cesarske akademije znanosti na Dunaju življenjske razmere jamskega živalstva v številnih jamah na Kranjskem. Pri svojih poskusih je bil Megušar zelo natančen, prav tako strog pa je bil tudi pri ugotovitvi iz njih sledečih rezultatov, ne samo do sebe, ampak tudi do drugih. To je dalo povod, da se je zadnji čas svojega bivanja na poskuševališču zapletel v nasprotje z drugim asistentom na zavodu. Vsled tega spora je Megušar zapustil biološko poskuševališče in je preselil vse nastavljene poskuse v svoje privatno stanovanje. Za časa svojega službovanja na poskuševališču se je Megušar namreč poročil (11./II. 1907) in si ustanovil lastno ognjišče. „Vse svoje poskuse imam doma“ — tako mi piše 24. VI. 1914 o svoji preselitvi — „in moram vsaj najbolj važne nadaljevati. Da imam mnogo dela,

si lahko misliš, kajti v tako majhnem prostoru ni lahko obdržati toliko živali pri življenju. Napravil sem si mal laboratorij v spalni sobi in kabinetu, in upam, da bo vse dobro uspevalo. Dolgo časa pa itak ne bom v tem položaju, ker se mi je od več strani obljubilo, da dobim za svoje poskuse poseben prostor. S prof. Wernerjem sva že poskusila na večih krajih, pa dosedaj žalibog nisva mogla dobiti pripravnega prostora. . . .“ Poskuse, pri katerih vzdržavanju mu je mnogo pomagala tudi žena, je po možnosti nadaljeval na svojem privatnem stanovanju. Ker pa takrat kljub prizadevanju vseučilišnega profesorja Wernerja tudi pozneje ni mogel dobiti primerne laboratorija, je sklenil zapustiti Dunaj in se ozreti doma po primerni službi. Posrečilo se mu je to v Gorici, kjer je sprejel 1. januarja 1915 mesto na kmetiškem kemičnem poskuševališču in je tam prevzel biološki oddelek. Tako je bil Megušar zopet v svojem elementu. Novo mesto mu je namreč nudilo najboljšo priliko za njegove študije in z veseljem se je lotil dela v svojem novem delokrogu, kjer je lahko takoj

† Dr. Franc Megušar.

teorijo preskusil tudi v praksi. Toda ni mu bilo usojeno nadaljnje delovanje. Pri naknadnih naborih je bil spomladi 1915 potrjen in sprejet v častniško šolo, iz katere je odrinil spomladi 1916 kot kadet na bojišče, kjer je padel že 3. avgusta 1916 na Poljskem pri Rudki Mirinski vsled strela v glavo.

Megušar je bil zastopnik eksperimentalno biološke smeri prirodopisnega raziskovanja. Z izredno trudoljubivostjo je napravljaval in proučeval mnogoštevilne poskuse in je o svojih lepih uspehih poročal v znanstvenih listih in na raznih zborovanjih. L. 1909 je poročal na zborovanju dunajske „K. k. zoolog.-botanische Gesellschaft“ o uspehih svojega proučavanja življenskih odnošajev potapnikov; 27.—30. septembra 1910 se je udeležil VIII. mednarodnega kongresa fiziologov na Dunaju s predavanjem „Künstliche Form- und Farbenveränderungen bei Gryllus“; 2. maja 1913 je poročal na seji cesarske akademije znanosti na Dunaju o ojkologiji jamskega živalstva in 21.—28. septembra 1913 je nastopil na zborovanju prirodopiscev in zdravnikov na Dunaju s predavanjem „Über den Einfluß äußerer Faktoren und über Vererbung bei Crustaceen, Insekten, Mollusken und Amphibien“; napovedan pa je imel tudi še referat „Voraussetzungen für eine annähernde Exaktheit des Experiments in Anpassungs- und Vererbungsfragen“, ki pa je vsled skrajšanega programa odpadel.

Tekom svojega delovanja je priobčil Megušar celo vrsto razprav in člankov, izmed katerih so važnejše naslednje:

Vorläufige Mitteilungen über die Resultate der Untersuchungen am weiblichen Geschlechtsorgane des *Hydrophilus piceus*. — Zoolog. Anzeiger, XXV. Bd., Nr. 679, 607—610, 1902.

Einfluß abnormaler Gravitationswirkung auf die Embryonalentwicklung bei *Hydrophilus aterrimus* Eschtz. — Archiv f. Entwicklungsmechanik der Organismen, Leipzig 1906, Bd. XXII, 141—148.

Über den Ausfärbungsproceß bei den Käfern. — Zentralblatt f. Physiologie, Wien 1906, Bd. XX, Nr. 9.

Über die Anatomie des weiblichen Genitalorganes bei *Hydrophilus piceus* L. — Doktordissertation aus den Zoologischen Instituten der Wiener Universität 1907.

Regeneration der Tentakel und des Auges bei der Spitzschlamm Schnecke. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1907, Bd. XXV., 135—143.

Regeneration des Caudalhorns bei der Seidenspinnerraupe. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1907, Bd. XXV, 144—147.

Regeneration der Coleopteren. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1907, Bd. XXV., 148—234.

Bastardierung zwischen *Hydrophilus piceus* L. und *Hydrophilus aterrimus* Eschtz. — Zentralblatt f. Physiologie, Wien 1907, Bd. XXI., Nr. 8.

Versuche an den Augen der Winkerkrabbe. — Verh. d. Morph.-Physiolog. Gesellschaft, 1907/08. Centralblatt für Physiologie, Bd. XXII., Nr. 9.

Das lebende Material und seine Pflege. — Zeitschrift f. biolog. Technik u. Methodik, Straßburg 1909, Bd. I.

Lebensgeschichte der Hydrophiliden. — Verhandlungen d. k. k. Zoolog.-botanischen Gesellschaft, Wien 1909.

Regeneration der Fang-, Schreit- und Sprungbeine bei Aufzucht von Orthopteren. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1910, Bd. XXIX.

Künstliche Form- u. Farbenveränderung bei Gryllus. — VIII. Internationaler Physiologen-Kongreß 1910.

Experimente über den Farbenwechsel der Crustaceen. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1912, Bd. XXXIII., 461—665.

Wachstumsmessungen an Sphodromantis bioculata Burm. (Zugleich: Aufzucht der Gottesanbeterinnen. IV. Mitteilung). Von H. Przißram u. Fr. Megušar. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1912, Bd. XXXIV., 679—741.

Über Beschaffung, Haltung und Züchtung jener Tiere und Pflanzen, welche bei Führung zoolog. Experimente, insb. mit Wirbellosen, als Futtermittel am häufigsten benötigt werden. — Zeitschrift f. biolog. Technik u. Methodik, Leipzig 1913, Bd. II. (1912), 327—348.

Oekologische Studien an Höhlentieren. — Carniola 1914, 63—83.

Za časa svojega delovanja na goriškem poskuševališču je objavil tudi nekaj slovensko pisanih člankov gospodarsko prirodopisne vsebine v „Primorskem gospodarju“.

S svojim resnim strokovnim delovanjem si je pridobil dr. Franc Megušar ugled in veljavo v znanstvenem svetu, kjer je bil dostojen zastopnik našega naroda, ki ga ni nikdar zatajil. Marsikatera obsežnejša novejša biološka dela se sklicujejo v posameznih odstavkih na važne rezultate njegovih raziskavanj. Megušar je bil v trajnem stiku z domačimi in inozemskimi znanstveniki in je žel od njih strani priznanje in pritrjevanje svoji metodi in svojim poskusom. Tako ga je n. pr. označil dunajski vseučiliščni prof. Werner v pismu z dne 15. XII. 1916: „Megušar war, wie er — ich möchte sagen — ein Fanatiker der Wahrheit und Gerechtigkeit war, so auch ein unermüdlicher, überaus gewissenhafter und mit großer Geduld und Ausdauer begabter Forscher, der auch mit einer Sorgfalt seine tierischen Pfleglinge betreute, daß man schon daraus erkennen konnte, daß ihr Wohlbefinden ihm ebenso Herzensbedürfnis war, wie es auch andererseits im Interesse des Gelingens seiner Experimente lag. Ohne Schonung gegen sich selbst lag er seinen Arbeiten ob, sei es im Laboratorium oder in der freien Natur und wie er gelebt hat, so starb er, in treuer Pflichterfüllung“. Vobče pa je bil mirnega in skromnega značaja in zaradi tega doma znan le krogu ožjih znancev in strokovnih tovarišev. Rad je prihajal v poletju v domači kraj, kjer se je vsako leto pomudil nekaj tednov. Vselej pa je v svojem plemenitem idealizmu do vede žrtvoval svojo osebno dobrobit znanstvenim zahtevam, kadar so razmere tako zahtevale.

Sredi delavne dobe ga nam je usoda ugrabila. Težak udarec je to za naše znanstvene vrste, še težji pa za njegovo rodbino, ki ji je bil vdan z globoko ljubeznijo.

Časten mu spomin!

Dr. Gv. Sajovic.

† *Dr. Friedrich Ahn*, porojen 5. maja 1861 v Celju, kjer je bil njegov oče gimnazijski profesor, je v Ljubljani obiskoval od l. 1871/72 do 1878/79 vseh osem gimnazij ter dovršil tu z odliko tudi maturo. V Gradcu je študiral klasično filologijo, staro zgodovino in slavistiko ter vstopil 1889 kot slavist v tamkajšnjo vseučiliško biblioteko za volonterja; 1907 je postal tam bibliotekar I. razreda ter umrl 19. septembra 1916. Znano je, da je l. 1909 nameraval za kustosa v ljubljansko licejko. — Njegovo literarno delovanje, ki se je javno pričelo l. 1894, je bilo večinoma bibliografsko. V našo domačo literarno zgodovino posezajo tiski: *Bibliographische Seltenheiten der Truber-Literatur*. (Graz 1894: Im Selbstverlage); *Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach. 1575—1580*. (Graz 1896: Leuschner & Lubensky); *Johann Mannel, Laibachs erster Buchdrucker. 1575—1580*. (Ponatisek iz: Publik. des Börsen-Ver. der deutsch. Buchhändler, Lpzg. 1897); *Der erste bekannte Kalender aus Johann Mannels Druckerpresse in Laibach*. (Wien 1906: ponatisek iz „Mitteilungen des öster. Vereins f. Bibliothekswesen“ X, Heft 3). Kot sotrudnik muzejskega društva za Kranjsko je objavil: *Eine „Newe Zeytung“ aus Georg Widmanstetters Druckerpresse in Graz, Laibach betreffend*. (Mitt. d. Musealvereins f. Krain XV., 1902, 71—75); *Johann Mannels deutsche Druckwerke (1575 bis 1593)*: Istotam XIX, 1906, 1—28; ter slednjič: *Die zeitgenössischen Buchdrucker als Förderer von Trubers Werk (1550—1595) v stari „Carnioli“ I, 1908, 112—120, a istotam II, 1909, 54* še notico: *Slavischer Bücherdruck im 16. Jahrhundert in Regensburg*. Kranjske se tiče tudi njegov l. 1905 v Gradcu hektografirani, a l. 1906 v „Jahrb. der Gesellschaft f. Gesch. des Protestantismus in Österreich“ natisnjeni članek: *Ein Verzeichnis der durch den zehnten Pfennig in Unterkrain eingegangenen Strafgelder in den Jahren 1614 bis 1618*. Ostali spisi njegovi veljajo Štajerski, posebej njenemu časopisju. 1900: *Die Grazer Buchdrucker des 16. Jh. u. ihre Druckwerke* (Grazer Montagsztg. 50, 51, 52); 1903: *Der älteste Einblattdruck Steiermarks* (Mitth. des Österr. Ver. f. Bibliothekswesen VII, 97—102); 1904: *Die Druckerpresse Widmanstetters zu Graz* (Istotam VIII, 144—149); 1910: *Das angeblich erste Druckwerk von Zacharias Bartsch* (Blätter zur Gesch. u. Heimatk. der Alpenländer I., str. 14/15). Glavno njegovo delo pa je: *Die periodische Presse der Steiermark in den Jahren 1848—1898* (Graz 1900); sledila so še tri nadaljevanja: I. *Nachtrag 1899—1903* (Graz 1904), II. *Nachtrag 1904—1908* (Graz 1909), III. *Nachtrag 1909—1913* (Graz 1915), — vse tudi v ponatiskih iz „Beiträge f. Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen“. Njegovo rokopisno bibliografijo Widmanstetterjevih tiskov hrani vseučiliška knjižnica v Gradcu. — Kot slavist je ostal dr. Ahn (razumel je in dobro govoril slovenščino, a pisal je ni) — pravzaprav brez pomena; saj je še kot bibliograf Trubarjeve dobe

(preko te ni segel) — le epigon Radicsevega dela, ter izrazito epigon le ene same študije njegove: „Geschichte des Deutschen Buchhandels in Krain“ (Publ. des Börsen-Ver. der Deutschen Buchhändler, N. F.: „Archiv f. Gesch. des Deutschen Buchhandels“. VI. Lpzg. 1881, pg. 72—93). Oslonil je ob to razpravo Ahn že svojo slavistično disertacijo „Bibliograph. Seltenh. der Truber-Literatur“; še bolj temeljito pa jo je uporabljal ter povečini z manjšimi novimi dostavki naravnost ekscerpiral v svojih nadaljnjih „monografijah“ o prvem ljubljanskem tiskarju Mandelcu. Skratka: določil je svet, smer in vso dalekosežnost slavističnih zanimanj drju. Ahnu Radics z omenjeno svojo študijo, ki prinaša (pri nas doslej edina o tem predmetu poleg Arkove brošure „Tristoletnica tiskarstva“ iz l. 1875, znane, da je bila prvi impulz spet Radicsu samemu!) — precej gradiva o našem tiskarstvu v 16., 17., 18. in 19. stoletju: o Janezu Mandelcu ali Mannlu (1575—1582), za njim o stoletnem premoru do l. 1678, ko je Widmanstetter v Gradcu tiskal za Ljubljano (Schönleben itd.); potem o prvem nasledniku Mandelčevem, iz Solnega grada priseljenem Janezu Mayru (1678 nasl.) ter o njegovi vdovi „Märin“ in sinu Janezu Juriju Mayru; nadalje o Ad. Friedr. Reichardtju ter spet vdovi njegovi, o J. J. Heptnerju († 1764) ter Egerju do njegovih naslednikov Klein & Kovač, slednjič o Ign. Al. pl. Kleinmayru, ki je prispel iz Celovca ter se kesneje (l. 1846) združil s Fedorjem Bambergom. Prav bi bilo, da bi kdo revidiral z današnjo akribijo to poglavje našega kulturnega življenja iznova ter nam določil domače tiske (latinske, nemške in slovenske) iz teh tiskarn vsaj do Blaznika, ki bi mu tikala potem posebna monografija zase.

Dr. Avg. Žigon.

† *August Leskien.* Dne 20. septembra 1916 je umrl tajni svetnik August Leskien, profesor slavistike na vseučilišču v Lipskem. Bil je med redkimi nemškimi jezikoslovci, ki je temeljito poznal slovanske jezike in jih nepristransko raziskoval. Rojen v Kielu 8. julija 1840, je študiral klasično filologijo v domačem mestu in v Lipskem; nato se je podal v Jeno, kjer se je, kakor Johannes Schmidt, pod vodstvom znamenitega jezikoslovca Aug. Schleicherja posvetil študiju primerjajočega jezikoslovja. L. 1867 se je habilitiral v Göttingenu in je postal po prerani smrti svojega učitelja izredni profesor za primerjajoče jezikoslovje v Jeni. Ko je bila l. 1870 na Lipskem vseučilišču ustanovljena stolica za slovanske jezike, je bil poklican Leskien na to mesto, kjer je uspešno deloval do svoje smrti.

Iz obsežnega polja primerjajoče lingvistike je omeniti njegove študije o litvanščini: *Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen*, 1876; *Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen*, 1884; *Die Bildung der Nomina im Litauischen*, 1891; s K. Brugmannom je izdal litvanske narodne pesmi in pravljice (1882). Leskien je bil nad trideset let soizdajatelj in sotrudnik Jagićevega „Archiva“. Znamenite so njegove „*Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen*“ (1885, 1893, 1899), „*Zur kroatischen Dialektologie Dalmatiens*“ (1888), „*Zur Kritik des aksl. Kodex Suprasliensis*“ (1909, 1910). Sodeloval je pri „*Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*“, „Indo-

germanische Forschungen“ in dr. V dveh člankih je zavrnil mednarodni esperanto kot popolnoma ponesrečen poskus, kako je rešiti problem umetnega svetovnega jezika. Med slavisti si je pridobila posebno popularnost Leskienova slovnica stare cerkvene slovanščine s teksti in glosarjem: „Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache“, ki je doživela pet izdaj. Prva izdaja (1871) sloni na jeziku Ostromirovega evangelija, druga (1886) je osnovana na jeziku zografskega zbornika in njemu sorodnih spomenikov. Za „Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher“, ki jo izdaja C. Winter v Heidelbergu, je Leskien priredil slovnico istega jezika brez tekstov in v latinski transkripciji; v njej je več primerjajočega jezikoslovja in dodani so novi odstavki iz debloslovja. V uvodu nam je podal v jasnih obrisih dragocene uspehe skoro stoletnega študija, ki je v zvezi z vprašanji o delovanju slovanskih blagovestnikov, o domovini cerkvene slovenščine in postanku slovanskih abeced. O uvodu te slovnice sodi ruski slavist V. Ščepkin, „daß seit Šafařík niemand mit solch edler Wissenschaftlichkeit und Unparteilichkeit über alle diese Fragen gehandelt hat wie Leskien“. Najznamenitejše Leskienovo delo, v katerem se zrcali njegovo obsežno znanje jugoslovanskih narečij, združeno z mojstrsko metodo podajanja gradiva, je njegova „Grammatik der serbo-kroatischen Sprache. 1. Theil: Lautlehre, Stambildung, Formenlehre“ (8°. XLVI + 588 str.), ki je izšla l. 1914 v isti zbirki. V njej se na premnogih mestih ozira tudi na slovenščino. Žal, da je ostala sintaksa najbrž v rokopisu nedokončana. — Zadnja Leskienova knjiga je zbirka 67 pravljic: „Balkanmärchen. Aus Albanien, Bulgarien, Serbien und Kroatien“ (Jena, 1915), ki jih je ponemčil za E. Diederichsovo serijo „Die Märchen der Weltliteratur“. J. Š—r.

Najstarejši statut mesta Gorice. Gorica se leta 1001. prvokrat omenja v zgodovini ¹⁾. Takrat je bila še v a. s. Kakor je iz poznejših listin razvidno, so se nahajale njene hiše pod grajskim hribom v bližini sedanje stolne cerkve. Ta del Gorice je ostal vas do začetka 16. stoletja, kar se da dokazati iz mnogih listin in drugih virov.

Leta 1202. se prvokrat omenja goriški grad ²⁾, tedaj dvesto let pozneje, kakor pa pod njim ležeča vas. Na površju hriba, na katerem še dandanes stoji grad, so nekateri uradniki in ministeriali goriških grofov postavili svoje hiše. Njim so se pridružili razni trgovci in obrtniki. Število hiš je v teku časa narastlo tako, da je tam nastal trg (mercatus, forum, markt). Leta 1210. so hiše, ležeče tik gradu na površju hriba, dobile tržne pravice. Rimski cesar Oton IV. je dovolil ondotnim prebivalcem, da so imeli vsako leto svoj tržni dan na praznik sv. Ivana Krstnika. Takratni goriški grof Majnhard (II.) je osvobodil tržane za sedem let vseh služnosti; le kadar je bilo treba staviti mostove, so morali pomagati ³⁾.

¹⁾ Glej moje Gradivo, III, št. 1 in 2.

²⁾ Gl. listino oglejskega patriarha Peregrina II. iz leta 1202. (Rubeis, Mon. eccl. Aquil., 644; Kandler, Codice dipl. Istr. ad a. 1202; Jaksch, Mon. Car., IV, št. 1524.)

³⁾ Cod. 534, f. 254 (saec. XVI in.) v državnem arhivu na Dunaju ima k letu 1210: „Graf Mainhart von Görz freidt des marcchts zu Görz burger aller dienst, ausgenommen des pruggenpaus auf siben iar, als im kaiser Otto vergundt hat ainen wochenmarckht, den er auf s. Johans taufferstag gelegt, aufzurichten“.

Trg Gorica je bil zase posebna občina ter je imel že leta 1307. svojo občinsko hišo. Takrat je izdal goriški grof Henrik (II.) poseben statut, ki je veljal za trg in za vas Gorico („tam in villa quam in foro“). V njem je določil, da se mora tretji del klavne živine, ki bi bila kupljena med Gorico in Razdrtim, na prodaj postaviti v Gorici. Ako bi pa bila kupljena onostran Razdrtega, se je morala vsa pripeljati v Gorico. Meso, sir, sol in druge take stvari so se smele prodajati le na javnem trgu v Gorici, vino pa v trgu in v vasi. Glavna semnja sta bila o sv. Jerneju in sv. Andreju, kakor še dandanes. Vsled starega običaja so smeli goriški tržani prodajati sol v trgu Gorici; zato so pa morali, kadar je bilo potreba, popravljati mostove, občinsko hišo, tržna vrata in obzidje. Razen kristjanov so takrat prebivali v Gorici tudi židje. Oboji, kristjani in židje, so morali hoditi na stražo. Goriški tržani so bili takrat davka prosti, le dac so morali dajati. Kadar je bila večja vojna, so morali pomagati z blagom in hrano.

Ta statut so Goričani sprejeli od Oglejčanov. Po njem so se ravnali že pred letom 1307., a tega leta ga je dal goriški grof Henrik napisati. Tu sledi besedilo omenjenega statuta:

1307, dne 25. maja. Gorica.

Cum res gesta literis mandatur, calumpnia remouetur, legitur. Nos Henricus Goricie et Tyrolis comes, Aquileiensis, Tridentine, Brixinensis ecclesiarum advocatus scire volumus universis presentem paginam inspecturis tam posteris quam modernis, quod nos sana et diligenti prehabita deliberacione per nos et nostros heredes civibus nostris Goricie presentibus et futuris hanc fecisse gratiam perpetuam et statutum, primo videlicet quod quicumque emerit ab ista parte Prewalt de bestiis et aliis omnibus animalibus, que mactari solent, tercia pars debet dimitti et vendi Goricie, relique due partes possint duci, quocumque mercatoris ipsorum animalium placuerit voluntati. — Item quicumque emerit de bestiis prescriptis ex illa parte Prewalt, totum debet (duci) in forum Goricieensem et ibi vendi et mactari. — Item carnes, caseus, sal et res huiusmodi alibi Goricie vendi non debeant nisi in foro publico secundum consuetudinem Aquileiensem actenus observatam, vinum autem tam in villa quam in foro vendi potest, dummodo nobis de dacio persolvatur. — Item quod in nundinis, hoc est in quolibet generali foro, sicut est in festo sancti Bartholomei, Andree et huiusmodi festivitibus proclamandis quilibet possit vendere et emere a media die precedente usque ad mediam diem proximam subsequentem secundum ius Aquileie conservatum. — Item quod cives Goricie habeant perpetuo ius salis in foro Goricie secundum antiquam consuetudinem, cum quo pontes, domum comunis et portas fori et eciam murum fori teneantur et debeant, quandocumque opus fuerit, reficere et aptare. — Item quoque quilibet, qui vendit vinum Goricie, quacumque mensura ipsum vendit, illam implere et conservare secundum morem Aquilegensis et consuetudinem teneatur. — Item quod omnes domus tam Judeorum quam Christianorum faciant vigiliis et circuciones prout Aquileie fieri per omnes generaliter consuevit. — Ipsi quoque cives Goricie et omnes vendentes iuxta Aquileiensem consuetudinem nobis dadium dare teneantur. — Nosque et heredes nostri ipsis civibus de Goricia promittimus et tenemur in stewr, equis asinis et exaccionibus quibuscumque nullam inferre neque facere aliquam gravitatem, hoc cum dumtaxat excepto, quod, si gwerra

fuerit generalis, nobis ipsorum merces et victualia, prout eciam Aquileie consuevit, ducere tenebuntur. — Promittimus insuper, quod nullius canipa sit exempta, sed omnes generaliter tam divitum quam pauperum in solvendo dacium sint comunes, et ipsos cives de Goricia secundum iura Aquileiensia in omnibus et per omnia conservare pariter et fovere.

Et ut predicta rata perpetuo per nos et nostros heredes permaneant atque firma, hoc patens privilegium eisdem civibus nostris de Goricia dari iussimus ipsumque nostri pendentis sigilli munimine roborari in presencia testium infra scriptorum, videlicet domini Geroldi dicti Rauh, domini Heinrici camerarii de Goricia, domini Pelegrini militum nostrorum, Waltone Francisci de Vngerspach, Reschlini officialis, Wsalschi de sancto Floriano, Gotesnamo Lippi Senensis, Vlrici pellificis, Laurenczuti sutoris, Nicolay institoris et alii fide digni. Actum et datum Goricie in domo comunis anno domini M CCC^o septimo in die sancti Vrbanii.

[Prepis v Cod. 594, f. 77' (saec. XIV) v državnem arhivu na Dunaju.]

Ta štatut je v sredi 14. stoletja nanovo izdal goriški grof Majnhard III. ⁴⁾ 1351, dne 14. februarja. Gorica.

Nos Meinhardus comes Goricie ac Tyrolis, ecclesiarum Aquileiensis, Tridentine et Brixinensis advocatus, scire volumus universis presentem paginam inspecturis tam posteris quam modernis, quod nos sana et diligenti prehabita deliberacione er pnos et dilectum fratrem nostrum, comitem Heinricum et nostros heredes civibus nostris Goricie presentibus et futuris hanc fecisse gratiam perpetuam et statutum, primo . . . (skoraj isto besedilo, kakor v prejšnji listini) . . . pariter et fovere.

Et ut predicta rata perpetuo per nos et nostros heredes permaneant atque firma, hoc patens privilegium eisdem civibus notris de Goricia dari iussimus ipsumque nostri pendentis sigilli munimine roborari in presentia testium infra scriptorum, videlicet domini Fridrici purgravii de Lunez, Nycolai de Cormon, Perti de Eberstain, Vlrici dicti Reuhel de Gramoglaio, Alberti, Heinrici, Nicolay hospit., Vlrici quondam Lippi, Friderici de Wippaco et aliis fide dignis. Actum et datum in castro nostro Goricie, anno domini M CCC^o quinquagesimo primo, die quarta-decima mensis februarii, indictione quarta.

[Prepis v Cod. 594, f. 78 (saec. XIV) v državnem arhivu na Dunaju.]

Dr. Fr. Kos.

Berichtigung. In der Abhandlung „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formatiōnen ihrer Standorte, II. Nr. 15“ S. 61, Abs. 2, 9. Zeile lies anstatt „weiter unten (sub Nr. 22)“ — an anderer Stelle. (Anmerkung. Sub Nr. 22 hätte nämlich eine für Krain neue *Iris* und eine mit dieser im Bereiche der Komarčawand gemeinsam vorkommende neue *Centaurea* beschrieben und deren Standort ausführlicher geschildert werden sollen. Wegen Raum-mangels wurde jedoch der betreffende länger gefaßte Artikel ausgeschaltet, um im nächsten Jahrgang VIII der „Carniola“ publiziert zu werden. Daher erscheint sub Nr. 22 *Orchis purpurea* behandelt, die mit der Vegetation der Komarčawand in keinem Zusammenhang steht).

⁴⁾ Primerjaj prej omenjeni Cod. 534, f. 255', ki ima k letu 1351. naslednjo notico: „Ain copye der statt Görz ordnung vnd statut des vichs, weins, stewrens vnd der marekht halbon, gefertigt durch graf Mainharten“.

Društveni vestnik.

† Franc Levec.

Častnemu udu „Muzejskega društva za Kranjsko“ v spomin
napisal dr. J. Šlebinger.

V začetku l. 1915 se je dvorni svetnik Levec poslovil od urada, kateremu je posvetil svoje najboljše moči, svoje najidealnejše namene. Upal je, da mu težko zasluženi pokoj vrne močno zrahljano zdravje, da porabi leta oddiha za opis svojih zanimivih doživljavaev, potovanj in spominov. In kdo med nami bi znal mikavnejše pripovedovati in kdo bi mogel več povedati o našem preporodu kakor Levec, ki je nad petdeset let neumorno sodeloval pri zgradbi naše kulture in bil središče slovstvenega življenja! Toda prišlo je drugače... Težki udarci zadnjih let so zlomili odporno silo moža, ki je preстал v življenju toliko gorja. Telesnim bolečinam in dušnim mukam je napravila smrt dne 2. decembra 1916 po kratki moški borbi popoldne ob pol tretji uri konec. — Mnogostransko zaslužno delovanje pokojnika naj opiše spretnejše pero v podrobni monografiji; sledeče vrstice naj pokažejo vsaj v glavnih potezah, kaj smo z Levcem izgubili.

Franc Levec se je narodil dne 4. julija 1846 na Ježici št. 12 („Pri Florjančku“), ob prijazni cesti, ki vodi Ljubljance k „Alešu“ na Posavje. Starši so se kmalu preselili v Radomlje pri Kamniku, kjer je deček ostal do svojega devetega leta. Nato je prišel k svoji stari materi, ki je imela pod Rožnikom (sedaj Čadova gostilna) slovečo „kavarno“. Od tu je hodil v ljubljansko normalko ter je v jeseni 1859 stopil v gimnazijo, ki jo je l. 1867 dovršil z izvrstnim uspehom. Bil je ves čas svojih srednješolskih študij med odličnjaki, s Fr. Šukljatom sta se kosala za prvenstvo. Mladega Levca je navdušil za materinščino v drugem razredu njegov profesor slovenščine, dobričina K. Melzer, „poštenjak od nog do glave, ki je žnal mnogo zgodovine, ki je resnično ljubil svojo „kranjsko“ domovino, nosil v prsih zlato srce, sicer pa kot pravi čudak imel na sebi mnogo učiteljskih slabosti in posebnosti“. Rad je dijakom pripovedoval iz svojih dijaških let, govoril je navdušeno o Vodniku, Čopu in zlasti o svojem ljubljencu Prešernu. „Takrat je meni“, piše Levec, „in marsikateremu mojih součencev mrena padla raz oči. Zavedli smo se svoje narodnosti ter pridno zahajali v licejalno knjižnico prebirat slovenske knjige“. Prof. J. Marn mu je vcepil veselje do književne zgodovine, blagi notar dr. Jernej Zupanec ga je zalagal s knjigami. Med dijaki mu je bil dve leti starejši Jos. Jurčič prijatelj; posebno pa je vplival na drugošolca Levca sedmošolec Ant. Umek, ki mu je pokazal „pravo zvezdo v nebeško poezijo“ in mu visoko povzdignil „zaneteni zgodnji up“; vse njegove zlate besede so mu bile zdravilo, ki so mu pokazale trdno pot. Tako je slavil Levec svojega blagega prijatelja v mladostnem navdušenju.

Nenavadno zgodaj je stopil Levec v javnost: kot tretješolec je objavil svoje prve pesmi. Ko se je 28. febr. 1862 poslovil gimnazijski vodja Janez Nečásek od zavoda, mu je učiteljstvo izročilo adresu, učenci pa so mu priredili bakljado in mu „v znamenje srčne hvaležnosti in resničnega spoštovanja“ poklonili „Venec“, zbirko pesmi dijakov iz raznih razredov. Levec, najmlajši med njimi, je prispeval s tremi pesmicami, ki ne zaostajajo za drugimi v tej zbirki. V prvi poveljuje ravnatelja kot mladino ljuba, ki „Mladež nesreče si branil, Nisi nam kratil pravice. Dolgo v spominu ohranil Vsak Te bo radostnih lic“. Druga je idilska sličica o sreči mlade matere, ko ji sinček prvič pokloni cvetko in prvič izgovori besedo „mama“. V tretji pesmi nas zagotavlja, da „Le k tebi bo moje srce hrepenelo, Za tebe, Slovenija, zmirom živelo!“ — Istega leta je priobčil Janežičev „Slovenski Glasnik“ (str. 253) Levčevo balado po narodni pripovedki: „Okamnjeni lovec“. V 18 nibelunških kiticah nam pripoveduje zgodbo o graščaku, ki je pozno rodbinsko srečo moral plačati s smrtjo drage soproge. V obupu in žalosti je preklinjal Boga in je hotel celo umoriti hčerko. Počasi se mu pomiri srce, išče si tolažbe v strastnem lovu. Neko nedeljo pridivja s spremljevalci k cerkvi sv. Primoža; molitev pobožnega ljudstva razkači graščaka, da začne preklinjati svetnika in Boga. V odgovor za to brezbožno početje se razlegne strašni grom, obda ga črn oblak, zrak nad njim zažari in božji zaničevalec okameni na mestu. Motiv nam kaže pot k M. Valjavcu, ki mu je postal baš tedaj nad vse ljub in drag. Janežičevemu Glasniku je ostal Levec ves čas zvest pesniški sotrudnik, posebno v zadnjih dveh letih Glasnikovega obstoja. — Jeranova „Zgodnja Danica“ je prinesla dne 20. avg. 1862 njegovo „Rožo“. V naslednjih dveh letih je objavil v „Učiteljskem Tovarišu“ s pseudonimom „Mirko Zorin“ par krajših lirsko-didaktičnih poskusov (n. pr. 1863: Cerkevica, Mladenič in vrba, Sonet; 1864: Sv. Cirilu in Metodu, Sonet, Konec šolskega leta, Kapela). Slednjič je Levec kot četrtošolec tudi sodeloval pri dijaškem listu „Torbica Jugoslovanske mladosti“, ki jo je izdajal v Zagrebu jurist N. Ravnikar. V njej je priobčil l. 1863 sonet „Dr. Janezu Bleiweisu“ z akrostihom „Non omnis moriar“. V njem nam slika žalostne razmere na Slovenskem; toda Bleiweis je prepopdil silovito meglo, razrušil snežene odeje in privabil rojake spet domu. „In zdaj livade naše so zelene in ti vrtnar si njih“. — Pesnica z refrenom „Vse drobno“ opeva veličast slovanskega dne, ko si složni bratje pribore svobodo. Ob slovanski lipi se mu poraja „Želja“, da naj postane slovenski rod krepak, naj prost napreduje in raste... Levčeva dijaška lirika kaže po večini krepko domoljubno tendenco; v poznejši dobi, posebno v Stritarjevem Zvonu (1870), prevladuje erotika. Izmed epskih motivov se mi zdi značilna njegova balada „Na straži“ (Slov. Glas., 1868): V temni noči straži ob zidu Mantove posavski junak. Pred dušo mu vstane slika o srečnem gospodarstvu ob strani drage izvoljenke, ki jo pred pustom popelje pred oltar. Med tem plane nanj iz zakotja divji Lah in mu porine nož v srce z besedami: „Prokleti nemški pes!“ — Levčeve

pesniške prvence so njegovi sošolci sprejeli s priznanjem, Levstik jih je odklonil.

Kot šestošolec je prišel Levec h Kersnikovim za učitelja. Srečne dneve, ki jih je preživel v krogu te odlične rodbine v Ljubljani, na Brdu in v Zatičini na Dolenjskem, nam je Levec prekrasno opisal v pristrčnih prijateljskih spominih na Janka Kersnika (Lj. Zvon, 1897). Podrobno analizo tega intimno-prijateljskega razmerja nam je podal dr. Prijatelj v svoji klasični monografiji o Kersniku, tu bodi le konstatirano suho dejstvo, da bi brez Levca ne imeli Kersnika! — Ob istem času, kakor Kersniku, je bil Levec tudi grofu Pacetu domači učitelj; in spet je njegova zasluga, da je Pace predstavil nemškemu občinstvu našega Prešerna v dovršenem prevodu (1869).

* * *

V jeseni 1867 se je Levec podal na Dunaj in se vpisal na modroslovno fakulteto, da sluša slavistiko pri Miklošiču, germanistiko pri Tomaschku, zgodovino pri Aschbachu in Lorenzu ter zemljepis pri Simonyju. Z Levčevim prihodom na Dunaj se je začelo med slovensko akademično mladino novo življenje. Levec in Šuklje sta bila početnika in voditelja tega gibanja. Ustanovilo se je slov. akad. društvo „Sava“, ki se je naslednje leto spojila z „Jugom“. — Leta 1869 je vstala prerrojena „Slovenija“, ki je postala trajno duševno središče vseh slovenskih akademikov. Na Dunaju se je Levec seznanil s Stritarjem, ki je združil mladi pisateljski naraščaj v literarnem društvu in v zadnjem letniku Janežičevega „Glasnika“ ter z „Mladiko“ stopil na čelo mladega slovenskega leposlovja in kritike. Stritarjev vpliv na Levca je bil velik, o čemer nam pričajo Levčevi dopisi Kersniku. „Njegovim besedam bolj verujem kot Mojzesovemu Pentateuhu. Ta človek je zlatega denarja vreden, pozna vse literature na svetu, ima estetiko popolnoma v glavi in vrh tega veliko zdrave pameti, bistrega uma, čutečega srca in neko posebno moč jezika. Umetnik je od nog do glave. Ko bi se tukaj nič drugega ne naučil, kakor kar od njega slišim, vedno bi moral usodi hvaležen biti, da me je na Dunaj pripeljala“. . . „Jaz sem se od njega več naučil, nego na univerzi in v vseh bibliotekah“. (Dr. Prijatelj, str. 110, 112). Ko je prišel še Levstik na Dunaj, ni mogla ostati njega krepka individualnost brez vpliva na dovtetnega Levca. „Kakor šolski otroci smo sedeli pred Levstikom in poslušali estetiško modrost njegovih ust“. Tako je dobilo navdušenje za Stritarja polagoma naravne meje, Levstik pa mu je ostal „dolgo vrsto let učitelj in prijatelj“. Visoko je cenil tudi Janežiča, „ki delaven kakor mravlja in priden kakor bučela piše izvirne knjige ali pa zalaga, kupuje in na svitlo daje spise slovenskih pisateljev“, kakor pravi „Radomljan“ - Levec v zanimivi oceni njegovega „Cvetja“, združeni s klicem do slovenske inteligence za podporo te prevažne beletristične publikacije, priobčeni v „Novicah“ (1868, str. 19). Ko se je Stritar odločil za izdajo „Zvona“, mu je bil poleg Jurčiča, Levstika, J. Ogrinca, Fr. Celestina tudi Levec med najmarljivejšimi sotrudniki. Prispeval je za prvi letnik s sedmerimi, v narodnem duhu zloženimi pesmicami, zbiral je gradivo za

„Slovenski Glasnik“, kakor se je imenoval na koncu posameznih številk kratek pregled vsega, kolikaj znamenitega na polju slovanske literature in umetnosti. Na „Besedi“, ki jo je priredila slovenska mladina dne 2. dec. 1870 na Dunaju Prešernu v spomin, je imel Levec slavnostni govor o Vodniku in Prešernu (priobčen v Slov. Nar. 1870, št. 144).

Tako se je bližal Levčev modroslovni trienij h koncu, pa tudi živahno literarno delovanje Stritarjevega kroga je močno ponehalo. Politične razmere v domovini so vrgle svoje sence na voditelja naših dunajskih literatov: po enem letu bridkih izkušenj je Stritar užaljen in utrujen ustavil izdajanje Zvona; Jurčič je že prej zapustil Dunaj, Levstik je umolknil in Levec je moral začeti misliti na svojo bodočnost. Prvo leto se mu je na Dunaju godilo, kakor se vobče godi slovenskemu vseučiliščniku. Nekoč sta z Jurčičem „pet dni oba živela ob enem samem goldinarju in še tisti je bil na pösodo vzet“. Ob nedeljah zvečer se je literarna družba večkrat shajala v Stritarjevem stanovanju, „kjer smo pekli krompir, jedli svinjino in sir, pili pivo — seveda na Stritarjev račun! — in poleg tega imeli literarne pogovore“. Tri leta je bil Levec na Dunaju domači učitelj pri ameriški rodbini Emile Sampson. Njegov gojenec James Camille Sampson je postal pozneje avstrijski državlján in je umrl l. 1896 kot legacijski svetnik v zunanjem ministrstvu na Dunaju. Ž njim je prepotoval alpske dežele, južno Nemčijo, nemški del Švice in severno Italijo. Kakor pripoveduje dr. Glaser, sta si učitelj in učenec na teh potovanjih, ki je trajalo vsako leto po več mesecev, ogledala zlasti stavbene spomenike, kiparske zbirke in slikarske galerije po večjih nemških in italijanskih mestih; v planinskih krajih pa sta lazila po gorah in se vozila po zelenih gorskih jezerih. Nekaj teh bogatih potnih vtisov nam je Levec obnovil v prijetnem kramljajočem tonu pisanih črticah: „Življenje po toplicah“ (I. Dobrna. Slov. Narod 1869, št. 94; II. Gleichenberg, št. 102, 109), „Lepi dnevi“ (Listki IV, 1873, 1—29), „Na domu in grobu Romejeve Julije“ (Lj. Zvon 1886).

* * *

V jeseni l. 1871 je prišel Levec v Gorico na gimnazijo za suplenta. Poučeval je v vseh razredih slovenščino, kateri je po Pleteršnikovem odhodu v Trst spet pripomogel do ugleda in veljave. Najprej je pri dijakih ustvaril temeljito slovniško podlago, navduševal jih za privatno berilo ter jih navajal, da so nabirali narodno blago. Slovenščina takrat ni imela nobenega učnega načrta, za ta učni predmet se ni brigala nobena šolska oblast. Učitelj je počel v šoli, kar mu je bilo drago. Levec je znal v vseh slovenskih učencih, ki so bili takrat na goriški gimnaziji, vzbuditi ognjevito navdušenje za domači jezik in slovstvo. Ko so završili slovniški pouk ter prebrali šolsko knjigo, tedaj so posebno radi prebirali narodne pesmi, slovenske in srbske. V višjih razredih je berilo oživljalo z življenjepisnimi in slovstvenimi zanimivostmi in je podal celotno sliko našega slovstva od Trubarja do najnovejše dobe. Pogled v šolska izvestja

teh dveh let Levčevega delovanja na goriški gimnaziji nam jasno priča, da je bil pouk slovenščine poverjen novi, sveži moči, ki se je zavedala važnosti tega predmeta. Tako je v petem razredu razen „temeljitega ponavljanja vse Janežičeve slovnice“ obravnaval tudi „nauk o podobah, prilikah i pesniških izdelkih z dotičnimi vzgledi v Janežičevem velikem cvetniku“; vsak mesec sta bili dve uri odločeni za deklamatorične vaje. V šestem razredu je bil govor „o narodnem pesništvu v obče, o srbskem in slovenskem posebej. Čitali smo narodne pesni v Janežičevem velikem cvetniku, Levstikov Kraljedvorski rokopis, nekoliko ženskih i nekoliko junaških srbskih pesnij; Schillerjevega Viljema Tella v Cegnarjevem prevodu“; l. 1873 pa Wallensteina v Cegnarjevem prevodu, kateremu je sledil „Kratek pregled novoslovenskega slovstva“. V sedmem razredu je obdelal „Osnovne stvari iz krasoslovja kot uvod v slovensko poetiko, epiko in liriko s posebnim ozirom na boljše slovenske leposlovne pisatelje. Vsak mesec po eno nalogo i po dve uri deklamatorične vaje, pri katerih so dijaki tudi svoje spise predavali“. V osmem razredu je bilo na vrsti „Staroslovensko glašo- in oblikoslovje“ (v šolskem letu 1872—3 je obdelal to snov že v sedmem razredu), „zgodovina staro- i novoslovenskega slovstva“. Svoje mnénje o staroslovenščini na gimnazijah je Levec povedal že l. 1871 v Narodovem podlistku (št. 10), kjer priporoča pouk hrvaščine na naših srednjih šolah namesto nepraktične staroslovenščine. — Med nalogami čitamo naslove n. pr.: Kak pomen imajo ljudske šole za narodno blagostanje in narodno omiko? Pomlad pri slovenskih pesnikih. Zakaj mora posebno izobraženi Slovenec poznati i tuje literature? ... Istočasno je bil Levec tudi pomožni učitelj na učiteljsišču.

Levcu se je posrečilo zbrati med goriškimi dijaki okoli sebe navdušene mlade moči, ki so dosegle v javnosti častna mesta. Naj omenim med njimi sedanjega goriškega nadškofa dr. Sedeja, dvorna svetnika Gabrijelčiča in Malniča, nadzornika dr. Primožiča in M. Zavadlala, dr. Okretiča, prof. Andr. Kraglja, zgodovinarja S. Rutarja, slavista K. Štreklja in pesnika Jos. Pagliaruzziya - Krilana ... Zrna, ki so pala v hvaležna srca učencev, obrodila so bogato žetev, katere je bil deležen v obili meri tudi učitelj-urednik. — Ko je bil Levec „nach den gesetzlichen Bestimmungen mit Ende Oktober 1873 enthoben“, so za njim prevzeli pouk slovenščine Fr. Hafner, Mat. Vodušek in Št. Širok, poznejši učitelj na Ciril-Methodovi šoli v Trstu.

V Gorici je Levec občeval s S. Gregorčičem, z dr. Lavričem in Fr. Erjavcem, ki je prišel istočasno ž njim v Gorico. Erjavec mu je postal posebno drag prijatelj, ki ga je Levec čestokrat spremljal na izletih. „Mnogo sem v svojem življenju srečal omikanih ljudi, a malo poznam takšnih, da bi bila njih družba prijetnejša nego njegova“.

Od decembra 1871 do septembra 1873 je bil Levec korektor in faktični urednik tednika „Soča“, ter prejemal za svoj trud v začetku 10 pozneje 30 K na mesec! Včasih je napisal skoro ves list sam; mnogo dela je imel s popravo rokopisov. V „Sočinem“ listku je opisal življenje

in delovanje za Goriško zaslužnega književnika in šolnika Valentina Staniča (1873), za katerega so mu tudi dijaki prispevali gradivo. Pod naslovom „Slovenski Abraham a Santa Clara“ (Soča 1873, št. 27, 28) je priobčil kapucina Ivana Svetokriškega (Lionellija) pridigo na novega leta dan iz pete knjige njegovih pridig, ki je za našega propovednika značilna po svoji vsebini in formi. Pod Levčevim uredništvom je slavist J. Baudouin de Courtenay objavil v „Soči“ (1872—3) „Nekatere opazke ruskega profesorja“, svoje prezanimive doživljaje med kmeti in izobraženci, ko je študiral slovenska narečja. Te „opazke“ še dandanes niso izgubile svoje važnosti, ker so verna slika tedanjih goriških kulturnih in političnih razmer. — Levec je ostal „Soči“ marljiv sotrudnik tudi še po svojem odhodu iz Gorice. Posebno v letih 1874 in 1875 ji je bil stalen poročevalec o ljubljanskih razmerah, ki v tistih časih niso bile razveseljive. Bičal je brezbriznost in nezmožnost naših političnih veljakov, ki sta se vnovič pokazali ob volitvah v mestni svet, ko so Slovenci prepuščali gospodarstvo ljubljanske občine političnim nasprotnikom. „Z ognjem in krvjo bi moral pisati, ko bi vam hotel narisati neskončno demoralizacijo ljubljanskih veljavnejših ali svojo veljavnost si domišljujočih narodnjakov“. (16. apr. 1874, št. 16). Da bi očistil to nezdravo ozračje, je izza kulis spravil v javnost razne prvaške nečednosti. V polemičnem članku o učiteljskih (1874, št. 17) je zahteval od učitelja temeljite splošne izobrazbe, „kajti njegova naloga je prevažna, da bi se mogla izročiti človeku, čigar dušne zmožnosti in moči niso na vse strani razvite“. — Poročal je mnogokrat o takih stvareh, ki si jih Jurčič ni upal priobčiti v Slov. Narodu. Vrh tega je v teh letih izdatno pomagal prijatelju Jurčiču pri Narodu; zalagal ga je s političnimi članki, z raznimi literarnimi in društvenimioticami, nekrologi itd. Levec-publicist! To važno stran njegovega delovanja nam je deloma odkril dr. Prijatelj, kolikor ga je potreboval v ilustracijo Kersnikove dobe, marsikaj pa še čaka raziskovalca, kajti Levec je dopisoval tudi v Einspielerjevega Slovenca, Edinost, Ljubljanski List, njegove članke je prinašala „Laibacher Zeitung“. Večina člankov je seveda ostala brez navedbe avtorstva, le nekaj jih je označenih s pseudonimi ali šiframi, in teh se je tekom njegovega pisateljevanja nabralo lepo število: Fr. L. Bistriški, Radomljan, Paulus (tako so ga imenovali njegovi dunajski sošolci); Signifer, Crucifer (dijaška priimka), Mirko Zorin (v „Učiteljskem Tovarišu“), Jaropolk, Svetlin, Anton Kos, A. K. (enako se je v Narodu l. 1878 velikokrat podpisoval Anton Koblar), Ivan Kovač, Bolhober, Strelec, Vladimir, Carniolus, Solus; Ššš, L. P., vlr. ali v. l. r., f. l., —v—, —c—, 4—7.

V začetku oktobra 1873 je dobil Levec mesto učitelja na ljubljanski višji realki, in na tem zavodu je deloval 28 let, t. j. do svojega imenovanja za ravnatelja ljubljanskega učiteljskega učiteljskega, dne 8. junija 1901. Prva skrb mu je bila, da napravi izpite iz svoje stroke. Dne 20. aprila 1876 je bil pred dunajsko izpraševalno komisijo za srednje šole aprobeiran iz

slovenščine kot glavni predmet in nemščine za nižje razrede. Spričevalo porabnosti z dne 8. aprila 1876 pravi, da je Levec „während der dreijährigen Verwendung seinen Dienstobliegenheiten sowohl hinsichtlich der Unterrichtsmethode, des Unterrichtserfolges, der Schuldisziplin, als auch in kollegialer Beziehung in zufriedenstellender Weise nachgekommen“. Dne 18. julija 1877 je bil imenovan za pravega učitelja, „mit der Verpflichtung, innerhalb des Probetrienniums die Lehrbefähigung für Geographie und Geschichte an Realschulen zu erwerben“. Tej zahtevi je mogel Levec zadostiti razmeroma pozno. Stanovski posli v šoli, literarno delovanje pri Zvonu in drugod, neprilike v rodbini — po dveletni bolezni mu je umrla soproga — vse to je zavleklo termin tje do 10. junija 1885, ko je napravil v Gradcu izpit iz zgodovine in zemljepisja kot glavna predmeta. Nato je bil s 15. julijem istega leta definitivno nameščen in 15. marca 1893 pomaknjen v osmi činovni razred. Po smrti prof. Kozine je Levec oskrboval na realki 22 let zemljepisni in zgodovinski kabinet in leta 1892 je zasnoval na zavodu numismatično zbirko.

Leveca kot učitelja in pedagoga nam slika njegov bivši učenec, prof. Ant. Funtek, sledeče: „Im Laufe seiner 28 jährigen Tätigkeit an der Oberrealschule bildete Levec ganze Generationen von Laibacher Realschülern heran, zu denen unter anderen auch der Novellist Cankar gehört. Bei souveräner Beherrschung des Lehrstoffes und lebhaftem Vortrage stellte er an seine Zöglinge ernste Anforderungen, wie er andererseits deren schriftliche Leistungen mit strenger Gerechtigkeit beurteilte. Ausschreitungen gegen die Ordnung und Disziplin pflegte er, ohne die üblichen Strafmittel anzuwenden, nur mit scharfen Worten zurechtzuweisen. So genoß er bei allen Schülern, ohne Unterschied der Nationalität, Liebe und den Ruf eines gerechten Lehrers“. (Laib. Zeitung, 1915, Nr. 149).

Pri mnogih poslih, ki jih je Levecu nalagala dvojna služba, profsorska in od l. 1886 še nadzorniška, se je vendar pridno udeleževal družabnega življenja in je bil dve desetletji središče književnega delovanja. Ko je po štiriletnem odmoru Stritar obnovil svoj „Zvon“, srečamo Leveca spet med njegovimi sotrudniki. V 23. številki II. letnika je s člankom „Slovenski šestomer“ izpopolnil Stritarjev spis o tem predmetu, češ da je Koseski po dobro premišljenem pravilu delal take šestomere, kakor jih zahteva za slovenščino Stritar. Preiskal je 1575 šestomero Koseskega in razglasil pravila, ki so se mu v njih pokazala. Ta stvarni članek je dal Janku Pajku povod, da ga je v Zori „ostro zgrabil, zgrabil tako, kakor dotlej v Slovencih ni bilo navadno“. Levec je hotel Pajku odgovoriti v „Zvonu“, kar pa Stritar ni maral; zato je Levec izdal koncem januarja 1878 ostro in brezobzirno pisano polemično brošuro „Pravda o slovenskem šestomeru. Odgovor mariborskemu šestomerniku Janku Pajku“. Kakor vemo iz Levčeve izjave (Levstikovi zbrani spisi, V. 363), mu je mnogo osebnih napadov na prof. Pajka „Levstik takorekoč narekoval v pero, ali pa jih je vteknil v rokopis, ko ga je pregledal pred natiskom“; enako je Levstikov ves napad na Pavlino Pajkovo.

Levstik je uvedel Levca v čitanje naših protestantskih pisateljev. Sad tega študija je lepa Levčeva razprava „Die Sprache in Trubers Matthäus“, ki jo je priobčil l. 1878 v izvestju ljubljanske realke. O priliki svojega dvakratnega večtedenskega bivanja v Laščah se je Levec seznanil z ondotnim narečjem, ki ga primerja s posebnostmi Trubarjevega jezika z vednim ozirom na staroslovenščino. Posebno poučen in zanimiv

Fr. Levca

je leksikalni del. Ta spis je časovno in po vsebini med prvimi našimi lingvističnimi monografijami. — Za domačo zgodovino posebne važnosti je Levčeva študija „Die Einfälle der Türken in Krain und Istrien“ v programu za l. 1891. V njej je opisal prvih 24 turških napadov na Kranjsko in 11 v Istro, oziroma na Primorsko sploh. Žal, da spisa v naslednjem programu ni nadaljeval; prvi del obsega namreč le turške napade do smrti Friderika III. (1493). O tem korenitem delu sodi stro-

kovnjak Rutar, da je glede na porabo virov in sestavo poedinih poročil jako natančen in popoln in da se mora prištevati „prvim zgodovinskim delom.“ (Lj. Zvon 1891, 500). — V zvezi s tem zgodovinskim spisom naj še omenim Levčev pregled kranjske zgodovine: „Zur Geschichte Krains“, ki ga je napisal za znano monumentalno publikacijo cesarjeviča Rudolfa „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“ (Wien 1891). V tej spretno pisani karakteristiki je odkazal turškim napadom in kmetiskim uporom več prostora ter se je povsod oziral na naše kulturne razmere. Pregled sega do l. 1814. —

Leta 1879 je Stritar otvoril v svojem „Zvonu“ galerijo podob naših najiminitnejših pesnikov in pisateljev. Na njegov poziv je prevzel Levec nalogo, spremljati te podobe s potrebnimi življenjepisi. Vsakemu pesniku je urednik odmeril prostora samo v dveh številkah. „Ti životopisi tedaj nikakor ne bodo Bog si ga vedi kako učene, korenite razprave o naših pesnikih in pisateljih, nego po domače se hočemo pogovarjati o njih, tako, kakor se moremo meniti o teh čestitih možeh dolgi zimski večer v veseloresni družbi omikanih ljudi.“ Tako so nastali oni klasični življenjepisi Val. Vodnika, Prešerna, Čopa, Sim. Jenka, ki jih občudujemo še dandanes. Koliko novega, človeškega nam je znal Levec pripovedovati o njih, kako blizu našemu srcu, našemu umevanju so ti graditelji naše prosvete! — Za „Narod“ je ocenil Davorina Trstenjaka ob njegovi literarni 40 letnici (1878, št. 258, 259), za Bleiweisovo 70 letnico je očrtal njegovo slovstveno delovanje (1878, št. 265—266); v daljših nekrologih se je spominjal zaslužnega rodoljuba Petra Koslerja (1879, št. 92—94), svojih dragih prijateljev Jož. Ogrinca (1879), Jos. Jurčiča (1881, št. 101—104) i. dr. — V koledarju Mohorjeve družbe za l. 1878 je opisal škofa Matevža Ravnikarja, za l. 1879 pa Matijo Čopa; v Večernicah (1880, str. 3—23) je podal Mohorjanom obširno sliko življenja in delovanja dr. Janeza Bleiweisa. — To prezaslužno delo je nadaljeval v Ljubljanskem Zvonu in v Knezovi knjižnici. Kot biograf je ostal Levec pri nas nedosežen. Narava ga je obdarila z izredno zvestim spominom in finim estetičnim čutom. In tako nam je podal za zgradbo naše slovstvene in kulturne zgodovine nebroj dragocenih kamenčkov, ki jih naj večča roka zbere iz davno pozabljenih in težko dostopnih dnevnihotic in feljtonov ter jih združi v pester mozaik.

* * *

Bogati osebni stiki s tedanjimi slovenskimi pisatelji, temeljito poznanje našega slovstva, jasen pogled za vse kulturne potrebe Slovencev in brezprimerna delavnost so usposobili Levca, da je prevzel po Stritarjevem odstopu osirotelo vodstvo slovenske književnosti: leta 1881 je postal Levec urednik Ljubljanskemu Zvonu, ki ga je vodil celo prvo desetletje. V zgodovini našega najstarejšega mesečnika so zapisana ta leta kot zlata doba. Vsa priznana pisateljska generacija se je zbirala okoli Zvona in prihajale so vedno nove, sveže moči . . . Prvi letnik je štel 46 sotrudnikov, v imeniku desetega letnika jih je zabeleženih — 211! Ni skoro

pesnika, pisatelja v tem desetletnem razdobju, ki bi ga ne čitali med Zvonovimi sotrudniki. Tu so zbrani stebri našega leposlovja: Jurčič, Kersnik, dr. Tavčar, Erjavec, dr. Mencinger, Trdina, dr. H. Dolenc . . . pesniki Gregorčič, Levstik, posebno pa Gorazd-Aškerc, čigar balade in romance ostanejo kras in ponos Levčevega Zvona. Po vzoru Janežičevega „Glasnika“, ki je bil „lepoznansko podučen list“, je začrtal Levec tudi „Ljubljanskemu Zvonu“ dvojno smer: leposlovno in poljudno znanstveno; s tem je zadostil našim tedanjim slovstvenim potrebam. Posebno važnost je posvetil Zvonovemu listku, ki ga je imenoval značilno „Slovenski glasnik“; v neštevilnih noticah je zabeležen vsak pojav našega duševnega življenja tedanje dobe, predvsem seveda naše slovstvo in umetnost. V prvih letnikih nam je Zvon celo podal najpopolnejši pregled slovenske cerkvene književnosti; od l. 1888. nas je njegova „Bibliografija slovenska“ obveščala le o onih književnih novostih, ki so se poslale Zvonovemu uredništvu. Razen tega je imel stalne poročevalce za ostale slovanske književnosti. Urednik sam pa je v Zvonu uspešno obdeloval svoje priljubljeno polje domače slovstvene zgodovine.¹⁾ Neprecenljiva ostane Levčeva zasluga, da je znal vzdriniti in privabiti za literarno delo

¹⁾ Levčevi literarni eseji, nekrologi v „Ljubljanskem Zvonu“:

I. (1881): Prešeren v Nemcih (O Samhaberjevih „Preširenklänge“ in njih kritikah v nemških revijah). 55. — Dva napisa Prešernova (na velikem zvonu pri Sv. Joštu nad Kranjem in na grobu Marije Simonettijeve). 127. — Imenitna knjiga (Pypin-Spasovič, Istorija slavjanskih literatur). 128. — † Fran Svetličič. 255. — † Vojteh Ullrich. 640.

II. (1882): Dve uri pri slovenskem pesniku (Jos. Virku). 13–18. — Prilogi Prešernovemu životopisu (I. Dva lista Prešernova Čelakovskemu). 49, 110. (nadaljevanje v VIII. in X. let.) — Zlata knjiga (Poezije S. Gregorčiča). 312–5, 436–442. — Spominski list dr. Lovro Tomana. 377. — Jagičeva „Specimina linguae palaeoslovenicae“. 429. — „Archiv für slav. Philologie, VI, 2, 3: str. 432, 700. — „Vračara ili Baba Hrka.“ Opereta Davorina Jenka. 435. — Langus in Prešeren. 567. — „Mars'kteri romar gre v Rim, v Kompostelje“ (akrostih). 568. — Prešernova ura. 574. — Jurčičeva slavnost na Muljavi. 573. — Knjige družbe sv. Mohorja za l. 1882. 697. — Andrej Einspieler (70 letnica). 755–8. — Nekrologi: Fran Hlavka. 369. — Gjuro Daničič. 770.

III. (1883): Paul Wiener. Mitreformator in Krain. (Vsebinski posnetek Elzejeve razprave). 73. — † Ivan Šolar in dr. Štefan Kočeyar. 253. — Slovenska književnost (Krajčeva „Narodna biblioteka“). 258–260. — Nemška knjiga v Rusiji (Rußland v. H. Roskoschny). 264. — Werdlova puška (Comela pl. Sočebdana). 330. — † Dr. Jarnej Levičnik. 401. — Volkodlak. Narodno blago iz Dolenje vasi pri Ribnici; zapisal v Peklu. 771.

IV. (1884): Nekrologi: Janez Zlatoust Pogačar. 128. — Jovan Vesel Koseski. 251. — Janez Božič. 445.

V. (1885): † Karol Rudež. 121. — Vodnikovi pesmi „Premaga“ in „Mirov god“. 418, 508.

VI. (1886): Prešernovo pismo iz l. 1834. str. 314. — Kako se zagovarja kačji pik (iz Rudeževe zapuščine). 315.

VII. (1887): † Avgust Dimitz. 58. — Slovenski pisatelji Liška, Linšker in Cingermajer. 188. — Poezije Jož. Pagliaruzzijsko-Krilana. 314–6. — Fran Erjavec. Predavanje dne 17. aprila 1887 v ljubljanski čitalnici v prid Erjavčevi ustanovi. 413–425. — † Viktor Dolenc. 505. — † Fran Levstik. 763.

mного pisateljskih moči, ki bi ostale za našo književnost sicer izgubljene. Koliko napornega dela in bridkih razočaranj mu je povzročal uredniški posel, vidimo sedaj v dr. Prijateljevi študiji o Kersniku, kjer nam je v oddelku „Slovensko slovstvo pod vodstvom Levčevega Ljubljanskega Zvona“ (str. 411—464) na podlagi prezanimive korespondence odgrnil zastor v Levčevo uredniško delavnico. Često je že omagoval na tej trnjevi poti in že je hotel odložiti nevhvaležno breme, toda prijatelj Kersnik ga je bodril: „Ti ga ne smeš pustiti, ker si zrašččen z njim in ker brez Tebe „Zvon“ ni več „Zvon.““ In tako je Levec še vztrajal do konca leta 1890, akoravno so se zadnje čase obili uradni posli pomnožili tako, da je le stežka poleg njih oskrboval upravništvo in uredništvo. „Pretekla štiri leta sem list uredoval samó v poznih ponočnih urah in večkrat niti na najnujnejša pisma gg. sotrudnikov nisem odgovarjal, ker odgovarjati res nisem utegnil. To pa je moralo sčasoma škodovati listu ter ga zavirati v njegovem razvoju. Da bi se zatorej nekoliko razbremenil, oddal sem upravo „Ljubljanskega Zvona“ Narodni tiskarni, tiskovne korekture in nekoliko uredniškega posla sta prevzela g. Jožef Cimperman in g. Anton Funtek; izdavitelj lista bode odslej g. Janko Kersnik, odgovorni urednik pa g. dr. Ivan Tavčar.“ (Lj. Zvon 1891, 55). Nastopili so novi funkcionarji, ki so lahko dalje gradili na trdnem Levčevem temelju. —

* * *

VIII. (1888): Prilogi k Prešernovemu životopisu. (Nadaljevanje iz II. letnika; gl. let. X.): II. Prešernova doktorska diploma. 301; III. Dr. Baumgartenovo spričevalo. 303; IV. Prešeren praktikant pri c. kr. kamorni prokuraturi. 303, 365, 435; V. Prešeren v Celovcu. 567—573; VI. Rodovnik Prešernov. 691. — Jos. Cimpermanove „Pesmi“. 370—4. — Levstikova literarna ostalina. 382—4. — Spomini o Josipu Jurčiču. Berilo pri „Jurčičevem večeru“ v Ljubljani dne 18. marca 1886. 418—429. — Nekrologi: Dr. Valentin Zarnik. 305—8. — Lovro Žvab. 573. — Anton Raič. 635. — Jakob Volčič. 763. — Janko Gruden. 766.

IX. (1889): Listine in pisma iz Vodnikovega življenja. Priobčil iz arhiva „Matice Slovenske“. 393—418. — Vijolice. Pesmi za mladost. Zložila Lujiza Pesjakova. 571—3. — Janežičev nemško-slovenski slovar. Tretja izdaja, priredil A. Bartel. 700. — Nekrologi: Josef Jireček. 63. — Karl Deschmann. 254. — Matej Cigale. 307—9. — Janez Hozhevar. 379; Levstik in Hozhevar. 380. — Ivan Belec. 447. — Jernej Francelj. 448.

X. (1890): † Davorin Trstenjak. 166—174. — Prilogi k Prešernovemu životopisu (gl. let. II., VIII.): VII. Prešeren priseže za civilnega in kriminalnega sodnika. 175; VIII. Prešeren prosi odvetniškega mesta v Ljubljani, v Postojni in v Kranju. 176. — Duh Trstenjakov po „Ljubljanskem Zvonu.“ 319. — † Jernej Križaj-Severjev. 508.

XI. (1891): Fran Levstik. Berilo v ljubljanski čitalnici dne 25. sušca 1888. leta v prid Levstikovemu nagrobnemu spomeniku. 3—21. — „Kje so moje rožice?“ Nemški izvirnik Orožnove pesmi „Vse mine.“ 116—9. — Popotnikov koledar za slovenske učitelje. 120.

XVII. (1897): Janko Kersnik. Prijateljski spomini. 535—544.

XVIII. (1898): Slovenski pravopis. 276—283.

XX. (1900). Prešernov album: Prešernova podoba. 857—860. — Fr. Potočnikov dnevnik o Prešernovi smrti. 875.

Kakor z „Ljubljanskim Zvonom“, tako je Levčevo delovanje tesno združeno z razvojem naše prve literarne organizacije, z „Matico Slovensko.“ Dne 14. junija 1882 je postal njen odbornik, od 1886—1892 je bil prvi podpredsednik, skoro dvajset let je načeloval književnemu odseku in po Marnovi smrti jo je kot predsednik spretno vodil štirinajst let, dokler ni 17. julija 1907 odložil mesta društvenega predsednika in obenem izstopil iz odbora. — Takoj ob njegovem vstopu v to književno korporacijo mu je odbor poveril uredništvo Letopisa za l. 1882—3, ki ga je preosnoval v zbirko „učeno-znanstveno in popularno-znanstveno pisanih slovenskih razprav.“ Prenovljeni Letopis „kaži in pričaj omikanemu svetu, koliko morejo pisatelji slovenski svojega, izvirnega ustvariti v raznovrstnih strokah človeškega znanja“; razprave naj bodo v ozki dotiki in tesni zvezi z našim narodom. Tako urejevan Letopis bi nam nadomestoval slovenski znanstven časopis, „a z druge strani bi pospeševal idealne težnje naše po splošnem napredku in vsestranskem razvoju književnosti slovenske ter ž njo vnemal in hranil sveti plamen domovinske ljubezni in narodne zavednosti naše, katerih nobena stvar ne vzbuja in ne vzdržuje tako, kakor proučevanje domačega jezika, domače zgodovine in občno spoznavanje samega sebe.“ (Predgovor v Letop. 1882—3). Po teh načelih je še uredil matične Letopise za l. 1885, 1886, 1887, in tak je ostal Letopis, dokler se ni l. 1899 delil v „Zbornik znanstvenih in poučnih spisov“ in v pravi Letopis, to je pisarniško poročilo o delovanju Matice. — S tistimi čudnimi domoljubnimi, „neplačanimi“ tajniki se je začela pri Matici babilonska zmešnjava, v društvenih knjigah se je pojavil tak nered, da je bilo treba likvidacije; zato se je Levec zavzemal za to, da se nastavi pri Matici plačan in stalno nameščen tajnik, ki je duša vsakemu literarnemu društvu. V začetku svojega odborništvja je Levec deloval na to, da se letnina zviša na 6 K, ker z običajnimi dohodki Matica ne more uspešno delovati in vsestransko napredovati, in da se tako zjednači nepravilno razmerje med ustanovniki in letniki. Tudi ni odobral mnenja onih, ki so jo hoteli preosnovati v nekako znanstveno akademijo, ne meneči se za to, da Matica za tako drago poskušnjo nima niti denarnih sredstev niti pisateljev, niti ne bi imela v narodu samem dovolj zaslombe in podpore. Matica naj ne zalaga šolskih knjig, ker se te počasi prodajajo in vsled tega pri glavnici izposojene novce jako počasi povračujejo; zato bi pri tem morala zanemarjati tiste svoje društvenike, ki zahtevajo od nje zabavnega in poučnega berila. Zagovarjal je načelo, da naj se dobrega pisatelja tudi dobro plača; stiskanje novcev in skoparenje v tem oziru bi bilo na škodo Matici in naši književnosti. — Ker je aparat štiridesetih, po vsem svetu raztresenih odbornikov silno okoren, je Levec l. 1883 zagovarjal in živo priporočal Šukljetov predlog, da se voli samo dvajset delavnih, v literarnih stvareh preskušanih odbornikov in sicer 15 v književni in petorica v gospodarski odsek. Matica ni zavod za vzajemno slavljenje in češčenje, ampak literarno društvo, kjer odborništvu ni nobena čast, ampak nalaga vsakemu pravemu odborniku mnogo resnega dela.

Odbornik bodi, kdor je s svojimi deli dokazal, da je vreden tega zaupanja, pa si bodi duhovnik ali posvetnjak! (Prim. Lj. Zvon. 1883, 809—811). Oba umestna načrta, namreč preustroj odborništva in zvišanje udnine, se sicer nista izvršila, pač pa se je pomladilo književno delovanje Matice. Za leposlovje, izvirno in prevodno, se je osnovala „Zabavna knjižnica“ (1886); za njo je Levec uredil dva zvezka dragocenih Erjavčevih izbranih spisov (1888, 1889) s prekrasnim življenjepisom. Z malokatero knjigo je Matica svojim udom tako ustregla kakor z Erjavcem, ki ga že dolgo let iščeš zastoj v knjigotrštvu. Ko je dobivala beletrija „Zabavne knjižnice“ dovolj domače hrane, so se osnovali „Prevodi iz svetovne književnosti“ (1904). Važna je publikacija „Slovenska zemlja“ (od l. 1892), opis slovenskih pokrajin v prirodoznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru. V njej je opisal S. Rutar Pokneženo grofijo Goriško in Gradiščansko, samosvoje mesto Trst in mejno grofijo Istro ter Beneško Slovenijo; Fr. Orožen nam je podal opis Kranjske, kateremu sta sledila pozneje še M. Potočnik s Koroško in Ferd. Seidl z znamenito monografijo Kamniških alp. Prof. Štrekelj je začel izdajati obširno zasnovano zbirko „Slovenskih narodnih pesmi“ (od l. 1895); z nasveti in korekturami je Levec pomagal prof. Glaserju pri spisovanju njegove „Zgodovine slovenskega slovstva.“ V Letopisu za l. 1894 je Levec postavil umrlemu Matičnemu predsedniku Jož. Marnu časten literarni spomenik, s fino analizo 30 letnikov njegovega „Jezičnika“, v katerem je Marn „korenito ocenil naše pesnike in pisatelje ter prvim veleumom našega naroda postavil sijajne spomenike.“

Levec je mogel že na prvi skupščini, ki jo je vodil kot predsednik, poročati, da Matica na vse strani stalno napreduje, da število društvenikov raste in da je gmotno stanje društva ugodno. „Pozna se, da društvo zasaja v narod vedno močnejše korenine in da se razrašča v lepo košato drevo.“ — Ko je l. 1892 v Ljubljani umrl trgovec Ant. Knez v svoji oporoki postavil Slov. Matico za glavnega dediča vsemu svojemu premoženju v ta namen, da se obrestli „Ant. Knezove ustanove“ porabljaajo v izdavanje cenene zabavne in poučne knjižnice, je začela Matica z letom 1894 izdajati „Ant. Knezovo knjižnico“, kateri je bil Levec trinajst let urednik. Okoli novega glasila je zbral elito naše tedanje beletrije, da imenujem med sodrudniki dr. Detelo, Govekarja, Mencingerja, Meška, Cankarja. Njegove uredniške vrline mi je č. g. Meško, s katerim je Levec živel do svojih zadnjih dni v prijateljskem razmerju, v dopisu z dne 15. decembra 1916 označil s temi besedami: „Kot urednika nisem Leveca čez vse druge literate spoštoval samo, ker sem videl, da res razume svojo stvar do zadnje pičice, temveč tudi zaradi njegove res gentlemenske finosti. Ko sem stopil v krog Matičinih sodrudnikov, sem bil pravzaprav šele začetnik, navzlic „Hrastu“, „Trnju in lovorju“ in romanu „Kam plovemo?“ . . . A Levec mi ni kazal nikoli, kako da sem še slab in nezrel, kazal morda na kak žaljiv in ohol način. Pripisoval je na rob rokopisa svoje opazke, popravljal jezik — v skrajnem slučaju zapisal

opazko: „Zakaj pa ne tako . . .?“ — črtal, ako je bilo kje neizogibno potrebno in na robu pojasnil, zakaj je črtal. Potem mi je rokopis poslal, da sem videl, kakšen da pride v tisk. Take obzirnosti nisem našel pri nobenem uredniku ne prej ne pozneje. . . . Cenil sem pri Levcu to, ker sem videl, da on pisateljevo delo res spoštuje in da je prepričanja: „Kdor da svoje ime za spis, mora vedeti, kakšen da pride v tisk!“ Učil sem se po tej metodi več, se mi zdi, ko če bi bral o pisateljstvu debele knjige. Seve mi je prilično pisal tudi marsikaj o teoriji povesti. . . .“ Enako je Levec visoko cenil Cankarja, svojega bivšega nadarjenega učenca na realki; bil je navdušen za krasoto njegovega jezika.

Poučni del Knezove knjižnice je navadno oskrbel Levec sam z raznimi književno-zgodovinskimi črticami. V drugem zvezku (1895) nam je nad vse zanimivo opisal Matijo Valjavca, svojega ljubljenca izza dijaških let. Uredil je vzorno njegove „Poezije“ ter jih z obširnimi uvodom izdal l. 1900. — Veličastno se je izvršil dne 12. oktobra 1897 prenos Kopitarjevih smrtnih ostankov v Ljubljano. Matica je preskrbela grobnico in dala okusno prirediti z Dunaja pripeljani spomenik. Ko je sprejela slovenska zemlja v svoje naročje rojaka evropske slave, izpregovoril mu je Levec kot načelnik pripravljalnega odseka in predsednik „Slov. Matice“ prekrasen nagrobni govor (IV, str. 184—7). — V petem zvezku nam je z novimi doneski pojasnil čudno zgodovino Strelovega „Popotnika“ z ozirom na svojega pesnika in glede napeva, ki je, kakor ga je pel Legat l. 1847 na Dunaju, normanska romanca. — „Ob stoletnici Janeza Vesela Koseskega“ je objektivno ocenil senčne in solnčne strani pesnika in ga presodil „po velikanskem vplivu, ki ga je imel na svojo dobo in po čudovitem uspehu, ki ga je dosegel med svojimi vrstniki.“ — Sedmi zvezek je prinesel Levčevo slavnostno predavanje ob Prešernovi stoletnici dne 2. decembra 1900 v Narodnem domu in dne 4. dec. v deželnem gledališču v Ljubljani. Kakor je Levec trideset let prej z mladeniškim ognjem pred dunajskimi Slovenci budil zanimanje za našega Prešerna, tako je zdaj kot zrel mož ob pesnikovem jubileju pred izbranim občinstvom z umerjeno besedo kazal na trajne zasluge Prešernove za slovenski narod, ki naj časti in slavi „tistega moža, ki mu je zapustil neizčrpni zaklad neumrjočih poezij in ki ga je določila milost božja, da je ustvaril slovensko pesništvo, položil neomajni temelj naši posvetni lepi književnosti ter zanesel slavo slovenskega imena preko mej svoje domovine“ (str. 215). Tako sta oba govora nekaka mejnika mnogoletnega dela, ki ga je Levec posvetil temeljitejšemu spoznavanju Prešernovega življenja in umevanju njegovih poezij. In med zadnjimi črticami, ki so potekle za javnost izpod Levčevega peresa, je komentar k Prešernovemu „divnjeku“ v „Judovskem dekletu.“¹⁾

* * *

¹⁾ V koledarju šolske družbe sv. Cirila in Metoda za leto 1907, str. 27—30. Levec je dokazal, da si pesnik izraza „divnjek“ ni izmislil, ampak ga je vzel prav iz domače vasi, iz domače govorice.

V osemdesetih letih se je Levec udeleževal društvenega in literarnega življenja, ki se je razvilo v ljubljanskem literarnem in zabavnem klubu (1881—1882). Še večje važnosti je postalo l. 1885 ustanovljeno „Pisateljsko podporno društvo“ s svojim sobotnim literarnim klubom, ki je bil nekaj let središče ljubljanskega družabnega in književnega življenja. Levec je v njem predaval o slovenskem slikarju Janezu Wolfu (16. jan. 1886), o življenju in delovanju Josipa Jurčiča (18. marca), o Knoblovih pesmih iz l. 1801 (3. aprila); v korist „Erjavčevi ustanovi“ je 17. aprila 1887 javno predaval o življenju in delovanju Frana Erjavca. V letu 1888 si je izbral sledeče predmete svojim govorom: Mladost pesnika in jezikoslovca Matije Valjavca (5. jan.), And. Einspieler (19. jan.), Levstik in njegov pomen v slovenskem slovstvu (15. marca, v dvorani ljubljanske čitalnice); dne 18. januarja 1890 je poročal o Levstikovi literarni zapuščini. Večino teh predavanj je priobčil „Ljubljanski Zvon.“ —

V letih 1882—1892 je Levec uredil 11 knjig Jurčičevih zbranih spisov. S to ceno in okusno izdajo je postal naš prvi pripovednik narodov ljubljeneec. V več tisoč izvodih je romal Jurčič med ljudstvo in ostal mu je še zdaj enako drag, kakor mu je bil pred desetletji. Dragoceno gradivo za dvanajsti zvezek, ki naj bi obsegal tudi Jurčičev življenjepis, je Levec izročil ljubljanskemu magistratu, ki poskrbi, da ga dobimo v bližnji bodočnosti.

Za Jurčičem so prišli na vrsto v petih zvezkih Levstikovi zbrani spisi (1891—1895). Po več nego dveletnem napornem delu je Levec končno uredil rokopis Levstikovih poezij, ki nam podaja preko 300 pesnitev, od teh dobro tretjino še nikjer objavljenih, nastalih v dolgi dobi štiridesetih let. Njih ureditev je bila težavna in zamudna, ker je Levstik svoje pesmi neprestano pilil, prenarejal, prepisoval in svojo pisavo večkrat menjaval. Vsakemu zvezku je Levec dodal potrební tolmač, ki povišuje vrednost kritično urejene zbirke; v teh opombah tiči precejšen del slovenske književne zgodovine. — Vrh tega je Levec oskrbel enotno jezikovno popravo dr. Tavčarjevih „Povesti.“ —

Kot izboren stilist in temeljit poznavatelj slovenščine je bil Levec prvi poklican, da nam uredi končnoveljavni slovenski pravopis. Petindvajsetletna izkušnja v šoli in zunaj šole ga je izučila, da je takšna pravopisna knjiga učencem, učiteljem, pisateljem in izobraženim Slovencem sploh živa potreba. Že leta 1889 je v „Lj. Zvonu“ (str. 381) zahteval, da naj kranjski deželni šolski svet skliče na posvet nekoliko učiteljev slovenskega jezika in po njih določi vse preporne stvari v naši pisavi, potem pa poskrbi za to, da se spiše slovenska slovnica po gotovih dognanih načelih, in da se ne uvede niti v ljudske niti v srednje šole nobena učna knjiga, ki se ne drži te uradne slovnice. Istočasno se je snoval pod okriljem „Slov. Matice“ časopis „Slovenska beseda“, kateri naj bi bil glavni namen, pospeševati razvoj našega knjižnega jezika ter določiti in utrditi enotne pravilne oblike v govoru in pismu. („Lj. Zvon“ 1890, str. 60, 379, 509). Lepi načrti so zaspali, dokler ni naučno

ministrstvo l. 1895 Levcu naročilo, da naj sestavi na podlagi Pleteršnikovega slovarja za naše šole slovenski pravopis, ki naj bi obsegal potrebna pravopisna pravila in pravopisni slovar. Dobro vedoč, da je s tem delom združena velika odgovornost, se je Levec šele po daljšem obotavljanju naposled vdal ponovnemu pozivu. Načela, po katerih je knjigo sestavil, nam je pojasnil v članku „Slovenski pravopis“ (Lj. Zvon 1898, 276—283; Popotnik 1898: 194, 211). Knjiga je izšla v c. kr. zalogi šolskih knjig na Dunaju l. 1899 ter je zbudila poleg zasluženega priznanja tudi ostro kritiko poklicanih in nepoklicanih ocenjevalcev, ki so vodili polemiko često s srditostjo in malenkostno važnostjo nekdanjih naših črkarskih pravdarjev. Seveda tudi ni manjkalo raznih sumničenj in osebnih napadov na adresu poštenega avtorja. Zanimivo je čitati, kar poroča Levec dne 5. avgusta 1899 o tem boju prof. dr. Glaserju: „... Vaš „bralec“ in „poln“ me res ni razveselil, a žalil me ni, ker ste svojo misel povedali v dostojni obliki. A le pomislite, koliko budalosti, sirovine in smešenja so drugi kolegi izbruhali zadnje tedne na me! Rutar me imenuje phylloxera philologica, mi očita sovraštvo do Hrvatov, me psuje s slepo oboževanim malikom slovenskega učiteljstva, za to, da se peham in ubijam s prevodi vladnih razglasov, mi očita, da sem vladni podrepnik itd. Drugi mi očitajo gorjanske novotarije, moj gorenjski dom, rovtarskega kmetavsca itd. V brošuri, ki jo ravnostojim pišem, bom vsem odgovoril, kakor zaslužijo...“ Te brošure Levec sicer ni izdal, pač pa je izmed mnogih polemičnih spisov ohranila svojo trajno vrednost dragocena Štrekljeva apologija „O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah“ (1911). V njenem uvodu čitamo tole zlato resnico: „Izza Kopitarjeve dobe je to prvi večji poskus, kako bi se slovensko pravopisje spravilo v določena pravila in ustanovilo za praktično porabo. Da se je Levcu ta poskus sijajno posrečil, mora pritrčiti vsak nepristranski sodnik, ki vé, da je strogo dosledna vredba sleharnega pravopisnega omahovanja — to je: na vse strani dosledno pravopisje — nekaj idealnega, česar ni dosegel niti ne doseže noben narod, noben slovničar!“ Četudi Levčev pravopis vsled odpora in agitacije nasprotnikov ni dosegel oblastvene aprobacije, vendar je z malimi izjemami v praksi častno zmagal.

Od l. 1880, torej petintrideset let, je Levec slovenil razglase deželne vlade in njene predloge za kranjski deželni zbor. Prvih dvanajst let je opravljal te posle pod kontrolo tedanjega deželnega predsednika barona Winklerja, ki si je kot temeljit poznavatelj slovenščine pridobil velike zasluge za vzorne prevode v našem deželnem zakoniku. O tem malo znanem Levčevem delovanju piše prof. Funtek: „Da es im Laufe der Jahre viele schwierige Materien übersetzen hieß und ferner zuweilen unter Mithilfe von Fachleuten zahlreiche Redewendungen und technische Ausdrücke neu geschaffen werden mußten, die später im großen Wörterbuche von Pleteršnik Aufnahme fanden, so trug Translator Levec wesentlich zur Bereicherung des slovenischen Sprachschatzes bei“ (Laib. Ztg. 1915, Nr. 149).

V zvezi z Levčevimi pravopisnimi in jezikoslovnimi spisi naj še omenim „Nekaj opazk o naših zemljepisnih imenih“ v „Planinskem Vestniku“ (II, 1896, str. 73—76). V tem članku zavrača umetni obliki „Bohinjska Sava, Podkorenska Sava“, namesto pravih, narodnih „Sava Bohinjka, Sava Dolinka“; v Radečah je zvedel, da je ime gore „Pónca“, pod katero izvira v Planici Sava Dolinka, samo skrčena oblika iz Póldnevica ali Póldnica. Nemško naselbino „Weißenfels“ na Gorenjskem imenuje ljudstvo „Fužine“, „Bela peč“ je hlapčevski dobesedni prevod. — Pisati je „Radovljica“ ne „Radolica“, ker se izvaja iz osebnega imena „Rad“; enako „Rádovina“, ne „Rádolna.“ Zgodovinski dokaz za to svojo trditev je zabeležil v „Carnioli“ (1911, str. 231).

* * *

Živo zanimanje za vsako kulturno delovanje med našim narodom je dovedlo Levca predvsem kot zgodovinarja v stik z „Muzejskim društvom za Kranjsko“, čigar član je bil od l. 1888. Ko ga je društvo l. 1903 izvolilo za svojega predsednika, se je Levec trudil skupno z odborom, da je začelo društvo zopet živahneje delovati in se razvijati: število društvenikov je naraščalo, gmotno stanje se je boljšalo, uredila se je društvena čitalnica; predvsem pa se je dvignil ugled društvenega znanstvenega glasila. Levec je skrbel, da so bili priobčeni spisi sotrudnikov v jezikovnem oziru dovršeni. Razen že omenjene notice „Radovljica in ne Radoljica“ je priobčil v istem letniku „Carniole“ ornitološko beležko „Slavec na Gorenjskem“ (1911, str. 234). Marljivemu sotrudniku bivših muzejskih „Mitteilungen“, prof. Jul. Wallnerju, je napisal prisrčen nekrolog (Carn. 1914, 108—9). L. 1915 je iz zdravstvenih ozirav odložil predsedniško mesto, vendar se je do konca svojih dni zanimal za razvoj društva. — Na društvenem občnem zboru dne 15. februarja 1915 je bil Levec na predlog muzejskega ravnatelja prof. dr. Mantuanija soglasno izvoljen za društvenega častnega člana v priznanje njegovih zaslug za društvo in slovensko znanstvo sploh.

* * *

Dne 20. marca 1886 je Levec postal ljudskošolski nadzornik za radovljiški okraj, 25. decembra 1888 pa za mesto Ljubljano. S svojim temeljitim strokovnim znanjem, z odločnim in taktim nastopom se mu je posrečilo v kratkem času odstraniti nezdrave razmere, ki so v tistih časih ovirale razvoj našega ljudskega šolstva. Tako so se v radovljiškem okraju tekom enega leta razširile ljudske šole v šestnajstih krajih, vstale so nove šolske stavbe, šolski obisk je postal rednejši. Laskave besede priznanja mu je napisal po preteku prve funkcijske dobe okrajni glavar v odpustni dekret: „Ich anerkenne mit Befriedigung Ihren anregenden und fördernden Einfluß auf das Schulwesen des Bezirkes und danke Ihnen als Vorsitzender des k. k. Bezirksschulrates für Ihre ausgezeichnete

führende Wirksamkeit in dieser Körperschaft nicht minder, wie ich Ihnen für die rege und taktvolle Mitwirkung bei der Durchführung der Beschlüsse des Bezirksschulrates zu danken verpflichtet bin. Pietät für Seine Majestät und Allerhöchst dessen Regierung, weise Unterordnung gegenüber den gesetzlichen und administrativen Anordnungen, allgemeine Bildung, Kenntnis aller Details des Unterrichtswesens, ein humanes und objektives Urteil kennzeichnen Ihre ausgreifende Wirksamkeit.“ (Lj. Zvon 1889, 319).

Razveseljiv napredek ljubljanskega ljudskega šolstva zadnjih 25 let se je izvršil z Levčevim vztrajnim in smotrenim sodelovanjem. Prva deška šola je dobila v Komenskega ulici lastno poslopje; enorazrednica na Barju se je razširila v trirazrednico z vzornim šolskim vrtom. Šestrazredna dekliška šola pri Sv. Jakobu se je razširila v osemrazrednico z lastnim poslopjem; enako se je razširila zasebna šestrazredna dekliška šola v Lichtenthurnovem zavodu v osemrazrednico; osemrazredna vnanja šola pri uršulinkah se je razdelila v petrazredno ljudsko in trirazredno meščansko šolo, ki je prva slovenska dekliška meščanska šola v Ljubljani. Enako se je preustrojila osemrazredna notranja dekliška šola pri uršulinkah z novoustanovljenim ženskim učiteljiščem. Nadalje se je ustanovila tretja deška mestna šola na Vrtači in pred nekaj leti se je otvorilo moderno poslopje četrte deške šole v Prulah. — Dne 8. aprila 1895 je Levec postal vladni komisar za nadzorstvo obrtno-nadaljevalnih šol na Kranjskem, kjer je zapustilo njegovo delovanje trajne sledove. To službo je opravljal do 1912. — Dne 8. junija 1901 je bil imenovan za ravnatelja ljubljanskega učiteljišča; l. 1903 pa je postal deželni nadzornik za ljudske šole na Kranjskem, in sicer je bil prvih pet let nadzornik vsega ljudskega šolstva, l. 1908 so izločili iz njegovega delokroga nemške šole. L. 1909 je bil odlikovan z redom železne krone 3. razreda, 1913 je postal pravi dvorni svetnik; naučno ministrstvo mu je pri tej priliki izreklo posebno pohvalo za njegovo uspešno in mnogoletno delovanje kot šolski nadzornik. Žal, da so neprijazne politične razmere v kranjski deželi često ovirale njegovo idealno stremljenje. Tako mu je z upokojitvijo „padel s srca težak kamen“; saj je moral z boleščjo označiti zadnjih 11 let svojega aktivnega službovanja kot „polnih neuspeha in prevar“, ki bi jih rad zbrisal iz svojega življenja.

Levec zapušča med učiteljstvom najlepše spomine, spoštovanje in hvaležnost. „Levec je imponiral vsakomur s svojo moško resnostjo in je priklepal nase učiteljstvo z ljudomilim, naravnost prijateljskim občevanjem. Umeval je naše boje in napore in cenil naše delo po uspehih. Njegova sodba je držala kakor zakon, saj jo je izrekala izrazita individualnost in kapaciteta, ki je uvaževala okolščine in razmere, stvar in voljo, zmožnost in material. Osební nagibi ali celo zunanji, izvenšolski vplivi niso nikoli odločevali. . . . Nobenega birokratskega prahu ni bilo na njegovih odredbah. Njegovi nazori so sloneli na bogati življenski izkušnji; prelikani in ustaljeni v jasnem razumevanju naloge in dolžnosti so bili

markantni odznaki poti in smotrov, koder in kamor je hotel Levec dovesti naše narodno šolstvo, kjer imej učiteljstvo z globoko stanovsko izobrazbo čim večjo avtonomijo.“ (E. Gangl v „Učit. Tovarišu“ 1915, št. 4.) —

Mestna občina ljubljanska je izrazila odličnemu someščanu in njegovemu neutrudljivemu delovanju na različnih poljih slovenske javnosti svojo hvaležnost in priznanje s tem, da mu je v občinski seji dne 23. junija 1915 podelila častno meščanstvo. — S svojimi deli si je Levec ustvaril v naši kulturni zgodovini važno mesto, v naših srcih pa mu ostani ohranjen hvaležen spomin!

(V Ljubljani, dne 30. januarja 1917.)

† Francišek Hubad.

En dan za Fr. Levcem, dne 3. decembra 1916, je šel v večnost tudi njegov tovariš dvorni svetnik Fr. Hubad.

Rodil se je 28. januarja 1849 v Skaručni pod Šmarno goro. Po dovršenih gimnazijskih letih je šel v Gradec študirat klasično filologijo in slavistiko in je l. 1875 v Ptujju nastopil svojo prvo profesorsko službo; l. 1884 so ga namestili na prvi drž. gimnaziji v Gradcu, odkoder je bil l. 1891 poklican v naučno ministrstvo. L. 1894 je postal ravnatelj na ljubljanskem učiteljskišču, l. 1901 dež. šolski nadzornik za ljudske šole na Kranjskem, l. 1903 pa za kranjske srednje šole. Leta 1912 je dobil naslov in značaj dvornega svetnika in bil l. 1914 vpokojen.

Kot znanstveni pisatelj-slavist je izšel iz narodopisne Krekove šole v Gradcu. To se kaže v vseh njegovih znanstvenih razpravah. Pisal je (po primerjajoči metodi) največ o običajih slovanskih, najprej v Letopisu Matice Slovenske za l. 1878 I—II. (Običaji slovanski) o pomladi in odnašanju smrti (Morane). V naslednjih letnikih je to razpravo

nadaljeval: l. 1879 je opisal gostoljubnost pri Slovanih, božjo sodbo in prošnje za dež (Črtice o starožitnostih slovanskih), l. 1880 Božič pri Srbih in svatovske običaje pri Bolgarih, l. 1881 šege in prazne vere pri zidanju novega doma. Po Krekovem zgledu, ki je zasledoval Polifemov motiv v tradicionalni literaturi evropskih narodov, je Hubad dokazal, da poznajo motiv staronemške pesmi o Hildebrandu (boj očeta s sinom) tudi narodne pesmi slovanskih narodov (Kres 1882, Sketova Čitanka za V. in VI. razred); isto je dokazal tudi o grški pripovedki o Ojdipu

† Francišek Hubad.

(Sketova Čitanka za V. in VI. razred). Za Sketovo Čitanko za V. in VI. razred je napisal tudi razpravo o obredni narodni pesmi. O istih snoveh je pisal tudi v nemških časopisih (Globus, Magazin f. d. Literatur des Auslandes, Neue Illustrierte Zeitung, Leipziger Illustrierte Zeitung), poročal pa jim je tudi drugače o znanstvenem in literarnem življenju Slovanov in Slovencev. — Hubad je pisal tudi o ostankih Slovanov v Italiji (Kres 1884) in na Saksonskem (Kres 1883); prevedel je poljsko razpravo Jozefata Ohrizka o Slovanih, ki so bivali za časa Mavrov na Španskem (LMS 1878, III—IV). V LMS 1881 je priobčil razpravo o „P. P. Vergeriju in njegovem sodelovanju pri Trubarjevem prelaganji sv. pisma“, največ na podlagi knjige „Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg und P. P. Vergerius. Gesammelt und hrsg. v E. v. Kausler u. Theod. Schott (Biblioth. des lit. Vereines in Stuttgart CXXIV.) Stuttgart 1875. — Sodeloval je kot poročevalec in kritik tudi pri „Ljubljanskem Zvonu“.

Pozneje se je posvetil Hubad mladinskemu slovstvu. „Pripovedke za mladino“, ki jih je priredil iz raznih jezikov in izdal v treh zvezkih (1887—1890) nam kažejo še zvezo z njegovim znanstvenim zanimanjem za tradicionalno slovstvo. Sledilo jim je več mladinskih patriotičnih spisov. Opisal je za mladino življenje cesarja Franca Jožefa I. ob štiridesetletnici in ob petdesetletnici njegovega vladanja (Knjižnica Družbe sv. Cirila in Metoda I. in XII. 1888 in 1898) ter očaka habsburške rodbine, Rudolfa Habsburškega (Knjižnica Družbe sv. Cirila in Metoda II. 1889). Pokazal je poleg tega mladini zglede junaštva v mirnih in bojnih časih, največ seveda iz bojev slovenskih junakov za avstrijsko domovino (Junaki I—II. 1889 in 1892). Pisal je tudi v Tomšičev „Vrtec“.

Priredil je dalje 3. in 4. izdajo Janežičevega slovensko-nemškega slovarja (1893 in 1908).

Glavno njegovo delo pa je bila skrb za šolstvo, za katero si je pridobil zlasti kot ravnatelj in nadzornik mnogo zaslug; radi njih je bil tudi odlikovan z redom železne krone III. vrste.

Ker mu je bil kulturni napredek njegovega naroda pri sreju, je pospeševal tudi prosvetna društva. Od l. 1892 sem je bil ud Muzejskega društva za Kranjsko in se je vedno živo zanimal za njegovo delovanje, zlasti za razvoj društvenega glasila.

L. 1914 je prevzel predsedstvo v Glasbeni Matici in je vodil to za domačo kulturo in umetnost velpomembno društvo navzlic vsem zaprekam in težavam, ki so jih delali razni neprijatelji, mirno in smotreno v razburkanih dneh svetovne vojne do svojega zadnjega dihljaja. Njegovi obzirnosti, konvenciji in štedljivosti je zahvaliti tolike uspehe na znotraj in na zunaj. Šola Glasbene Maticе se je dvignila, koncerti so se množili in so dobavljali tudi za vojne potrebe lepe vsote.

V zasebnem in javnem življenju si je Hubad s svojo prijaznostjo in postrežljivostjo pridobil spoštovanje vseh, ki so prišli ž njim v dotiko. Ostal mu bo blag spomin v sreju vseh. R. i. p. *I. Grafenauer.*

Društvenim udom. Muzejsko društvo za Kranjsko se dobro zaveda ravno v tem času neprecenljive važnosti, da se vzdrži kulturno delovanje; zato polaga svojo skrb rednemu izdajanju domoznanstvenega glasila „Carniola“. Doslej se mu je to posrečilo s pomočjo priznanih sotrudnikov, zavednih udov in podpornih činiteljev. Hvala jim! Ob zaključku letošnjega letnika jih prosi, da mu ostanejo zvesti tudi nadalje; zakaj le tako je zagotovljena izdaja našega glasila tudi v letu 1917. Znanstveno gradivo je večinoma že pripravljeno: v zgodovinskem delu bo nadaljeval ravnatelj prof. dr. Jos. Mantuani svojo kulturno-zgodovinsko študijo „O škofjeloški pasijonski procesiji“, dr. M. Kos objavi aktualno in obširno razpravo „Tolminska gastaldija“; kons. svetnik V. Steska bo poročal o slovenskem pisatelju Jern. Basarju; izmed prirodopiscev namerava objaviti botanik Paulin važne floristične študije za Kranjsko, ornitolog dr. Ponebšek bo pričel z opisovanjem kraguljev, geolog Seidl bo priobčeval svoje temeljite referate. Sodelovali bodo nadalje vsi dosedanji sotrudniki zgodovinskega in prirodopisnega dela in poleg njih so obljubili na novo še nekateri znanstveniki svoje sotrudništvo. — Izdajanje „Carniole“ je odvisno le od gmotnega društvenega stanja. Zato prosi odbor vse velecenjene ude, da vplačajo udnino 1917 že v prvi tretini leta in skušajo pridobiti društvu novih udov — vse one pa, ki dolgujejo udnino za l. 1916 ali še celo za l. 1915, da blagovolijo čimpreje poravnati zaostali znesek. — Prihodnja Carniola izide v dvojnatem zvezku (1+2) o Veliki noči.

Novi udje. — Dr. Franjo Bučar, kr. prof., Zagreb, — Dr. Iv. M. Čok, odvetniški kandidat v Trstu. — Izobraževalno društvo v Zg. Lokvici, p. Metlika. — Ljudska šola v Cerkljah, p. Krška vas. — Ljudska šola na Polica, p. Višnja gora. — Dr. Jože Lovrenčič, odvet., sedaj nadporoč. avditor, Mitrovica. — Mihelčič Alojzij, dež. poslanec in župan v Zg. Lokvici. — F. Repič, revident Južne železnice, Ljubljana. — Henrik Steska, c. kr. okr. komisar, Ljubljana. — Dr. Karol Šavnik, c. kr. sekcijski svetnik v finančnem ministerstvu, Dunaj. — Josip Švigelj, župnik na Polici, p. Višnja gora. — Hugon Turk, vet. zdravnik, Stična. — Uršulinski samostan, v Škofji Loki. — Med novimi udi, ki so bili objavljeni v 1. zvezku Carniole 1916, se mora glasiti pravilno Nicefor Stefančič in ne Nicefer Stefančič.

Umrlji udje. Tekom zadnjih mesecev so preminuli v Ljubljani: 4. oktobra 1916 namestnik deželnega glavarja Leopold baron Liechtenberg-Janeschitz pl. Adlersheim, komtur Franc Jožefovega reda in gospod na Ablah in Dobravi. Bil je od leta 1884. veleposestniški zastopnik v kranjskem deželnem zboru ter je slovel zlasti kot poljedelski strokovnjak. — 2. decembra 1916 c. kr. dvorni svetnik Franc Levec, c. kr. dež. šol. nadzornik v p., vitez reda železne krone III. r. itd. — 3. decembra 1916 c. kr. dvorni svetnik Frančišek Hubad, c. kr. dež. šol. nadzornik v p., vitez reda železne krone III. r. itd. — 17. decembra 1916 višji zdravstveni svetnik dr. Emil Bock, primarij okulističnega oddelka na deželni bolnici in priznan strokovnjak za očesne bolezni. — 31. decembra 1916 Ivan Mejlač, veletržec v Ljubljani. — Navedeni pokojniki so bili vsi dolgoletni — večinoma že od leta 1889 dalje — udje Muzejskega društva za Kranjsko, za katerega razvoj so se živahno zanimali. — Bodi jim ohranjen časten spomin!

Imenik udov — Mitgliederverzeichnis.

31. decembra 1916 — 31. Dezember 1916.

Častni udje — Ehrenmitglieder.

- † **Dr. Hyrtl Josef**, k. k. Hofrat, em. k. k. Universitätsprofessor etc. (Anatom; * 7./XII. 1810 zu Oderberg-Eisenstadt, † 17./VII. 1894 in Perchtoldsdorf bei Wien — gewählt noch zum Ehrenmitglied des „Historischen Vereines für Krain“).
- † **Dr. Ettinghausen Konstantin**, Freiherr v., k. k. Regierungsrat, k. k. Universitätsprof. etc. (Palaeontolog und Botaniker; * 16./IV. 1829 zu Wien, † 1./II. 1897 in Graz — gewählt noch zum Ehrenmitgliede des „Historischen Vereines für Krain“).
- † **Dr. Schröer Karl Julius**, Ehrenbürger d. Stadt Gottschee, k. k. Prof. an der Technik in Wien etc. (Litterarhistoriker; * 11./I. 1825 zu Pressburg, † 16./XII. 1900 in Wien — gewählt noch zum Ehrenmitgliede des „Historischen Vereines für Krain“).
- † **Globočnik Anton pl. Sorodolski**, c. kr. vladni svetnik; (zgodovinar; * 20./V. 1825 v Železnikih, † 2./III. 1912 na Dunaju — izvoljen za častnega člana 11./II. 1907).
- † **Levec Franc**, c. kr. dvorni svetnik, c. kr. dež. šol. nadzornik v pok. itd. v Ljubljani (literarni

historik in slavist; * 4./VII. 1846 na Ježici pri Ljubljani, † 2./XII. 1916 v Ljubljani. — Izvoljen za častnega uda 15./II. 1915).

Dr. Kos Franc, c. kr. šolski svetnik in profesor v Gorici (izvoljen 11./II. 1907).

Dr. Luschin Arnold Ritter v. Ebengreuth, k. k. Hofrat und Universitätsprofessor in Graz (gewählt noch zum korresp. Mitgliede des „Histor. Vereines für Krain“; zum Ehrenmitgliede des Musealvereines 11./II. 1907).

Prof. Paulin Alfons, c. kr. šolski svetnik in vodja c. kr. botaničnega vrta v Ljubljani (izvoljen 21./II. 1911).

Prof. Seidl Ferdinand, c. kr. vladni svetnik v Rudolfovem, dopisujoči član Jugoslovanske akademije v Zagrebu, deželni poverjenik c. kr. osrednjega zavoda za meteorologijo in geodinamiko na Dunaju; (izvoljen 15./II. 1915).

Dopisujoči udje — Korrespondierende Mitglieder.

- † **Dr. Elze Theodor**, Hofrat etc. (* 17./VII. 1823 zu Alten bei Dessau, † 27./VI. 1900 in Venedig — gewählt noch als korresp. Mitglied des „Historischen Vereines für Krain“ 6./VII. 1895).

Dr. Wretschko Mathias, Ritter von, k. k. Hofrat in Wien, (gewählt noch als

korresp Mitglied des „Hist. Vereines für Krain“).

Dr. Schmid Walter, deželni arheolog in priv. docent na univerzi v Gradcu (izvoljen 11./II. 1910).

Redni udje — Ordentliche Mitglieder.

- Abram Ant.**, župnik v Košani.
- Andrejka dr. Rud. pl.** Livnogradski, min. tajnik, Dunaj, (Minist. d. Innern).
- Apfalterrn Otto**, Freiherr von, k. u. k. wirklicher Kämmerer, Gutsbesitzer auf Schloss Kreuz bei Stein etc., Wien.
- Archiv**, Stathalterei k. k. steierm., Graz.
- Arhiv**, mestni, Ljubljana.
- Arko Mihael**, Nj. Sv. častni kamornik, duh. svetnik, dekan, Idrija.
- Bamberg Ottomar**, Buchhändler, Präs. d. „Krain. Sparkasse“, Laibach.
- Barlè Janko**, stolni kanonik, Zagreb.
- Belar Albin**, k. k. Landesschulinspektor, Laibach.
- 10 **Bergdirektion** k. k., Idria.
- Betriani Božidar**, učitelj, Trst.

Binder Dr. Jos., k. k. Schulrat u. Leiter d. d. Priv. Ln.B.A., Laibach.

Bizjan Janez, duh. svetnik, nadžupnik, dekan, Moravče.

Böhm dr. Ludovik, profesor na c. in kr. mornarski akademiji, Reka.

Bohinjec Peter, župnik, Duplje.

Breznik Jos., c. kr. profesor, Ljubljana.

Bučar dr. Franjo, kr. profesor, Zagreb.

Bučar Josip, c. kr. profesor, Ljubljana.

Bulovec Ant., c. kr. sod. svetnik, Ljubljana.

Cankar dr. Izidor, prefekt, Ljubljana.

Capuder dr. Karol, c. kr. profesor, Kranj.

Chorinsky Rudolf, Graf, k. k. Sektionschef, Wien.

Čekal dr. Ferd., kanonik, Ljubljana.

- Čok dr. Iv. M., adv. koncipijent, Trst.
 Čuk Karol, župnik, Mokronog.
- Debevec dr. Jos., c. kr. prof., Ljubljana.
 Detela dr. Fran., c. kr. vladni svetnik, Ljubljana.
 Detela Oton pl., deželni glavar v p. na gradu Ehrenau pri Škofji Loki.
 Detela Oton, pl., c. kr. vladni svetnik, Ljubljana.
- 30 Doganoc Nande, posestnika sin, Vel. Lašče na Dolenjskem.
 Dolenc dr. Jož., konz. svetnik, prof. bogoslovja, Ljubljana.
 Dolžan Fr., c. k. gim. učitelj, Novomesto.
 Domicelj Silvester, c. kr. okrajni glavar, Črnomelj.
 Dostal Jožef, kn.-šk. tajnik, Ljubljana.
 Društvo, Izobraž., Zg. Lokvica, p. Metlika.
 Eppich Josef, fb. geistl. Rat, Pfarrer, Mitterdorf bei Gottschee.
 Erker Jos., stolni kanonik, Ljubljana.
- Pinžgar Franc, župnik, Sora.
 Flere Josip, c. kr. poštni nadoskrbnik, Ljubljana.
- 40 Flis Janez, prelat, generalni vikar in kanonik, Ljubljana.
 Furlan dr. Josip, odvetnik, Ljubljana.
- Giontini Rafael, Buchhändler, Laibach.
 Glöbe Josef, Pfarrer, Göttenitz.
 Goetz Bertram, k. k. Rechnungsrat und Realitätenbesitzer, Laibach.
 Gorup Josip M. pl. Slavinjski, Reka.
 Gorup Lia pl. Slavinjska, Reka.
 Grafenauer Ivan, c. kr. profesor, Ljubljana.
 Grasselli Peter vitez, ravnatelj užitninsk. davka, Ljubljana.
 Gregorič dr. Vinko, primarij in deželni poslanec, Ljubljana.
- 50 Grivec dr. Franc, prof. bogosl., Ljubljana.
 Grošelj dr. Pavel, lic. prof., Ljubljana.
 Grottenkommission, Adelsberg.
 Gruden dr. Josip, kanonik in arhidiakon, Ljubljana.
 Gspan Alf. vitez, c. kr. višji geometer, Ljubljana.
 Gutmansthal Nikolaus Ritter von, Schloss Weixelstein bei Ratschach.
 Herle dr. Vladimír, c. kr. prof., Kranj.
- Hiersche Fr., župnik, Radeče ob Savi.
 Hiša misijonska pri cerkvi Srca Jezusovega, Ljubljana.
 Hribar Ivan, ravnatelj „Banke Slavije“, Ljubljana.
- Ilešič dr. Fran., vseučiliški docent in c. kr. prof., Ljubljana. 60
- Janesch Johann, Privatier, Laibach.
 Janežič dr. Ivan, konzist. svetnik, prof. bogoslovja, Ljubljana.
 Jarc Evgen, c. kr. prof., drž. in dež. poslanec, Ljubljana.
 Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof, Ljubljana.
 Jemec Anton, župnik, Sv. Jakob ob Savi.
 Jeraj Franc, c. kr. profesor, Ljubljana.
 Jeretin Martin, c. kr. okr. tajnik, Litija.
 Jermann Max, Hausbesitzer, Laibach.
 Jugovic Fr., voditeljica dekl. lj. šole, Kranj.
 Jurca Adolf, posestnik, Postojna. 70
 Justin Rajko, nadučitelj, Trnje p. Št. Peter na Krasu.
- Kalan Andrej, prelat, Ljubljana.
 Karlin dr. Andrej, monsignor, škof tržaškopokopski, Trst.
 Kaspert Anton, c. kr. profesor, Gradec.
 Kersnik dr. J., bančni ravnatelj, Ljubljana.
 Kimovec dr. Fran., kanonik, Ljubljana.
 Klinar Anton, dež. stavbni nadsvetnik, Ljubljana.
 Kljun Janez, duh. svetnik, župnik, Šmartno p. Tuhinju.
 Knific Jos., župnik, Tomišelj p. Ljubljani.
 Knjižnica učit. okr., Gorenji Logatec. 80
 „ „ c. kr. slov. gimn., Gorica.
 „ „ c. kr. m. učitel., Gorica.
 „ Dekanijska, Kamnik.
 „ Narodne čitalnice, Kranj.
 „ tel. društva „Sokol“, Kranj.
 „ učit. c. kr. gimn., Kranj.
 „ „ okr., Kranj.
 „ „ „ Krško.
 „ „ „ Litija.
 „ bogoslovcev, Ljubljana. 90
 „ IV. deške lj. šole, Ljubljana.
 „ dekl. osemrazrednice pri sv. Jakobu, Ljubljana.
 „ dijaška, slov. II. c. kr. gimnazije, Ljubljana.

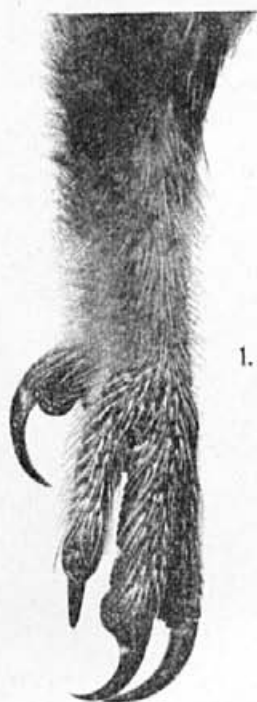
- Perne dr. Franc, konz. svetnik, c. kr. profesor, Ljubljana.
- Petrič Janko, župnik, Ljubljana.
- Pick Karel, c. kr. nadinžener, Ljubljana.
- Pilgram Jos., mešč. učitelj, Wolfsberg.
- Pirc Ciril, trgovec, posestnik, Kranj.
- 180 Pirc Gustav, cesarski svetnik, ravnatelj Kmetijske družbe, Ljubljana.
- Pirc Matija, c. kr. profesor, Maribor.
- Plantan Ivan, c. kr. notar, Ljubljana.
- Pleiweiss Karol, c. kr. notar, Rudolfovo.
- Pleiweiss Mirko, c. kr. pomorski kadet, Boka Kotorska.
- Pleteršnik Maks, c. kr. prof. v p., Ljubljana.
- Podkrajšek Fran, nadofic. juž. zel. v p., Ljubljana.
- Podružnica Slov. planin. društva, Idrja.
- Pokorn Franc, župnik, Besnica pri Kranju.
- Pöflak Karol, veleindustrijalec, Ljubljana.
- 190 Ponebšek dr. Janko, c. kr. fin. svetnik, Ljubljana.
- Potokar Josip, župnik, Tržič na Gor.
- Prebil Andrej, c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana.
- Preizkuševališče kmet.-kemič., Ljubljana.
- Premenstein Kajetan pl., c. kr. sodnik, Ljubljana.
- Premrl Stanko, korni dirigent, Ljubljana.
- Prifat Ivan, župnik, Jesenice.
- Prosinagg Dr. Rob., prakt. Arzt, Laibach.
- Puš Gustav, c. kr. pol. koncip., Ljubljana.
- Rahne Janko, c. kr. notar, Brdo, p. Lukovica.
- 200 Rebol Fran, prof. na kn.-šk. priv. gimnaziji, Št. Vid nad Ljubljano.
- Repič Fr., nadrev. južne žel., Ljubljana.
- Rihtaršič Jan. Ev., župnik, Sv. Helena, p. Dol.
- Robida Ivan, mestni pol. komisar v p., Ljubljana.
- Rohrman Jož., c. kr. notar, Kostanjevica.
- Rudež dr. Vlad., zdravnik, Ljubljana.
- Sabothy dr. Beno, odvetnik, Kranj.
- Sabothy Henrik, c. in kr. stotnik, Mährisch-Weisskirchen.
- Sadnikar Jos. Nik., c. kr. višji živino-zdravnik, Kamnik.
- Sajovic dr. Gvidon, c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana.
- Sajovic Janez, stolni prost., Ljubljana.
- Sajovic Josip, c. in kr. nadporočnik, trdnjavske voj. bolnice št. 3, Pulj.
- Samostan frančiškanski, Brezje na Gor, Kamnik, Ljubljana.
- ursulinski, Skofja Loka.
- Sbrizaj Ivan, dež. stavbni svetnik, Ljubljana.
- Schoepl Dr. Ant. Ritter v. Sonnwalden, Direktor d. „Krain. Sparkasse“, Laibach.
- Schollmayer-Lichtenberg Heinrich, Edler v. Wald- und Domänendirektor, Schneeberg bei Rakek.
- Schwarz Theodor, Freiherr v. Karsten, Ex., k. k. Landespräsident i. R., Laibach.
- Schwegel Dr. Viktor, Min. V.-Sekretär, Wien.
- Schwentner L., knjigarar, Ljubljana.
- Sedej dr. Fr. B., eksk., knez in nadškof, Gorica.
- Seliškar Albin, kand. fil., Dunaj-Vrhnika.
- Senekovič Andrej, c. kr. vladni svetnik in ravnatelj mestne plinarne, Ljubljana.
- Sevar Hinko, trgovec, Ljubljana.
- Sila Matija, častni kanonik in dekan, Tomaj.
- Sinkovič Davorin, c. kr. šolski svetnik, Ljubljana.
- Sitar Val., župnik, Št. Gothard, p. Trojane.
- Skabernè Minka, c. kr. gl. učitelj, Ljubljana.
- Skabernè Viktor, dež. stavbni nadkomisar, Ljubljana.
- 230 Slavik dr. Edv., odvetnik, Trst.
- Scovan Léo, veletržec, Ljubljana.
- Splihál Ivan, c. kr. davčni uprav., Ljubljana.
- Starè Anton, graščak, Mengeš.
- Starè dr. Josip, c. kr. adjunkt fin. prokurature v p., Ljubljana.
- Stegenšek dr. Avg., prof. bogosl., Maribor.
- Stepančić Nicefor, Trst.
- Steska Henrik, c. kr. vl. komisar, Ljubljana.
- Steska Viktor, konz. svetnik, ravnatelj kn.-šk. pisarne, Ljubljana.
- Stelè dr. Franc, praktikant c. kr. centr. komisije, Ljubljana.
- 240 Stranetzky Kajetan, c. kr. prof., Idrja.
- Stroj Alojzij, špirtual v bogoslovnem semenišču, Ljubljana.
- Summerecker Ferdinand, kais. Rat. Ing., Eisenbahninspektor a. D., Mödling.
- Sveteč Luka, c. kr. notar v p., Litija.

- Svetina dr. Ivan, častni kanonik in c. kr. prof. v p., Ljubljana.
- Svetina Lovro, postajenačelnik, Kamnik.
- Šašel Ivan, župnik, Adlešiči, p. Črnomelj.
- Šavnik Karol, cesarski svetnik, Kranj.
- Šavnik dr. Karol, c. kr. sekc. svetnik, Dunaj.
- 250 Šinkovec Avguštin, duh. svetnik in mestni župnik, Škofja Loka.
- Šiška Josip, kanonik, Ljubljana.
- Škrabec P. Stanislav, O. F. M., Gorica.
- Šebinger dr. Janko, c. kr. prof., Ljubljana.
- Šmajdek dr. Jos., c. kr. gl. učit., Ljubljana.
- Šola ljudska, Cerklje, p. Krškavas.
- Šola ljudska, Polica pri Višnji gori.
- Šola ljudska, Vače.
- Štrukelj Janez, župnik, Zg. Tuhinj.
- Šubelj dr. Ivo, c. kr. sekc. svetnik, Dunaj.
- 260 Šubic Albert, c. kr. prof., Gorica.
- Šubic Ivan, c. kr. vladni svetnik in ravnatelj obrtne šole, Ljubljana.
- Šusteršič Bogomila, soproga deželnega glavarja, Ljubljana.
- Šusteršič dr. Ivan, deželni glavar na Kranjskem, Ljubljana.
- Švigelj Jos., župnik, Polica, p. Višnja gora
- Tavčar dr. Ivan, župan ljubljanski, odvetnik itd., Ljubljana.
- Teppner Dr. Wilfried, Graz.
- Teršan Jakob, c. kr. prof., Ljubljana.
- Texter Konrad, duh. svetnik, župnik, Višnjagora.
- Tiller dr. Viktor, c. kr. prof., Rudolfovo.
- 270 Tominšek dr. Jos., c. kr. gimn. ravnatelj, Maribor.
- Treo dr. Luce, odv. koncip., Gorica.
- Trstenjak Anton, kontrolor „Mestne hranilnice“, Ljubljana.
- Tuma dr. Henrik, odvetnik, Trst.
- Turk Hugon, vet. zdravnik, Stična.
- Turk Ivan, posestnik, Lož.
- Turner dr. Pavel, veleposestnik, Maribor.
- Universitätsbibliothek k. k., Graz.
- „ „ k. k., Prag.
- Ušeničnik dr. Aleš, monsign., prof. bogoslovja, Ljubljana.
- Vajda Fran, prof. na c. in kr. mornariški akademiji, Reka.
- Vavpotič dr. Ivan, c. kr. višji okr. zdravnik, Rudolfovo. 280
- Vesel Franc, zasebnik, Ljubljana.
- Vesenjak Ivan, c. kr. gl. učitelj, Ljubljana.
- Volavšek Mart., c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana.
- Volc Josip, župnik, Rove, p. Radomlje.
- Vončina Ivan, magistratni ravnatelj v p., Ljubljana.
- Vrhovnik Ivan, mestni župnik, Ljubljana.
- Waschte Avg., c. kr. učitelj, Trst.
- Wessner Marija, ravnateljica internata „Mladika“, Ljubljana.
- Wester Jožef, c. kr. profesor, Ljubljana.
- Wilfan dr. Josip, odvetnik, Trst. 290
- Wilfan Fran, pristaniščni kapitan, Sulina na Rumunskem.
- Wirgler Marija, lic. učiteljica, Ljubljana.
- Wurbach Alfons, Freiherr von, Gutsbesitzer, Laibach.
- Zabukovec Jan., duh. svetnik, župnik, Križe pri Trzihu.
- Zajec Albin, c. kr. rač. oficijal, Ljubljana.
- Zajec Rud., dež. stavb. nadkomisar, Ljubljana.
- Zarnik dr. Boris, univerz. prof., Carigrad.
- Zeschko Albert, Großkaufmann, Laibach.
- Zois M. A. Freiherr von, k. k. Kommissär, Laibach.
- Zorec Frančišek, župnik v p., Gor. Sušice, 300 p. Toplice.
- Zorko Fran, župnik, Čatež ob Savi.
- Zotman K., c. kr. sod. svetnik, Ljubljana.
- Zupan Ivan, župnik, Hrenovice.
- Zupan Tomo, Nj. Sv. komornik, konzist. svetnik in c. kr. prof. v p., Okroglo pri Kranju.
- Zupančič Jakob, c. kr. prof., Gorica.
- Zupanec Jernej, župnik, Goriče pri Kranju.
- Zupanec Urban, trgovec, Ljubljana.
- Žmavc dr. Jakob, c. kr. prof., Ljubljana.
- Žužek Franc, župnik, Kopanj, p. Grosuplje.

Naročniki — Abonnenten.

Knjigarna, Katoliška, Ljubljana (za samostan v Stični).

Sax Hinko, knjigarnar, Idrija.

Noga pegaste sove,
Strix flammea (L.), sl. 1.

Noga žuka,
Athene noctua (Retz.), sl. 2.

Noga malega skovika,
Glaucidium passerinum (L.), sl. 3.

